

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Lenka Staňková, DiS.

Využití poznatků arteterapie ve školní družině

Olomouc 2021

vedoucí práce: Mgr. Jitka Nábělková, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: „*Využití poznatků arteterapie ve školní družině*“ vypracovala samostatně, pouze s odbornou pomocí vedoucí mé práce paní Mgr. Jitky Nábělkové, Ph.D. Všechny použité materiály jsem uvedla v seznamu literatury.

V Pardubicích dne:

.....

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat těm, kteří mi v průběhu mé práce poskytovali potřebné informace a podklady. Zvláštní poděkování patří vedoucí mé bakalářské práce paní Mgr. Jitce Nábělkové Ph.D. za konzultace a odborné rady. Velké poděkování patří paní Bc. Elišce Pechové, vedoucí vychovatelce Základní školy Pardubice–Polabiny, Prodloužená 283, za veškeré poskytnuté informace a vstřícné jednání. Též bych ráda poděkovala své rodině a příteli Honzovi, který mě podporoval a měl se mnou velkou trpělivost.

Anotace

Jméno a příjmení:	Lenka Staňková
Katedra nebo ústav:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Jitka Nábělková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Využití poznatků arteterapie ve školní družině
Název práce v angličtině:	Utilization of artetherapy knowledges in after-school child care
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá využitím poznatků z arteterapie v prostředí školní družiny. Jsou zde popsány důležité faktory pro využití arteterapie jako prostředí, metody a formy arteterapeutických aktivit a dále jejich přínos a uplatnění v prostředí školní družiny. V rámci praktické části byl navržen vzdělávací program arteterapie ve školní družině nazvaný Arteterapie „ <i>Malujeme s úsměvem</i> “ včetně plánu arteterapeutických aktivit a je zde představen návrh hodnocení arteterapeutických aktivit.
Klíčová slova:	Arteterapie, arteterapeutická aktivita, žák, školní družina
Anotace v angličtině:	This bachelor's thesis deals with the topic of utilization of the artetherapy knowledges in after-school child care. There are described important factors of the utilization of the artetherapy like the environment, methods and forms of artetherapeutical activities and it's contribution and application in the environment of the after-shool child care. In the practical part of this bachelor's thesis is designed an educational program of artheterapy named Arteteraphy „ <i>Drawing with a smile</i> “ and there are introduced methods of evaluation of the artetherapeutical activities.
Klíčová slova v angličtině:	Arteteraphy, artetherapeutical activity, student, after-school child care
Přílohy vázané v práci:	-
Rozsah práce:	87 s.
Jazyk práce:	Český

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Aktuálnost řešené problematiky a stanovení cílů práce	6
3	Operacionalizace a popis klíčových termínů bakalářské práce.....	15
4	Popis metod a forem arteterapeutických aktivit pro žáky školní družiny	20
4.1.	Formy arteterapeutické aktivity	20
4.2.	Metody arteterapeutické aktivity	22
5	Volba vhodného prostředí pro arteterapeutickou aktivitu.....	26
5.1.	Činnosti školní družiny	27
5.2.	Prostředí školní družiny	28
6	Uplatnění arteterapeutických aktivit pro prostředí školní družiny.....	31
7	Vymezení přínosu arteterapeutických aktivit pro žáky ve školní družině	34
7.1.	Poznat svou osobnost.....	34
7.2.	Dokázat se vyjádřit	34
7.3.	Podpořit a rozvinout tvořivost v rámci harmonizaci osobnosti	35
7.4.	Přejít k osobnímu růstu	35
7.5.	Podpořit vlastní psychiku a tím zmírnit úzkost	35
7.6.	Upevnit grafomotoriku při držení výtvarných potřeb.....	35
7.7.	Zlepšit soustředěnost při práci	36
7.8.	Podpořit zručnost a šikovnost	36
8	Důvody vedoucí k využití arteterapeutické aktivity ve školní družině.....	37
9	Praktická část.....	39
10	Témata a cíle arteterapeutických aktivit pro žáka školní družiny	39
11	Určení metod, forem a prostředků k dosažení cílů arteterapeutických aktivit ...	43
12	Návrh vzdělávacího programu arteterapie ve školní družině	46
12.1.	Tvorba vzdělávacího programu arteterapie ve školní družině	46
12.1.1.	Analýza potřeb	46

12.1.2.	Stanovení cílů	47
12.1.3.	Zpracování obsahu	48
12.1.4.	Volba metod a prostředků	49
12.2.	Arteterapie Malujeme s úsměvem.....	50
12.2.1.	Plán Arteterapie Malujeme s úsměvem.....	50
12.2.2.	Plány arteterapeutických aktivit	58
13	Návrh hodnocení arteterapeutických aktivit.....	82
14	Závěr.....	86

1 Úvod

Bakalářská práce se zabývá využitím arteterapie v prostředí školní družiny. Obor arteterapie nachází široké uplatnění napříč různými obory jako například (např.) psychologie, zdravotnictví včetně léčebných ústavů, psychoterapie, sociální sféry, soukromé praxi a pedagogické oblasti.¹ Její využití je možné i v prostředí školní družiny pro zlepšení vztahů ve skupině žáků, pro podporu fantazie a jako způsob odreagování.² Např. v Tábořské soukromé škole proběhla arteterapie pro rodiče a prarodiče s dětmi, kteří se učili relaxovat, vyjadřovat své emoce a pocity, uvolnit se. Celá akce byla zaměřena na komunikaci vůči sobě navzájem.³ V základní škole Slavičín provozují relaxační kroužek, kde využívají prvky arteterapie a artefietiky. Učí se zde zacházet se svým tělem a svou myslí.⁴

Obor arteterapie pro školní družinu představuje možnost či způsob, jak rozvinout mezilidské vztahy a podpořit zdraví. Např. Kroužek „Kecálek“ umožňuje žákům prvního stupně nacvičit relaxaci a imaginaci, sdělovat své problémy a obavy, které je trápí. Kroužek se věnuje nácviku komunikačních technik, společným řešením problémů, které ve škole vznikají.⁵

Arteterapie je především terapií, jak čelit různým obtížím u lidí. Arteterapie není zaměřena na konkrétní věkovou skupinu občanů, ale pracuje se všemi, kteří potřebují pomoc v mezilidských vztazích nebo v podpoře psychického zdraví.⁶ Pro využití arteterapie v prostředí školní družiny čerpáme její benefity, které poskytuje např. uvolnění, zbavení se úzkosti, vyjádření emocí, posílení komunikace mezi žáky, porozumění svým pocitům, podpora kreativity a spontánnosti, podpora sebevědomí.⁷ K jejím benefitům můžeme zařadit vytvoření respektujícího vztahu mezi dětmi, prohlubování pozitivních citů ve vztahu k sobě

¹ Srov. Česká arteterapeutická asociace [online]. [cit. 17.3.2021]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie>

² Srov. Tamtéž

³ Srov. Tábořské soukromé gymnázium a základní škola s.r.o. [online]. [cit. 17.3.2021]. Dostupné z: <https://tabsg.cz/2020/02/11/arteterapie/>

⁴ Srov. ŽŠ Vlára Slavičín [online]. [cit. 17.3.2021]. Dostupné z: <https://www.zsslavicin.cz/skolni-druzina/krouzky>

⁵ Srov. Základní škola Trávníky Otrokovice [online]. [cit. 17. 3. 2021] Dostupné z: <http://www.zsotrtrav.cz/skolni-psycholog-id-258.html>

⁶ Srov. Tamtéž

⁷ Srov. Zdravě.cz [online]. [cit. 19.3.2021]. Dostupné z: <https://terapie.zdrave.cz/arteterapie/>

a ostatním, poznat sami sebe a své možnosti i omezení, radost z tvorby a kreativity, kterou můžou uplatnit v dalším životě.⁸

Arteterapii mohou provádět lidé s titulem Diplomovaný terapeut. Tento titul získávají absolventi kurzu arteterapie, muzikoterapie, dramaterapie a tanečně-pohybové terapie. Titul lze získat absolvováním kurzu nebo oboru arteterapie např. v Akademii Alternativa.⁹ O Arteterapii mají zájem především lidé pracující ve zdravotnických oborech. Jako arteterapeuté pracují lidé převážně v odvětvích psychologie, psychoterapie a zdravotnictví (zdravotní sestry).¹⁰

Diagnostické závěry prostřednictvím arteterapie provádějí např. v Dětské psychiatrické léčebně v Opařanech. Slouží zde k léčbě psychických poruch, afektivních poruch, poruch vyvolaných stresem, neurotických poruch, poruch chování a emocí v souvislosti s deprivací, vývojovou krizí, hyperkinetickým syndromem, psychotickým onemocněním a dalšími diagnózami.¹¹

„Je třeba otevřeně přiznat, že v České republice arteterapie dosud nemá jednoznačně vymezený profesní statut. Neexistuje zřetelné vymezení oboru jako takového, jeho definice či určení vzhledem k jiným příbuzným oborům.“¹² Arteterapie je chápána jako součást různých oborů, z tohoto důvodu se můžou lidé domnívat, že ji může praktikovat každý.

Vychovatel může provádět jen ty činnosti, které spadají do jeho kompetencí, např. rozvíjet osobnost žáka, rozvíjet zájmové vzdělávání, znalosti a schopnosti podle programů činnosti školského zřízení, posuzovat individuální zvláštnosti a potřeby žáků, komplexně výchovně vzdělávat žáky, preventivně působit na rozvoj a socializaci žáků, tvořit, vést a organizovat zájmové vzdělávání pro žáky, podněcovat osobní vývoj žáků a další.¹³

⁸ Srov. Montessori pro rodinu [online]. [cit. 19.3.2021]. Dostupné z: <https://montessori-zlin.cz/att/2014/02/06/e10.web.pages/montessoriprorodinuleden2014-1lqtojo.pdf>

⁹ Srov. Akademie Alternativa [online], [cit. 17. 3. 2021]. Dostupné z: <https://www.akademiealternativa.cz/diplomovany-terapeut>

¹⁰ Srov. Česká arteterapeutická asociace [online]. [cit. 17.3.2021]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie/vyuziti-arteterapie>

¹¹ Srov. Dětská psychiatrická nemocnice Opařany [online]. [cit. 28.3.2021]. Dostupné z: <https://www.dpnoparany.cz/verejnost/arteterapie/>

¹² ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s.56

¹³ Srov. Národní soustava povolání [online]. [cit.17.3.2021]. Dostupné z: <https://nsp.cz/jednotka-prace/vychovatel>

Činnosti, které nespádají do pracovní činnosti vychovatele, by vychovatel neměl provádět. Na tyto činnosti by si měl zajistit odborníka v dané problematice.

Pro pedagogické vědy arteterapie čerpá z artefiletiky. „*V pedagogické oblasti se v České republice cca od 90. let 20. stol. rozvíjí na průniku esteticko-výchovných a expresivně-terapeutických oborů artefiletika.*“¹⁴ Artefiletika označuje moderní pojetí výtvarné výchovy, ve kterém se uplatňují prostředky arteterapie. Artefiletika je obohacena koncepcí tvořivosti a novým stylem ji rozvíjí ve vztahu k dětské osobnosti i ve vztahu k výtvarné kultuře.¹⁵

„*Cílem artefiletiky je výchovně zhodnotit výtvarnou aktivitu jako symbolického prostředníka mezi niterným světem dítěte a světem lidské kultury nebo přírody.*“¹⁶ Protože je arteterapie velmi podobná artefiletice, vychází i ze stejných esteticko-výchovných a expresivně-terapeutických oborů. Proto se na úrovni pedagogiky pracuje s tímto pojetím.

V prostředí školní družiny mohou být cílem arteterapeutických aktivit:

- poznat svou osobnost
- dokázat se vyjádřit
- podpořit a rozvinout tvořivost v rámci harmonizace osobnosti
- přejít k osobnímu růstu
- podpořit vlastní psychiku a tím zmírnit úzkost
- upevnit grafomotoriku při držení výtvarných potřeb
- zlepšit soustředěnost při práci
- podpořit zručnost a šikovnost.

V rámci oborového zaměření se arteterapie implementuje do činnosti a náplně práce školní družiny. Ve školní družině může mít arteterapie více uplatnění. Bakalářská práce se zabývá vytvořením plánu arteterapeutické aktivity pro školní družinu. Dokumenty potřebné pro zřízení školských zařízení umožňují včlenit arteterapii do aktivit školní družiny. Arteterapii lze zařadit mezi tematické rekreační a spontánní činnosti probíhající v odpoledních hodinách

¹⁴ Česká arteterapeutická asociace [online]. [cit. 17.3.2021]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie>

¹⁵ Srov. SLAVÍKOVÁ, Vladimíra, Jan SLAVÍK a Helena HAZUKOVÁ. Výtvarné čarování: (artefiletika pro předškoláky a mladší školáky). V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2000, 179 s. ISBN 80-7290-016-1., s. 10

¹⁶ Tamtéž, s. 10

školní družiny.¹⁷ Ve vybrané školní družině Základní školy (ZŠ) Pardubice–Polabiny, Prodloužená 283 mají vypracován školní vzdělávací plán pro školní družinu, který vychází z rámcového vzdělávacího plánu. Arteterapii můžeme zařadit ve školním vzdělávacím plánu školní družiny ZŠ Pardubice–Polabiny do rámcového cíle Rozvíjení dítěte jeho učení a poznání. Tento cíl rozvíjí kompetenci k učení, kompetenci komunikativní a kompetenci k trávení volného času. Pomocí arteterapie lze naplňovat a rozvíjet tyto cíle – Vzdělání rozvíjet přirozenou cestou a v rámci něj rozvoj tvořivosti, druhý cíl Účast vychovatelky jako rovnocenného partnera ve hře a v něm zahrnuté cíle rozvoj zručnosti, rozvoj jemné motoriky, rozvoj dětské fantazie a dále cíl Využívat pochvalu spolu s dílčím cílem rozvoj kolektivních vztahů.

V další snaze školní družiny ZŠ Pardubice – Polabiny, Prodloužená 283 je výchova ke kreativě, komunikace s dospělými, komunikace s vrstevníky, vyjádření svých pocitů řečí a gestem, kultivovat komunikaci, smysluplně trávit volný čas, dostatek námětů pro společenské hry, výtvarnou výchovu (VV), hudební výchovu (HV), tělesnou výchovu (TV) a umět si vybrat zajímavé činnosti. Ve formách zájmového vzdělávání mají otevřenou nabídku spontánních činností, které probíhají po obědě či při pobytu venku. Obsah školního vzdělávacího plánu školní družiny také vymezuje obsah vzdělávání, ve kterém je zajímavé téma z hlediska arteterapie Místo, kde žijeme a Lidé kolem nás. Dále je zde vymezena činnost školní družiny, která je všeobecně zaměřena. Z činnosti školní družiny lze vyjmenovat jako činnosti odpočinkové, rekreační a zájmové.¹⁸

Arteterapie zde není pojímána jako terapeutická metoda ani jako diagnostický nástroj, způsob katarze, léčebný nástroj, zesílení verbální psychoterapie, prostředek podpory zdraví.¹⁹

Práce přinese teoretické poznatky týkající se určení využití arteterapie v činnosti a náplni školní družiny. Představí metody a techniky oboru arteterapie, které může uplatnit vychovatel v rámci své odbornosti a profesních kompetencí. Teoretická část definuje pojmy a popíše klíčové termíny oboru arteterapie, popíše metody a formy arteterapeutických aktivit

¹⁷ Srov. ZŠ a MŠ Svinov [pdf]. [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://portal.csicr.cz/Files/Get/35a41292-323b-4d8e-a316-93660c0d341a&ved=2ahUKEwjbkpnXpK3vAhVCMIsKHQYYDwoQFjAAegQIARAC&usq=AOvVaw3Gpw9zMaPjvbB3vX6ffU-h>

¹⁸ Srov. Základní škola Pardubice – Polabiny, Prodloužená 283 [online]. [cit. 20.3.2021]. Dostupné z: <https://www.zsprodlouzenapce.cz/druzina/vzdelavaci-program>

¹⁹ Srov. Česká arteterapeutická asociace [online]. [cit. 20.3.2021]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie>

pro žáky školní družiny, vymezi vhodné prostředí pro arteterapeutickou aktivitu, určí uplatnění arteterapeutických aktivit pro prostředí školní družiny, vymezi přínos arteterapeutických aktivit pro žáky školní družiny a argumentuje využití arteterapeutické aktivity ve školní družině. Praktická část předloží plán arteterapeutických aktivit pro žáky školní družiny. Arteterapeutické aktivity jsou zpracovány dle zvolených témat a cílů, které by měla arteterapie u žáka naplnit. Přínosem práce je tedy implementace arteterapeutických aktivit do prostředí školní družiny.

2 Aktuálnost řešené problematiky a stanovení cílů práce

Arteterapie je druh činnosti spojený s výtvarným tvořením. Jejím úkolem je podpořit zdraví, vývoj a osobní růst. Pomáhá lidem se zdravotními a psychickými obtížemi. Jde o kreativní neverbální terapii, která je využívána mezioborově. Díky arteterapii lidé ovlivňují svoji psychiku ve směru snížení psychických a psychosomatických obtíží a zmírnění obtíží v konfliktech v mezilidských vztazích. Arteterapie využívá výtvarné tvorby coby hlavního způsobu terapeutického působení, který lze využít i k prevenci.²⁰

„Arteterapie využívá výtvarné umění jako prostředek k osobnímu vyjádření v rámci komunikace, spíše než aby se snažila o esteticky uspokojujivé výsledné produkty, posuzované vnějšími měřítky. Výtvarný výrazový prostředek je dostupný každému, ne pouze těm výtvarně nadaným.“²¹

Definice rozděluje arteterapii na receptivní a produktivní. Při receptivní arteterapii člověk vnímá dílo, které vybral arteterapeut s určitým záměrem. Cílem receptivní arteterapie je lepší pochopení vlastního nitra, a především poznání pocitů jiných lidí. Arteterapie produktivní už se zaměřuje na tvorbu, použitím konkrétních tvůrčích činností nebo intermediálních aktivit (to je (tj.) činností propojujících různá média), happeningu u jednotlivce či skupiny. Pro arteterapeutické aktivity využijeme ve školní družině arteterapii produktivní.²²

„Arteterapie je soubor uměleckých technik a postupů, které mají kromě jiného za cíl změnit sebehodnocení člověka, zvýšit jeho sebevědomí, napomocť mu k vlastnímu sebepoznání, integrovat jeho osobnost a přinést mu pocit smysluplného naplnění života“²³

„Arteterapie dokáže poskytnout zásadní moment uvědomění díky vynesení nevědomého materiálu na povrch. Může spustit zásadní změny, které díky vlastnímu sebepoznání a rozklíčování důležitých okamžiků v životě a vlivů osob z okolí, mohou spustit cílenou práci na vlastním příběhu.“²⁴

²⁰ Srov. Česká arteterapeutická asociace [online]. [cit. 7.3.2021]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie>

²¹ LIEBMANN, M., Skupinová arteterapie Nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci. Praha, 2005, s. 14.

²² Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s.30

²³ MAUT Mezinárodní asociace uměleckých terapií [online]. [cit. 20.3.2021]. Dostupné z: <https://www.maut.cz/umelecke-terapie/arteterapie/>

²⁴ Tamtéž

Arteterapie vychází z artefiletiky, která je využívána v pedagogické oblasti. „V pedagogické oblasti se v České republice cca od 90. let 20. stol. rozvíjí na průniku esteticko-výchovných a expresivně-terapeutických oborů artefiletika.“²⁵ Artefiletika a arteterapie jsou velmi příbuzné obory, které se odlišují záměnou pojmů terapie za filetika.²⁶

„Tím má být dáno najevo, že vlivy skryté za jeho obsahem nemají překračovat za práh nemoci a nepočítají s klinickým uplatněním. V položce „arte“ je navíc obsažen i přesah za rámec čistě výtvarného výrazu k obecnějšímu výrazu (kvazi)uměleckému.“²⁷ Artefiletika se skládá ze dvou názvů, art, artis znamená umění a odkazuje k arteterapii. Druhá část je zakládána na myšlence pedagoga H. Broudyho o filetickém přístupu ve výchově. Filetický přístup uplatňuje výrazový projev (např. výtvarný nebo dramatický) a rozhovor o zážitcích, které se k nim vztahují²⁸ Artefiletika označuje moderní pojetí výtvarné výchovy, ve kterém se uplatňují prostředky arteterapie. Artefiletika je obohacena koncepcí tvořivosti a novým stylem ji rozvíjí ve vztahu k dětské osobnosti i ve vztahu k výtvarné kultuře. Je součástí osobnostně orientované výchově, která respektuje přirozené potřeby dítěte a vytváří podmínky pro individuální rozvoj.²⁹

Při artefiletice se žáci učí diskutovat o svém díle a interpretaci umění. Artefiletika usiluje o otevření se novým způsobům myšlení³⁰ Artefiletika se snaží podporovat duševní síly dětí a předcházet tak jejich psychickému nebo sociálnímu selhávání v pozdějším věku. Artefiletika se nezaměřuje jen na posílení duševní odolnosti nebo o rozvíjení sociálních dovedností, jejím cílem je zprostředkovat žákům cestu ke světu kultury i přírody pomocí výtvarných zážitků. Výtvarný projev a s ním spjaté zážitky jsou spojujícím článkem dětské osobní zkušenosti a kulturním a přírodním světem, který je obklopuje.³¹

²⁵ Česká arteterapeutická asociace [online]. [cit. 17.3.2021]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie>

²⁶ Srov. SLAVÍK, Jan. *Od výrazu k dialogu ve výchově, Artefiletika*. Praha: nakladatelství Univerzity Karlovy, 1997. 190 s. ISBN 80-7184-437-3, s. 170

²⁷ Srov. Tamtéž s. 170

²⁸ Srov. SLAVÍKOVÁ, Vladimíra, Jan SLAVÍK a Helena HAZUKOVÁ. *Výtvarné čarování: (artefiletika pro předškoláky a mladší školáky)*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2000, 179 s. ISBN 80-7290-016-1., s. 10

²⁹ Srov. Tamtéž, s. 10

³⁰ Srov. Výtvarný ateliér [online]. [cit. 19.3.2021]. Dostupné z: <https://www.malovanikresleni.cz/news/co-je-to-artefiletika/>

³¹ Srov. SLAVÍKOVÁ, Vladimíra, Jan SLAVÍK a Helena HAZUKOVÁ. *Výtvarné čarování: (artefiletika pro předškoláky a mladší školáky)*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2000, 179 s. ISBN 80-7290-016-1., s. 10

„Cílem artefiletiky je výchovně zhodnotit výtvarnou aktivitu jako symbolického prostředníka mezi niterným světem dítěte a světem lidské kultury nebo přírody.“³² Artefiletika rozvíjí kreativitu jednotlivce, jeho motivaci, originalitu a spontánní prožívání. Pomocí ní lze odhalit skryté rozdíly a schody mezi lidmi, naučit se respektovat jedinečnost člověka, inspirovat se, vzájemně si porozumět a rozvinout emoční inteligenci.³³

Protože je arteterapie velmi podobná artefiletice, vycházejí i ze stejných esteticko-výchovných a expresivně-terapeutických oborů. Proto se na úrovni pedagogiky pracuje s tímto pojetím.

Příkladem využití arteterapie je Základní škola v Kvílicích, která využívá tento obor k podpoře sebevědomí a spolupráci mezi dětmi, vede k asertivnímu prosazování, kooperaci ve skupině, slouží k uvolnění rukou a zlepšení jemné motoriky při práci s materiály.³⁴ Základní škola ve Vsetíně pomocí arteterapie vede žáky k rozvoji slovní zásoby a zlepšení znalostí výtvarných technik.³⁵ Ve Speciální škole Diakonie Vrchlabí, pracoviště Hradec Králové využívají terapeuticko-formativní přístupy, které mají prvky arteterapie. Děti docházející do této školy mají problém s vyjádřením svých pocitů a co je uvnitř nich. Díky výtvarným technikám se naučí sdělovat ostatním, co prožívají. To nejlépe vidíme na barvě, linii a struktuře materiálu, která nám prozradí jejich prožívání a umožňuje nám najít odpovědi na jejich otázky. Důležitá je radost dětí, kterou mají při kreslení, obtiskování rukou či používání zmliziku na inkoust. Arteterapie zajišťuje emocionální rozvoj pomocí prožitku a zároveň využívá sociální a kognitivní rozvoj, který zvyšuje kvalitu života.³⁶

Arteterapie má uplatnění i v domovech dětí a mládeže, které pořádají kroužky.³⁷ Arteterapii využívá zdravotnické zařízení v Klímkovicích. „U žáků v rámci arteterapie rozlišujeme schopnosti fantazie, tvořivosti a spolupráce a snažíme se zmírňovat jejich psychické

³² SLAVÍKOVÁ, Vladimíra, Jan SLAVÍK a Helena HAZUKOVÁ. *Výtvarné čarování: (artefiletika pro předškoláky a mladší školáky)*. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2000, 179 s. ISBN 80-7290-016-1., s. 10

³³ Srov. Výtvarný ateliér [online]. [cit. 19.3.2021]. Dostupné z: <https://www.malovanikresleni.cz/news/co-je-to-artefiletika/>

³⁴ Srov. Základní škola Kvílice [online]. [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <https://www.zskvilice.cz/arteterapeuticka-reportaz-ze-zakladni-skoly-kvilicich/>

³⁵ Srov. Základní škola, mateřská škola a praktická škola Vsetín [online]. [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <https://www.zsms-turkmenska.cz/odpoledne-ve-skole/arteterapie/>

³⁶ Srov. Diakonie [online]. [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <https://specialniskolahradeckralove.diakonie.cz/nabizime/Terapie/arteterapie/>

³⁷ Srov. DDM Jihlava [online]. [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <http://www.ddmjihlava.cz/krouzky/799-arteterapie>

*napětí a podporovat rozvoj mezilidských vztahů.*³⁸ V psychiatrických léčebnách využívají arteterapii pro vyjádření pocitů u pacientů. Hodnotí se proces tvoření, který terapeutovi umožňuje nahlédnout do pacientovy psychiky. Pacienti se během tvorby vyjadřují přirozeněji. Cílem tvorby je zde rozvinutí spontánnosti a neverbálnosti komunikace pro vyjádření co pacient cítí.³⁹ Arteterapii lze využít i v rámci logopedické péče. Příkladem je centrum LogArte, kde se věnují arteterapii i logopedii a dalším souvisejícím oborům. Arteterapie je zde zařazena jako forma komunikace, která do značné míry s vývojem řeči souvisí. V arteterapii se zde zabývají i neproběhlými vývojovými stadii kresby.⁴⁰

Arteterapii lze propojit s ergoterapií a logoterapií využívanou u diagnózy Parkinsonovy choroby. Ta se projevuje neschopností ovládat a koordinovat svůj pohyb. Člověka provází třes v klidové fázi a u aktivní fáze života mizí. Cílem arteterapie při malbě a tvořivosti je zlepšit přesnost koordinace jednotlivých pohybů, přerušení stereotypů, psychické nastavení, naučit se stabilnímu postavení horních končetin a schopnosti žít s třesem plnohodnotný život.⁴¹ Arteterapii využívají i na Mendelově střední škole, kde je kroužek arteterapie, kde žáci tvoří různými technikami (batikování, práce s bižuterií, pletení košíků, malování na sklo, tvoření s hlinou a další). Veškeré výtvary slouží pro výzdobu prostor střední školy, která se obměňuje spolu s ročním obdobím.⁴² Arteterapie je vhodná i pro mateřské školy, kde děti objevují kouzlo barev a poznají, že se nemusí malovat pouze štětcem. Výtvarná díla podpoří dětskou fantazii, rozvoj jemné motoriky a logické myšlení. Na jednom velkém obraze se děti učí komunikačním schopnostem a zároveň mohou odhalit trápení schovaná v podvědomí.⁴³

Využití arteterapie je ve zmiňovaných zařízeních obdobné, protože všechna zařízení usilují o mezilidské vztahy, slušné chování a pomoc klientům. Proto ve školní družině lze použít podobné arteterapeutické cíle, např. spolupráce mezi žáky, uvolnění rukou, vyjádření prožívání a fantazie a další.

³⁸ Základní škola při zdravotnickém zařízení a mateřská škola při zdravotnickém zařízení Klímkovice [online]. [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <http://skola-jsk.cz/old/skolni-druzina.php>

³⁹ Srov. Psychiatrická léčebna Šternberk [online]. [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <https://www.plstbk.cz/arteterapie>

⁴⁰ Srov. LogArte centrum [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.logarte.cz/>

⁴¹ Srov. Lenka Hružová. Porozumění beze slov [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <http://lenkahruzova.cz/stres-tres/>

⁴² Srov. Mendelova střední škola [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.mendelova-stredni.cz/soucast-zdravotnictvi/akce-skoly/tradicni-skolni-aktivity/arteterapie.html?foto=393#gal>

⁴³ Srov. Hradecký venkov o.p.s. [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: https://www.hradeckyvenkov.cz/pro-kalendar/arteterapie-pro-ms_1

Profese arteterapeuta není u nás zakotvena legislativně. Z toho důvodu nelze arteterapii studovat v magisterském studiu. Arteterapeut v České republice je odborník, který má vystudován obor humanitní či umělecký (psychologické, zdravotnické, sociální, pedagogické, umělecké) a to na úrovni bakalářského studia, popř. magisterského studia. K tomu musí absolvovat arteterapeutický výcvik v počtu 750 hodin. Výcvik se skládá ze supervize, teorie a vlastní zkušenosti. Arteterapeutem se může stát také člověk, který vystuduje v zahraničí vysokoškolské vzdělání v arteterapii.⁴⁴

Arteterapii lze studovat i v rámci kurzů. Příkladem může být dvouletý akreditovaný kurz pedagogických pracovníků v oblasti uplatnění arteterapie v rámci školských poradenských služeb a preventivně výchovné péče. Absolvent kurzu získá osvědčení o absolvování kurzu akreditovaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a garantovaného Českou arteterapeutickou asociací.⁴⁵ Chceme-li praktikovat arteterapii v rámci kroužků či vyučování, měli bychom mít vystudovaný alespoň kurz arteterapie. Vychovatel bez příslušného studia, se může arteterapií inspirovat pro svou tvorbu, ale neměl by již dělat terapeutické závěry, protože nemá dostatek zkušeností.

Školní družina je školské zařízení, které umožňuje zájmové vzdělávání žáků po školní docházce. Je určena nejmenším žákům 1. – 5. stupně základní školy. Jen ve výjimečných případech jsou přijati žáci i druhého stupně základní školy. Školní družiny vedou vlastní vzdělávací program, který jim umožňuje se orientovat na zájmy a potřeby žáka. To je důvod, proč je ve školní družině nabídka kroužků, kterých se žáci mohou zúčastnit. Kroužky jsou výtvarné, rukodělné, pohybové, sportovní a další.⁴⁶

„Výchovně vzdělávací činnost ve školní družině probíhá za poněkud odlišných podmínek. Obsahové zaměření činnosti ve školní družině přitom musí přihlížet ke stupni a míře únavy dětí z předchozího školního vyučování, ovlivňuje ho i roční období, počasí... Je to změna v základní činnosti dítěte, školní práce – odpočinek, zábava, rekreace, zájmová činnost a také změna prostředí. Tato změna prostředí působí i na mezosobní vztahy žáka k vychovatelce,

⁴⁴ Srov. Česká arteterapeutická asociace [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/profese-arteterapeut>

⁴⁵ Srov. Huptych.cz [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <http://www.huptych.cz/arteterapie/kurzy/dvoulety-akreditovany-kurz-v-artefiletice-a-arteterapii>

⁴⁶ Srov. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 2021-03-07]. Dostupné z <https://www.msmt.cz/mladez/skolni-druziny>

*na rozdíl od vztahu k učiteli, a na vztahy mezi dětmi navzájem. Psychika dítěte se v takovém prostředí a v takových činnostech stává mnohem uvolněnější a otevřenější.*⁴⁷

Hlavním cílem bakalářské práce je vypracovat plán arteterapeutických aktivit.

Teoretická část vymezuje tyto dílčí cíle:

Operacionalizovat a popsat klíčové termíny bakalářské práce.

Popsat metody a formy arteterapeutických aktivit pro žáky školní družiny.

Vymezit vhodné prostředí pro arteterapeutickou aktivitu.

Určit uplatnění arteterapeutických aktivit pro prostředí školní družiny.

Vymezit přínos arteterapeutických aktivit pro žáky ve školní družině.

Odůvodnit, proč by se arteterapeutická aktivita měla využít ve školní družině.

Praktická část vymezuje tyto dílčí cíle:

Vymezit témata a cíle arteterapeutických aktivit pro žáka školní družiny.

Určit metody, formy a prostředky k dosažení cílů arteterapeutických aktivit.

Navrhnout program pro případnou realizaci arteterapeutických aktivit.

Vybrat vhodná témata pro cílovou skupinu žáků školní družiny.

Navrhnout hodnocení arteterapeutických aktivit.

Pro nás důležitým místem je školní družina, popřípadě klub dětí a mládeže, kde by také mohli arteterapii zařadit v rámci výtvarného kroužku. Předvedeme si způsob, jak implementovat arteterapii do školní družiny a objasníme využití arteterapie pro žáky školní družiny.

Dále se práce bude zabývat žáky arteterapie se zaměřením na děti. Určíme si cílovou skupinu žáků, pro kterou je arteterapie přínosem. Zhodnotíme, zda jsme dosáhli cíle v dané

⁴⁷ ZŠ A MŠ Těšany [online]. [cit. 14.3.2021]. Dostupné z: <http://zsamstesany.cz/wp-content/uploads/2015/01/%C5%A0KOLN%C3%8D-DRU%C5%BDINA-%E2%80%93-%C5%A0VP.pdf>

aktivitě (např. došlo k pozitivnímu vnímání barev, rozvinula se komunikace, posílila se jemná motorika, podpořila se fantazie).

Vymezíme optimální prostředí pro realizaci arteterapeutických aktivit. Po ukončení arteterapeutické aktivity vyhodnotíme námi stanovené cíle. Vyhodnocujeme, jak žák vnímá barvy, zda se odreagoval, jestli se zlepšili jeho komunikační schopnosti, jaké vztahy byly v procesu tvorby navázány a jaké dopady to bude mít pro následné soužití v komunitě žáků.

Pro ucelení tématu arteterapie definujeme typy terapeutického vztahu. Zabýváme se také různými výhodami, které arteterapie přinese žákům a celému kolektivu ve školní družině.

Praktická část. Plán obsahuje cíle arteterapeutické aktivity, kterých by mělo být dosaženo při práci s žáky ve školní družině. Žák školní družiny po skončení arteterapeutické aktivity dokáže: uvolnit energii, aplikovat techniky tvorby, posílit jemnou motoriku, vnímat barevnou škálu, podpořit fantazii, podpořit tvorbu a myšlení při výrobě předmětů, vyjmenovat použité pomůcky.

Témata pro jednotlivá zadání nám pomůžou dosáhnout cílů kognitivních, afektivních a psychomotorických. Zadání a úlohy aktivit respektují vývojovou úroveň žáka první třídy.

V současnosti se arteterapie snaží o dosažení autonomního postavení. Je příbuzná k psychoterapii, která má dnes vlastní obor. Problémem je, že obor arteterapie není specifikován a arteterapie tak spadá pod poradenství ve společenských vztazích. Chceme-li být arteterapeutem ve zdravotnickém zařízení, již jsou na nás kladeny nároky na studium. Studium se skládá z atestace z klinické psychologie nebo psychoterapie. K atestaci dále potřebujeme získat takzvaně (tzv.) funkční specializaci, týkající se vykonávání systematické psychoterapie. Po získání těchto dokumentů jsme oprávněni provozovat arteterapii. Ve výchovných, školských zařízeních a domovech pro seniory jsou podmínky jiné. Požadavky na vzdělání arteterapeuta se různí podle požadavků ředitele daného zařízení. Pracovní místa arteterapeut jsou podmíněna absolvováním kurzu arteterapie.⁴⁸

V České republice od roku 1994 funguje Česká arteterapeutická asociace, která sdružuje arteterapeuty v zemi. Každé tři roky organizují mezinárodní konferenci kreativních terapií Spaces for Art Therapy. Asociace vydávala časopis Arteterapie vycházející v letech 2002–

⁴⁸ Srov. Nakladatelství Portál. Psychologie [online]. [cit. 21.3.2021]

2016. Od roku 2019 je asociace členem Evropské asociace arteterapeutů.⁴⁹ Fungují zde ateliéry z nichž jeden se nachází v Českých Budějovicích a jde o Ateliér Arteterapie PF JU. Ateliér arteterapie funguje pod Pedagogickou fakultou Jihočeské univerzity a lze v něm vystudovat Intervenční arteterapii.⁵⁰ Je zde nabízeno hodně kurzů arteterapie jak pro jednotlivce, tak zaměřené na určitou skupinu lidí. Např. Centrum duševního rozvoje a rovnováhy (CEDR) nabízí arteterapii v rámci skupiny Sebersen. V CEDRu se zabývají individuální, skupinovou i rodinou arteterapií.⁵¹ Další organizací nabízející arteterapii je Creativity Academy, která pořádá individuální i skupinová arteterapeutická sezení.⁵² Využívá ji i Amelie z. s. pro podporu onkologicky nemocných a jejich blízkých.⁵³

Mezi současné autory patří Jan Slavík se svými díly *Od výrazu k dialogu, Arteterapie, Průvodce výtvarným uměním V (moderní a postmoderní umění)* (publikováno s J. Bláhou), *Výtvarné čarování: (artefiletika pro předškoláky a mladší školáky)* (publikováno s autory Slavíková V. a Hazuková H.), přispíval také do arteterapeutického časopisu *Arteterapie*.⁵⁴ J. Šicková-Fabrice s vydanou knihou *Základy arteterapie a Základy arteterapie rozšířené vydání*.⁵⁵ Dr. Mariam Liebmann je arteterapeutkou z Anglie a u nás jí bylo vydáno dílo *Skupinová arteterapie, nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci*. Tato autorka sepsala více publikací a byla oceněna britskou královnou za celoživotní dílo.⁵⁶ Roseline Davido je další zahraniční autorkou, která napsala knihu *Kresba jako nástroj poznání dítěte: Dětská kresba z pohledu psychologie*.⁵⁷ Českou autorkou je Jana Jebavá, která napsala knihu *Úvod*

⁴⁹ Srov. Česká arteterapeutická asociace [online]. [cit. 17.3.2021]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie/historie-arteterapie>

⁵⁰ Srov. Atelier Arteterapie PF JU [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/arte/>

⁵¹ Srov. CEDRr [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.cedr.cz/terapeuticke-služby/arteterapie/>

⁵² Srov. Creativity Academy [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.creativityacademy.eu/cz/arteterapie>

⁵³ Srov. Amelie.z. s. [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.amelie-zs.cz/pomoc-pro-zivot-s-rakovinou/arteterapie/>

⁵⁴ Srov. Databaze knih.cz [online]. [cit.21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/jan-slavik-22165>

⁵⁵ Srov. KnihyDobrovsky.cz [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.knihyDobrovsky.cz/autori/j-sickova-fabrice-175581>

⁵⁶ Srov. Akademie Alternativa [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.akademiealternativa.cz/lektori/dr-marian-liebmann-anglie>

⁵⁷ Srov. Kosmas [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.kosmas.cz/knihy/126359/kresba-jako-nastroj-poznani-ditete/#pos=300>

do arteterapie a další.⁵⁸ Arteterapie se uplatňuje v oboru zdravotnictví, psychologie, pedagogiky a v sociální a soukromé sféře.⁵⁹

Plán arteterapeutické aktivity bude obsahovat témata, pomůcky a časové rozvržení, které pomůže vychovateli, který by se rozhodl témata praktikovat u svých žáků. Nejdůležitějším a zároveň posledním cílem je vytvoření plánu hodnocení arteterapeutické aktivity. Pro hodnocení cílů volíme vhodné nástroje. Na základě údajů z hodnocení můžeme plán optimalizovat.

⁵⁸ Srov. Databaze knih.cz [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/jana-jebava-91535>

⁵⁹ Srov. Česká arteterapeutická asociace [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie/vyuziti-arteterapie>

3 Operacionalizace a popis klíčových termínů bakalářské práce

Cílem kapitoly je seznámit čtenáře s nejčastěji používanými termíny v bakalářské práci. Rozpracovány jsou také termíny související s prostředím školní družiny. Termíny poslouží čtenáři pro získání rychlého přehledu o dané problematice. Termíny jsou dále v bakalářské práci využívány, proto je důležité, aby byly čtenářem uchopeny. Můžou mu být pomůckou při studiu dalších prací se zaměřením na arteterapii.

Arteterapie – jedná se o prostředek osobního vyjádření, který nepřihlíží na estetiku vytvořených výrobků posuzovanou vnějšími měřítky. Arteterapie je dostupná každému, který se chce výtvarně vyjádřit, nejde zde o nadání pro výtvarnou tvorbu.⁶⁰ Na úrovni pedagogiky se pracuje na úrovni esteticko-výchovných a expresivně-terapeutických oborů, které mají uplatnění v arteterapii i artefiletice. Jedná se o příbuzné obory, které využívají stejného základu, výtvarného díla. Hodnotí se výtvarná aktivita jako prostředník mezi žákem a světem lidské kultury a přírody. Rozvíjí se kreativita, motivace, originalita a spontánní prožívání, které žákovi napomáhají odhalit rozdíly a shody mezi lidmi, rozvinout emoční inteligenci, respektovat se navzájem a porozumět si.⁶¹

Arteterapeut – člověk, s určitými znalostmi dovedností a osobnostními předpoklady typickými pro pomáhající profese. Arteterapeut představuje pro člověka psychoterapeutickou pomoc a zároveň disponuje znalostmi z oboru psychologie, medicíny, pedagogiky a antropologie. Arteterapeut musí mít vzdělání v oboru arteterapie a měl by disponovat vlastnostmi: být empatický, umět své informace propojovat do souvislostí, umět improvizovat, mít potřebnou intuici a předvídat události a jevy. Kromě toho musí mít vzdělání v oboru umění a zároveň vzdělání z oboru terapie. K tomu by měl znát dějiny umění, teorii umění, estetiku, psychologii umění a různé výtvarné techniky. Arteterapeuté bývají členy týmu, především v různých léčebných zařízeních, a proto by své výsledky měl pravidelně konzultovat s dalšími odborníky v dané oblasti.⁶²

Arteterapeutický vztah – jedná se o druh vztahu, který se vytváří mezi arteterapeutem a klientem během sezení. Vztah by měl být založený na důvěře, rovnocennosti, úctě k člověku, se kterým pracuje a snaze vnímat jeho pohled na problém. Arteterapeut provází klienta částí jeho života, v některých případech i po celý život. Jejich cílem je navést klienta zřeknutí

⁶⁰ Srov. LIEBMANN, M., Skupinová arteterapie Nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci. Praha, 2005, s. 14.

⁶¹ Srov. Výtvarný ateliér [online]. [cit. 19.3.2021]. Dostupné z: <https://www.malovanikresleni.cz/news/co-je-to-artefiletika/>

⁶² Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s.58

se vztahů a vzorců chování, které způsobují bolest. Místo nich hledají radost, sebelásku a pozitivní přístup k životu.

Terapeut i klient se snaží o porozumění klientovy osobnosti pomocí výtvarné symboliky a myšlenkových vzorců. Klient je veden k zodpovědnosti sám za sebe a své výtvarné vyjádření. Přes arteterapeutické aktivity lze klientovi pomoci hledět na sebe jinak než dosud, vytvořit si určitý nadhled na své dílo, plněji prožívat a akceptovat své pocity i během života, zvýšit sebedůvěru a sebeúctu přes zážitky úspěchu, být otevřenější a svobodnější ve výtvarné reflexi, více akceptovat druhé s jejich názory a styly tvorby.⁶³

Arteterapeutická aktivita – aktivita znamená pohyb nebo činnost. Aktivita / činnost je každé chování, které je funkčně zaměřeno.⁶⁴ „*Ve vlastním slova smyslu je činností kvalitativně specifická forma chování vlastní lidem; pojem činnosti tak umožňuje odlišit specificky lidskou formu chování od nižších forem pohybu*“⁶⁵

Přídavné jméno arteterapeutická nám udává, jakým směrem je činnost zaměřena. Jde o činnost v oboru arteterapie, která je specifická pro svou výtvarnou formu. Bude se jednat o činnost ve které se bude tvořit výtvarné dílo.

Arteterapie ve školní družině – jedná se o využití arteterapie v prostředí školní družiny. Využití je zaměřeno trochu jinak, než je tomu u individuální arteterapie s klientem. Arteterapie je ve školní družině využívána k motivaci žáků, k vyzkoušení si nového druhu činnosti, k podpoře kreativity, originality a spontánního prožívání.⁶⁶

Školní družina – organizace vzniklá při základní škole, ve které se sdružují žáci po školním vyučování. Posláním školní družiny je rekreace, zájmové činnosti a odpočinek žáků po vyučování. Z hlediska rodičů plní funkci sociální, která je chápána jako dohled nad žáky. Školní družina má zpravidla několik oddělení, ve kterých jsou soustředěni žáci podle věku.

⁶³ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s. 59

⁶⁴ Srov. Sociologická encyklopedie. činnost, společenská činnost [online]. [cit. 6.4.2021]. Dostupné z: [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/%C4%8Cinnost,_spole%C4%8Densk%C3%A1_%C4%8Dinnost_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/%C4%8Cinnost,_spole%C4%8Densk%C3%A1_%C4%8Dinnost_(MSgS))

⁶⁵ Sociologická encyklopedie. činnost, společenská činnost [online]. [cit. 6.4.2021]. Dostupné z: [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/%C4%8Cinnost,_spole%C4%8Densk%C3%A1_%C4%8Dinnost_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/%C4%8Cinnost,_spole%C4%8Densk%C3%A1_%C4%8Dinnost_(MSgS))

⁶⁶ Srov. Výtvarný ateliér [online]. [cit. 19.3.2021]. Dostupné z: <https://www.malovanikresleni.cz/news/co-je-to-artefiletika/>

Množství oddělení souvisí s velikostí školy. Školní družina má právo zřizovat kroužky, do kterých dochází žáci družiny a ostatní žáci z dané školy.⁶⁷

Oddělení školní družiny – jedná se o specifický útvar v rámci školní družiny. Oddělení se vytvářejí, pokud je do školní družiny přihlášeno mnoho žáků. Jedno oddělení mívá zpravidla 25 žáků, kteří jsou do školní družiny přihlášení. Oddělení bývají členěna podle věku žáků, který bývá velmi úzký. Oddělení může mít žáky rozděleny podle doby, kdy žáci končí školní vyučování.⁶⁸

Zájmové kroužky – jedná se o činnost ve skupině, která je konána v určitý čas a určitý den obvykle v pracovním týdnu. Jedná se o dobrovolné uskupení žáků, které se do kroužku zapisují s vědomím zákonných zástupců.

Kroužky v rámci školní družiny bývají zdarma pro žáky docházející do školní družiny. Ostatní se jich mohou zúčastnit po zaplacení ceny. Zájmové kroužky organizují školní družiny.⁶⁹

Žák – osoba, která dosáhla 6. roku věku a nastoupila do základní školy. Žák povinně dochází do základní školy a plní tak povinou školní docházku. Povinná školní docházka končí ukončení 9. ročníku základní školy nebo dosažením 17. roku v dané třídě. Žák dochází do své spádové školy, pokud nebyl přihlášen do jiné základní školy ležící mimo žákovo bydliště. Žák plní povinou školní docházku po celou dobu školního roku. Žáci dochází do základní školy, aby si osvojili strategie v učení, motivaci k celoživotnímu učení, učili se tvořivě myslet, řešit problémy, účinně komunikovat, spolupracovat, chránit fyzické i duševní zdraví, vytvořené hodnoty a životní prostředí, byli ohleduplní, tolerantní k lidem a kulturním a duchovním hodnotám, poznali své schopnosti a možnosti a dokázali je uplatnit při rozhodování na životní dráze.⁷⁰

Psychoterapie – psychologický prostředek přispívající k uzdravování a zlepšování zdraví. Jedná se o léčebnou činnost odborného charakteru, při níž psychoterapeut působí na klienta. Psychoterapeut využívá své osobnosti, dovedností, terapeutického vztahu při práci

⁶⁷ Srov. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 6.4.2021]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mladez/metodicky-pokyn-k-postaveni-organizaci-a-cinnosti-skolnich-druzin>

⁶⁸ Srov. Tamtéž

⁶⁹ Srov. Tamtéž

⁷⁰ Srov. Zákony pro lidi. Školský zákon [online]. [cit. 6.4.2021]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#cast3>

s klientem. U klienta díky tomu dochází k žádoucím změnám v prožívání a chování ve vztazích i vůči společnosti. Psychoterapii rozlišujeme na individuální a skupinovou.

Psychoterapii lze chápat i jako prevenci psychických potíží. Jedná se o cestu k vlastní osobnosti, po které se vydali lidé, kteří chtějí poznat sami sebe, duchovně růst a pracovat na sobě. Psychoterapie je způsob sebepřijetí, získání vlastních pozitivních zdrojů, uvolnění emocí blokujičící psychickou energii. Učí člověka čelit problémům vlastními silami. Psychoterapeut je pouze průvodcem.⁷¹

Výtvarné umění – „*umění ve skutečnosti neexistuje, existují pouze umělci.*“⁷² Jedná se o přesně nedefinovaný pojem, protože umění v různých dobách znamená různé věci. Umění jako takové neexistuje. Umělecké dílo se nemusí líbit a nezáleží přitom na důvodech proč. Lidé se snaží z obrazů vnímat to, co by rádi viděli i ve skutečnosti. Vnímání umělců je jiné, a to, co se jim líbí, se nemusí líbit lidem. Jedná se však o úvahu umělce, kterou musíme respektovat. Výtvarné umění se dělí na architekturu, sochařství, malířství, grafiku, kresbu a užité umění.⁷³

Výtvarný projev – jedná se o přirozený prostředek vyjadřování, který vede člověka k sebepoznání. Pomocí výtvarného projevu vyjadřujeme vlastní pocity, postoje ke světu i k sobě samému. Arteterapie není o výtvarném nadání a nacvičené zručnosti, ale důležitá je fantazie, dobrodružství, zkoušení něčeho nového a odvaha projevit se.⁷⁴

Proces tvorby – bývá obtížné proces tvorby objasňovat a zdůvodňovat jako způsob poznání. Didaktické uvažování na záměrném rozvíjení žákových dispozic, nahlížíme na tvůrčí proces jako na pohyb v prostoru sociálním, personálním, kulturních možností, se kterými žák pracuje. Učitelé u žáka navodí takový způsob uvažování a činnosti, který je analogický tvůrčímu procesu v příslušné oblasti. Společné jsou obecné principy tvořivého myšlení.⁷⁵

⁷¹ Srov. Psychologové [online]. [cit. 26.3.2021]. Dostupné z: <https://psychologove.cz/vyklad-pojmu/>

⁷² Teorie umění. Základní pojmy podle E. H. Gombriche – autora „Příběhu umění“ [power point]. [cit. 27.3.2021]. Dostupné z: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7g_8YBr0jMJ:https://www.jaroska.cz/elearning/dk/prezentace/uvod/teorie_umeni.ppt+&cd=5&hl=cs&ct=clnk&gl=cz

⁷³ Srov. Tamtéž

⁷⁴ Srov. Terapie, koučink [online]. [cit. 26.3.2021]. Dostupné z: <https://www.terapie-koucink.cz/arteterapie/>

⁷⁵ Srov. Kultura, umění a výchova [oline]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 2013 [cit. 27.3.2021]. ISSN 2336-1824. Dostupné z: http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=3&clanek=14

Symbolika kresby a barvy - „Pod pojmem „symbolika kresby“ se rozumějí vztahy, které lze vysledovat mezi určitým druhem obrázků a určitými typy osobnosti.“⁷⁶ Vyskytne-li se nějaký prvek v kresbě, nelze mu přikládat přesný a neměnný význam. Základní symbolika kresby je vymezena, ale pokud neznáme i další okolnosti, postrádá pak symbol smyslu.⁷⁷

Vyžití a použití barvy má psychologickou hodnotu, kdy musíme při psychologické interpretaci přihlížet k věku klienta. Řeč barev je velmi obsáhlou symbolikou, s níž se setkáváme v oblastech života lidí. Patrně pochází z dávných dob. Hodnotu kresby specifikuje intenzita, hustota, viditelnost z dálky a odstín bary. Spojení barev působí harmonicky, křiklavě, nesouladem.⁷⁸ Při interpretaci barev musíme přihlížet k mnoha dalším faktorům. Může se jednat o módu, kulturní vliv, kombinace barev, tvary a styl.⁷⁹

Léčebný proces – jedná se o diagnostikování nemoci, identifikace léčebného plánu a účinného provádění plánu. Člověk se uzdraví, pokud jsou všechny tři činnosti provedeny správně. Není-li léčba provedena správně, nemusí se člověk zotavit. V léčebném procesu jsou kroky léčby nemoci, které nám pomáhají opět žít svůj život. Léčebný proces může trvat den, týden, nebo se bude jednat o pravidelná setkání v týdnu, měsíci či roku, která nám pomohou k uzdravení se.⁸⁰

Termíny zde uvedené jsou podstatné pro další práci s tematikou arteterapie. Vyjmenovány byly i termíny, které se ve školní družině neuplatní, ale s arteterapií jsou natolik spojovány, že je bylo nutné vymezen. Mezi tyto termíny patří psychoterapie, arteterapeutický vztah či léčebný proces. Vyjmenovány byly i termíny z výtvarného prostředí, protože se arteterapie zabývá především výtvarným vyjádřením.

⁷⁶ DAVIDO, R., Kresba jako nástroj poznání dítěte Dětská kresba z pohledu psychologie. Praha, 2001, s. 35

⁷⁷ Srov. Tamtéž, s. 35

⁷⁸ Srov DAVIDO, R., Kresba jako nástroj poznání dítěte Dětská kresba z pohledu psychologie. Praha, 2001, s. 36

⁷⁹ Srov. Tamtéž, str 38

⁸⁰ Srov. Netinbug [online]. [cit. 27.3.2021]. Dostupné z: <https://www.netinbag.com/cs/medicine/what-is-the-therapeutic-process.html>

4 Popis metod a forem arteterapeutických aktivit pro žáky školní družiny

Cílem kapitoly je představit metody a formy, které se využívají v rámci arteterapie. Mezi formy řadíme individuální arteterapii, skupinovou arteterapii, rodinnou arteterapii a arteterapii v partnerském vztahu. K metodám arteterapie náleží imaginace (bdělé snění), animace, koncentrace (mandala), restrukturalizace, transformace, rekonstrukce a sublimace prostřednictvím výtvarného projevu.

4.1. Formy arteterapeutické aktivity

Známe několik forem arteterapeutických setkání. Jedná se o individuální arteterapii, skupinovou arteterapii, arteterapii v partnerském vztahu a rodinnou arteterapii. Poslední dvě formy arteterapie se často řadí ke skupinové arteterapii.

Individuální arteterapie – účastní se jí žák a arteterapeut. Vzniká mezi nimi úzký vztah, emocionální napětí je více viditelné, žák má arteterapeuta pro sebe, lépe se poznají a pochopí. Individuální arteterapie je vhodná pro všechny žáky, především pro ty, kteří soustřeďují pozornost sami na sebe. Také je vhodná pro žáky, kteří mají problém, který se lépe řeší s arteterapeutem a skupinu by rušil. Může se jednat o chování, které vyrušuje, působí odstrašujícím dojmem a mohlo by mít pro ostatní žáky ve skupině negativní následky. Např. agresivitu a hyperaktivitu je lepší řešit nejdřív individuálně, žák se naučí lépe pracovat s arteterapeutem a následně může být zařazen do skupiny.⁸¹

Skupinová arteterapie – je náročnější pro arteterapeuta, účastní se jí různě velká skupina žáků. Každý jedinec skupinu ovlivňuje svými zkušenostmi. Do skupinové arteterapie lze zařadit více technik a cvičení, která lze provádět ve více lidech. Proto bývá tento druh arteterapie pro žáky dynamičtější a zajímavější.⁸²

Výhodou tohoto typu sezení je nová zkušenost pro ty, kteří nikdy nehovořili o svém výtvoru, prostor pro sdílení a prolomení ledů ve skupině, poznání skrz obrazy, dostatek času pro všechny, nejen pro průbojně jedince a diskuse s větší odvahou. Nevýhodou je pak krátký

⁸¹ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s.43

⁸² Srov. Tamtéž, s.43-44

čas na hovor, diskuse se může jevit jako povrchní a může to zamezit volně plynoucí skupinové interakce.⁸³

Přes všechny výhody a nevýhody je tento druh arteterapie ideální pro školní družinu kvůli své skupinové práci, kdy se zapojí více žáků.

Rodinná arteterapie – vychází ze současného vnímání rodiny, kdy se tvoří rodiny neúplné. Jedná se především o rozvedené páry či matky samoživitelky. To je dnešní realita rodin. I na to musí arteterapie reagovat. Arteterapie se zde uplatňuje v kompenzaci citové výchovy a diagnostice rodinných problémů. Pro žáky je mnohdy snazší se vyjádřit výtvarnou formou než problémy v rodině popisovat. Toto vyjádření má cennou výpovědní hodnotu. Rodina je homogenní systém a pokud se v ní něco změní, nebo přijdou problémy, změní se i rodina jako celek. Pro rodinu jsou typické mezigenerační rozdíly.

Cílem rodinné terapie je posílení postoje k životu, akceptování osobních potřeb i očekávání členů rodiny. Může zlepšit komunikaci mezi členy, ovlivní spolupráci na řešení konfliktů, sebeidentifikaci, autonomnost členů rodiny a spontánní vyjadřování emocí.

Někdy se stane, že je problémový pouze jeden člen rodiny, a i přesto je nutné pracovat v rámci arteterapie s celou rodinou. Rodina je složena ze složitých vztahů, identifikace, koalice a dominance. Proto se arteterapeutovi stává, že odhalí fakta, která jsou zatajována. Pak se arteterapeut dostává do složité situace, zda svá odhalení říct ostatním členům rodiny či nikoliv.

Arteterapii lze uplatňovat během rozvodu, byť sama arteterapie už rozvodu zabránit nedokáže. Jediné co dokáže, je zklidnění atmosféry v rodině a po rozvodu pomůže jedincům vyrovnat se se situací a nalézt nový způsob života.⁸⁴

Arteterapie v partnerském vztahu – jedná se o společnou tvorbu partnerů, kdy kreslí integrovaný obrázek, obrázek svého vztahu a autoportrét. Z těchto a dalších kreseb se zjišťují představy, problémy, očekávání vůči sobě a vztahu. Bývá to první společná činnost partnerů, kterou jsou nuceni po dlouhé době vykonat. Symboly v kresbách napoví o podobných prožitcích partnerů, jejich paralelách v představách o svém protějšku, vypovídají také

⁸³ Srov. LIEBMANN, M., Skupinová arteterapie Nápad, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci. Praha, 2005, s. 45-46.

⁸⁴ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s.44-46

o nadějích a očekávání. To vše je základem rozhovoru s terapeutem o problémech ve vztahu, vedoucí k řešení a vyřešení konfliktů, nedorozumění a krize.⁸⁵

4.2. Metody arteterapeutické aktivity

Zabýváme se skupinovou arteterapií, která pomáhá více žákům současně. Při skupinové arteterapii se setkáme s různými metodami arteterapie. Jaké metody zvolí arteterapeut je čistě na něm. Velmi záleží na arteterapeutově záměru a námětu, s kterými pracuje. Nezáleží pouze na volbě arteterapeuta, přihlíží se i na stav aktuální situace klienta, žáka. Arteterapeut přemýšlí, co je pro žáka v danou chvíli nejvhodnější.⁸⁶

Imaginace (bdělé snění) – „*Imaginace se používá vědomě nebo nepřímou ve všech terapeutických směrech, pokud pracují se vzpomínkami na minulost a očekáváními budoucnosti. Práce s imaginací navazuje na práci se snovými obrazy.*“⁸⁷ Rozvíjí u žáka fantazii a tvořivost, která je přechodem mezi duchovním a současným světem. Proto je vhodná pro školní družiny, kde se tvořivost dětí oceňuje. Imaginace má společné vlastnosti s vnitřním světem člověka. Známe metodu aktivní imaginace, kterou navrhl známý psychoterapeut a zakladatel analytické psychologie C. G. Jung, který se snažil podnítit pacienta v bdělém stavu ke spojení jeho psychiky s hlubinnými vrstvami psychiky a tím vytvořit nějaké obrazy. Tyto vnitřní obrazy poté klient přenášel na papír. Bylo to pro klienta snazší, než aby o obrazech mluvil. Terapeut při řízené imaginaci dává klientovi podněty, vedoucí k vynoření obrazů, s kterými se nadále dá pracovat.⁸⁸

Známý je druh řízené imaginace, nazývaný také vizualizací. Strategie obou jsou totožné a je používána k terapeutickým cílům a diagnostice. Např. v Británii ji aplikovali na možné zjištění zneužívání dětí. Důraz byl kladen na relaxaci, vizualizaci, kreslení a následný hovor o kresbě. Výsledně porovnávali obrázky dětí a obrázky dětí, které měli chování či podezření na týrání.⁸⁹

⁸⁵ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s. 52-53

⁸⁶ Srov. ArteSvět [online]. [cit. 2.4.2021]. Dostupné z: <https://artesvet.estranky.cz/clanky/arteterapie/metody-arteterapie/>

⁸⁷ ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s. 126

⁸⁸ Srov. ArteSvět [online]. [cit. 2.4.2021]. Dostupné z: <https://artesvet.estranky.cz/clanky/arteterapie/metody-arteterapie/>

⁸⁹ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s. 127

Jedná se o metodu, kterou se lze naučit. Stačí dokázat oprostít se od vnitřní pozornosti, kritiky a tím vnímáme vnitřní obrazy, které v nás plynou.

Animace – jedná se o metodu používanou nejčastěji u dětí. Animace je jakýmsi druhem rozhovoru mezi terapeutem a žákem. Žák kreslí nejčastěji postavu, se kterou se ztotožní. Tato postava pak slouží jako námět pro rozhovor, někdy už při tvorbě žák o postavě vypráví, proč má dané vlastnosti a jak vypadá.⁹⁰ Žák hovoří o postavě jejím jménem, to mu usnadňuje vyjadřování, které je efektivnější. Pomocí postavy verbalizuje svůj problém, o kterém má zábrany hovořit. Vyjadřovat se prostřednictvím úst někoho jiného mu jde snáze.

Animace je vhodná u anxiózních žáků a u žáků cítících se nejistě a osaměle. Žák se tak může vyjádřit a poskytnout informace o sobě nepřímo a bez zábran.⁹¹

Ve školní družině tento druh práce mnoho neuplatníme. Nebrání to ovšem, aby si ho žáci také vyzkoušeli. Můžeme ji použít, když žáci mají znázornit své kladné vlastnosti.

Koncentrace (mandala) – metoda při které se žák soustředí sám na sebe. Snaží se tak proniknout do svého nitra. Tím poznává, co se skrývá v jeho středu. Velmi často se u této metody využívají mandaly.⁹² Mandala je svatým kruhem, který je středem osobnosti. Je centrálním bodem uvnitř duše, ke kterému se vztahují věci a podle něj je vše uspořádáno. Mandalu lze využít jako nástroj sebepoznání a sebeodhalení, je i jakousi mapou vnitřní reality. Tím si žák uvědomí, kde je jeho střed a co se nachází v jeho centru.⁹³

Ideální metoda pro rozvoj vlastního nitra žáka, který se při ní učí vnímat sám sebe. Navíc jsou mandaly oblíbené a většině žákům známé, takže je můžeme využívat k relaxaci.

Restrukturalizace – jedná se o předělání obrázku na nový. Může tak vzniknout i jiný námět obrázku.⁹⁴ Příkladem může být sestavený obraz holubice ze střepů různých předmětů. Jedná se o metodu, která má velký potenciál pro arteterapii. Někdy stačí najít fragmenty, které následně poskládáme do nového obrazu, nalézt jejich smysl a akceptovat jej.⁹⁵

⁹⁰ Srov. ArteSvět [online]. [cit. 2.4.2021]. Dostupné z: <https://artsvet.estranky.cz/clanky/arteterapie/metody-arteterapie/>

⁹¹ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s. 127-128

⁹² Srov. ArteSvět [online]. [cit. 2.4.2021]. Dostupné z: <https://artsvet.estranky.cz/clanky/arteterapie/metody-arteterapie/>

⁹³ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s. 128-129

⁹⁴ Srov. ArteSvět [online]. [cit. 2.4.2021]. Dostupné z: <https://artsvet.estranky.cz/clanky/arteterapie/metody-arteterapie/>

⁹⁵ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s. 130

Transformace – metoda využívající přeměny myšlenek, které následně kreslíme na papír.⁹⁶ Nemusí se jednat v zásadě o myšlenky, jde především o přeměnu jednoho druhu média na jiný. Příkladem je úryvek článku, kteří žáci vyslechnou a následně ho přemění v kreslený či modelovaný výtvar. Jedná se o techniku pro starší žáky a dospělé. Lze ji provádět i prostřednictvím hudby a kresby, pak ji lze aplikovat do tvorby s mladšími žáky. Cílem transformace je senzibilita člověka, rozvoj kreativity a fantazie.⁹⁷

Další metoda, kterou lze použít ve školní družině. Zde bude spíše vhodná podoba s hudbou než úryvek textu. Ale ani ten nemusí být nepoužit, pokud úryvek přizpůsobíme žákům. Můžeme ho vzít i třeba z pohádky a rázem máme dobrý námět na tvorbu.

Rekonstrukce – využíváme ji v dokreslování obrázků, fotek a koláží. Jedná se vlastně o vytvoření nového díla z toho stávajícího.⁹⁸ Vhodné je dokreslování koláží, kdy žák dostane jednu část z celku a tu se následně snaží dokreslit. Tuto techniku lze modifikovat a lze ji i zpracovávat modelováním. Žáci vidí výsledné dílo, a to se rozkrájí na části. Každý žák dostane jeho část a snaží se jí domodelovat. Většina žáků dotváří dílo po svém a neupíná se k původnímu celku. Tato forma je vhodná pro všechny žáky, i ty s postižením. Při kresbě je výhodné použít tuš a pero, protože dokreslované černobílé obrázky poté působí jako jeden celek. Žáci se naučí pojmenovat vlastní tělo, budují fantazii a podpoří kreativitu.⁹⁹

Ve školní družině tato metoda jistě zaujme. Někteří žáci se s ní setkají i při vyučování, zde se ovšem příliš dbá na co nejpřesnější dokreslení. Tito žáci tak budou mít nevýhodu, pokud se již s touto tvorbou setkali.

Sublimace prostřednictvím výtvarného projevu – při něm se stává proces tvorby terapeutickým procesem, který vyjadřuje pomocí výtvarných technik osobní témata.¹⁰⁰

Je vidět, že některé metody lze využívat opakovaně pro školní družinu a jiné nikoli. Je to ovlivněno jak věkem žáků, tak i jejich šikovností. Některé metody jsou zkrátka vhodnější pro starší žáky s více zkušenostmi a možná lepší představivostí. V této práci se zabýváme

⁹⁶ Srov. ArteSvět [online]. [cit. 2.4.2021]. Dostupné z: <https://artesvet.estranky.cz/clanky/arteterapie/metody-arteterapie/>

⁹⁷ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s. 131-132

⁹⁸ Srov. ArteSvět [online]. [cit. 2.4.2021]. Dostupné z: <https://artesvet.estranky.cz/clanky/arteterapie/metody-arteterapie/>

⁹⁹ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0, s. 133

¹⁰⁰ Srov. ArteSvět [online]. [cit. 2.4.2021]. Dostupné z: <https://artesvet.estranky.cz/clanky/arteterapie/metody-arteterapie/>

věkovou skupinou žáků 6–10 let. Ve školní družině se můžeme setkat i se žáky jedenáctiletými. Metody využívající ve školní družině jsou imaginace, koncentrace (mandala), restrukturalizace a rekonstrukce. Tyto metody využijeme při tvorbě arteterapeutického programu.

5 Volba vhodného prostředí pro arteterapeutickou aktivitu

Arteterapii provádíme v prostředí budov, můžeme ji přenést i do přírody. To už záleží na počasí a technice tvoření. Arteterapie je umístěna do ateliérů k ní přizpůsobených, domovů dětí a mládeže, dětských domovů, domovů pro seniory, léčebných zařízení a do škol. Pro nás jsou zajímavé školní družiny, které jsou vymezeny následovně.

Školní družina je článkem státní výchovy, která vzdělává žáky mimo vyučování. Jedná se o zařízení s nejpočetnějším obsazením žáků, do kterého žáci dochází po skončení školní docházky. V rámci školní družiny jsou vytvořena jednotlivá oddělení, kde jsou žáci soustředěni podle věkové kategorie.¹⁰¹ Školní družiny jsou zřizovány městem, obcí nebo svazkem obcí, a to za určitých podmínek. Podmínky se řídí zákonem č. (číslo) 561/2004 Sb. O předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).¹⁰² Školní družiny lze zřídit jako samostatné školní zařízení a může být pro jednu či více škol. Pokud školy stojí o zřízení jedné družiny, musí se na něm domluvit se zřizovatelem. Zřizovatel to dále uvádí v rozhodnutí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy o zařazení do sítě škol, předškolních a školních zařízení.¹⁰³

„Školní družina tvoří ve dnech školního vyučování mezistupeň mezi výukou ve škole a výchovou v rodině.“¹⁰⁴ Výchovu ve školní družině je potřebné chápat jako společenský proces. Nejedná se o sociální službu. Školní družina má svá specifika, která ji odlišují od vzdělávacího procesu ve škole. Při hodnocení jejích činností a výchovného působení je nutné na to brát ohled. Činnost školní družiny vyplývá z pedagogiky volného času.

Účelem školní družiny je zájmová činnost, odpočinek a relaxace. Školní družina plní funkci výchovně-vzdělávací a částečně také funkci sociální. Sociální funkcí je myšlen dozor nad žáky po skončení školního vyučování. Školní družina částečně naplňuje funkci pro zájmové

¹⁰¹ Srov. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 15.3.2021]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mladez/metodicky-pokyn-k-postaveni-organizaci-a-cinnosti-skolnich-druzin>

¹⁰² Srov. Zákony pro lidi [online]. [cit. 15.3.2021]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561/zneni-20050101#cast12>

¹⁰³ Srov. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 15.3.2021]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mladez/metodicky-pokyn-k-postaveni-organizaci-a-cinnosti-skolnich-druzin>

¹⁰⁴ Srov. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 15.3.2021]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mladez/metodicky-pokyn-k-postaveni-organizaci-a-cinnosti-skolnich-druzin>

kroužky škol, zájmové útvary domů dětí a mládeže, dětské organizace, výuku v základních uměleckých školách.

Činnost školní družiny v časové formě je určena zřizovatelem, nejčastěji se jedná o ranní a odpolední část. Části jsou vymezeny účastí žáka ve školním vyučování a odchodem žáka domů. Otevření školní družiny není závislé na dnech se školním vyučováním. Školní družinu lze otevřít i mimo tyto dny, ve volných dnech či o prázdninách. Pokud je otevřena o prázdninách nebo ve spolupráci s dalšími subjekty, pak se většinou jedná o spolupořádání akcí ve volných dnech.¹⁰⁵

Týdenní skladbu činností pro děti schvaluje ředitel školy. Plán se skládá z činností odpočinkových, zájmových, rekreačních, pobytu venku a další činnosti. Pro každou aktivitu je vyhrazeno dostatečné časové rozvržení a aktivita se mění podle ročního období. Školní družina má právo zřizovat zájmové kroužky probíhající nad rámec běžné činnosti. Zájmové kroužky probíhají po dobu provozu školní družiny. Zájmových kroužků se účastní žáci školní družiny a další žáci, kteří nejsou zapsáni do docházky školní družiny. Tito žáci mají zájmové kroužky zpoplatněny. Školní družina uskutečňuje i další aktivity, které jsou závislé na plánu školní družiny, zájmu a potřeb žáků. Školní družině je povoleno organizovat zájmové činnosti, které probíhají mimo provozní dobu školní družiny. Tyto aktivity bývají poskytovány za úplatu a členové kroužku nemusejí docházet do školní družiny.¹⁰⁶

5.1. Činnosti školní družiny

Školní družina pečuje o žáky mimo dobu školního vyučování prostřednictvím činností zařazených do skupin. Jednotlivé skupiny činností se mezi sebou prolínají, nelze stanovit přesnou hranici.

Odpočinkové činnosti – mají odstranit únavu. Jedná se o činnosti zařazované v průběhu dne. Nejčastěji se s nimi setkáme v ranní družině a po vyučování. Klidový režim může probíhat na lůžku či lehátku, ale stejně tak lze aplikovat i během klidové hry či jiné

¹⁰⁵ Srov. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 15.3.2021]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mladez/metodicky-pokyn-k-postaveni-organizaci-a-cinnosti-skolnich-druzin>

¹⁰⁶ Srov. Tamtéž

zájmové činnosti, poslechu. Odpočinková činnost je důležitá v režimu dne, protože přispívá k psychohygienickému poslání.¹⁰⁷

Rekreační činnosti – slouží k regeneraci sil. Jedná se o využití činností obsahujících aktivní odpočinek. Odpočinek může mít podobu náročnější pohybové aktivity. Rekreační činnost zahrnuje i rušnější hry a spontánní činnosti, které jsou považovány za relaxaci žáků po výkonu ve vyučování. Zde se nejedná o neukázněnost žáků.¹⁰⁸

Zájmové činnosti – rozvíjejí osobnost žáka. Poskytují žákům seberealizaci a popřípadě i náhradu za možné školní neúspěchy. Žáci zde uplatňují pohybové dovednosti a rozvíjí poznání. Můžou být organizovány různým způsobem, např. jako součást oddělení školní družiny, řízená kolektivní či individuální činnost a organizovaná nebo spontánní aktivita. Zájmová činnost může být organizována v zájmovém útvaru, který je určen pro vybrané žáky z různých oddělení. Zájmový útvar může vést vychovatelka školní družiny, pedagog či rodič.

Arteterapii lze zařadit mezi všechny tři činnosti školní družiny. Arteterapeut musí dbát, aby arteterapie splnila očekávání pro danou činnost. Častěji ji uvidíme zařazenou mezi odpočinkové činnosti a rekreační činnosti.¹⁰⁹

5.2. Prostředí školní družiny

Uspořádání prostor ve školní družině je v každé škole trochu jiné. Ve většině případů má družina vlastní prostory v rámci školy. Ve výjimečných případech se nachází školní družina jinde než škola a žáci jsou do školní družiny doprovázeni. Družiny mívají jedno nebo více oddělení, podle velikosti školy. Příkladem je ZŠ Spořice, která má dvě oddělení. První oddělení se nachází v přízemí a je rozděleno na odpočinkovou a pracovní část. Druhé oddělení se nachází v přístavbě školy a jsou v něm umístěny speciální učebny. Ve druhém oddělení je učebna počítačů, výtvarné výchovy a místnost přizpůsobená pohybovým aktivitám. Přímou v oddělení mají koutek pro odpočinek, pracovní koutek, dále sem patří vybavení skládající se ze stavebnic,

¹⁰⁷ Srov. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 15.3.2021]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mladez/metodicky-pokyn-k-postaveni-organizaci-a-cinnosti-skolnich-druzin>

¹⁰⁸ Srov. Tamtéž

¹⁰⁹ Srov. Tamtéž

kostek, společenských her a hraček. V oddělení se nachází i televize, Xbox a interaktivní tabule, také sportovní vybavení a nástěnky s obrázky žáků ze školní družiny.¹¹⁰

Průběh arteterapie v rámci školní družiny bude rozdílný než při vedení kroužku arteterapie. Na to by se měl každý arteterapeut dostatečně připravit a obrnit trpělivostí s žáky. Může se zdát, že se jedná o stejnou činnost, a proto by měla probíhat přibližně podobně. Jenže tomu tak není. Zásadním rozdílem je prostor či místnost, ve které arteterapie probíhá. Arteterapie může probíhat ve škole v prostorách školní družiny, ve třídě určené pro kroužek arteterapie nebo v místnosti přizpůsobenou pro arteterapii.

Školní družina je dosti specifická místnost. Její výhodou je, že je velká, tudíž na tvoření je mnoho prostoru. Výhodou můžou být i předměty, které se nacházejí v dohledu skupiny, které můžou sloužit jako inspirace. Naopak nevýhodu spatřujeme v tom, že jsou přítomni další lidé, kteří manipulují s předměty a můžou tak upoutat pozornost žáků, ne-li je přímo vyrušují a chodí si s nimi povídat. Předměty můžou být brány i jako nevýhoda, protože i ty odpoutávají pozornost od tvorby.

Naopak kroužek arteterapie smazává nevýhody školní družiny. Kroužky probíhají v učebnách, takže žáci nejsou vyrušováni zvuky, pohybem či sledováním dění ve svém okolí. Není zde tolik předmětů, které by strhávaly pozornost, takže se žáci lépe soustředí. Z druhé strany v rámci školy se většinou jedná o třídy, kde se běžně žáci učí, což nemusí mít na žáky dobrý vliv. Mají danou třídu zafixovanou s prací, což je může ovlivnit. Třídy navíc bývají strohé, dvě, tři nástěnky na stěně, tabule, židle, stoly, inspiraci si zde žák patrně nevybere, nástěnky má okoukané, nezaujmu. Výhodou je nesporný klid, který může poskytnout pouze místnost, ve které se nenachází další lidé, ale pouze účastníci arteterapie. Třídu si navíc můžeme po dobu arteterapie uspořádat podle sebe, dát lavice na stranu a docílit tím prostoru na podlaze pro skupinové projekty.

Nejlepší variantou by byla místnost k arteterapii přímo určená a podle toho vybavená. Taková místnost by měla mít velké stoly, dostatek prostoru a světla, příjemnou výmalbu, techniku na přehrání hudby či na puštění videa pro inspiraci a vystavené obrázky vytvořené žáky při arteterapii. A nesmíme zapomenout na úložiště materiálu se kterým se bude tvořit.

¹¹⁰ Srov. MŠ a ZŠ Spořice. Info o školní družině [online]. [cit. 3.4.2021]. Dostupné z: <https://zssporice.cz/skolni-druzina/info-osd/>

Důležité je umyvadlo pro úklid, prostor pro tvorbu na zemi, místo na dosychání výtvorů, prostor na posazení při diskusi, dostatečný klid na činnost a vědět, kde je umístěna skříňka s první pomocí.¹¹¹

Arteterapii lze provádět v jakémkoli prostředí, ale je vhodné ji dělat v místnosti. Vymezení školní družiny představuje více možností, kam arteterapii zařadit. Může být v rámci činností družiny, ale také jako samostatný kroužek. Arteterapeut se musí zamyslet nad výhodami a nevýhodami výše zmíněnými a možná mu to pomůže k volbě prostředí. Důležité jsou též místnosti a jejich uspořádání. Nejvhodnější prostředím zůstává arteterapeutický ateliér, kde arteterapeut i žáci naleznou všechny potřebné pomůcky.

¹¹¹ Srov. LIEBMANN, M., Skupinová arteterapie Nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci. Praha, 2005, s. 30

6 Uplatnění arteterapeutických aktivit pro prostředí školní družiny

Arteterapeutické aktivity provádíme ve školní družině při různých činnostech. Arteterapeutické aktivity lze zařadit do běžného programu školní družiny, aniž si to žáci uvědomí. Uplatňujeme je při hrách, kroužcích, účasti na soutěžích nebo po návštěvě exkurze. Zkrátka je snadné je uplatnit při téměř jakékoli činnosti školní družiny.

Školní družina Základní školy Pardubice–Polabiny, Prodloužená 283 má mnoho aktivit pro své žáky. Žáci se jich účastní po dobu celého školního roku, také podle potřeb a počasí. Mezi tyto aktivity patří soutěže, sportovní utkání, exkurze, výlety, činnosti ve školní družině, ale i besedy.

V Základní škole Pardubice – Polabiny, Prodloužená 283 lze arteterapeutické aktivity zařadit mezi tvoření a kreslení, se kterým se žáci setkávají během celého školního roku. Jedná se o jednu z častých činností školní družiny, která podporuje rozvoj zručnosti a tvořivosti.

V průběhu školní družiny pak mají žáci šanci navštívit programy Ekocentra Paleta. Tyto programy jsou všestranně zaměřeny a je na učiteli, který zvolí.¹¹² Při programu žáci uplatňují veselost, nápaditost, takt a flexibilitu. Lektor programu a vychovatelka, která žáky provází, mohou u žáků hodnotit slovní projev a již zmíněné vlastnosti. V závislosti na daném programu pak může proběhnout i arteterapie na dané téma, při které lze opět zhodnotit slovní projev žáků.¹¹³ Tím si žáci připomenou program, nově nabyté vědomosti a zároveň se nad programem mohou dále zamýšlet. Tím si upevní nabyté znalosti a ujistí se, jak danou problematiku vidí kamarádi.

Školní družina navštěvuje výstavy, které mohou být námětem pro následnou arteterapii. Některé tyto výstavy probíhají v DDM Alfa. Navíc, školní družina se neúčastní výstav pouze jako pozorovatel, ale i ona sama zasílá výtvořky žáků do výtvarných soutěží.¹¹⁴ Při tvoření do soutěží žáci zapojí svou zručnost, potrénují jemnou motoriku a rozvinou dětskou fantazii,

¹¹² Srov. Základní škola Pardubice – Polabiny, Prodloužená 283 [online]. [cit. 4.4.2021]. Dostupné z: <https://www.zsprodouzenapce.cz/druzina/informace-skolni-druziny-2>

¹¹³ Srov. Základní škola Pardubice – Polabiny, Prodloužená 283 [online]. [cit. 7.4.2021]. Dostupné z: <https://www.zsprodouzenapce.cz/druzina/vzdelavaci-program>

¹¹⁴ Srov. Základní škola Pardubice – Polabiny, Prodloužená 283 [online]. [cit. 4.4.2021]. Dostupné z: <https://www.zsprodouzenapce.cz/druzina/informace-skolni-druziny-2>

protože výtvarná díla do soutěží zasílaná bývají originální a všechny tyto vlastnosti originalitu podpoří.¹¹⁵ Výtvarné soutěže mohou být pro žáky další motivací, proč se do arteterapie zapojit. Kromě diskuse nad dílem dostane jejich tvoření nový rozměr, který může ovlivnit výsledek arteterapeutického tvoření.

Školní družina je zaměřena na ekologickou výchovu, a proto třídí odpad. Právě vytríděný odpad může posloužit jako dobrý materiál pro arteterapii. Žáci školní družiny tak nemají nouzi o materiál pro koláže a další techniky využívající starší předměty.

Další aktivitou pro žáky školní družiny, při kterých by se arteterapie dala využít, je setkávání v Ambulantním odlehčovacím centru Červánky. Setkání jsou mezigenerační a společná tvorba by mohla být pro žáky zajímavá.¹¹⁶ Ve školní družině probíhá řada kroužků, které by šlo zapojit do arteterapie. Např. Kroužek tvořivých činností, Šikulka a Keramika.¹¹⁷

Ve školní družině probíhá spousta dalších akcí, které připravují paní vychovatelky, do kterých lze arteterapii včlenit. Při těchto činnostech se žáci naučili respektovat pracovní tempo ostatních, rozvíjeli kolektivní vztahy při spolupráci, podpořili své správné charakterové vlastnosti a smysl pro spravedlnost. Smysl pro spravedlnost se uplatnil při rozebírání materiálu pro svou tvorbu, kdy na každého daný materiál nemusel zbýt a žáci si museli poradit jinak (podělit se o něj nebo zvolit jiný kus materiálu).¹¹⁸

Arteterapeutické aktivity lze zařadit mezi mnoho činností školní družiny. Nemusí se jednat pouze o kroužky a akce, ale mohou probíhat po celý školní rok. Jedná se o smysluplné trávení volného času, probíhající při zajímavé činnosti. Žák tak rozvíjí své zájmy v organizované skupině, která je zaměřena na náměty výtvarné výchovy.¹¹⁹

¹¹⁵ Srov. Základní škola Pardubice – Polabiny, Prodloužená 283 [online]. [cit. 7.4.2021]. Dostupné z: <https://www.zsprodouzenapce.cz/druzina/vzdelavaci-program>

¹¹⁶ Srov. Základní škola Pardubice – Polabiny, Prodloužená 283 [online]. [cit. 4.4.2021]. Dostupné z: <https://www.zsprodouzenapce.cz/druzina/informace-skolni-druziny-2>

¹¹⁷ Srov. Základní škola Pardubice – Polabiny, Prodloužená 283 [online]. [cit. 4.4.2021]. Dostupné z: <https://www.zsprodouzenapce.cz/skola/zajmove-krouzky-2020-2021>

¹¹⁸ Srov. Základní škola Pardubice – Polabiny, Prodloužená 283 [online]. [cit. 7.4.2021]. Dostupné z: <https://www.zsprodouzenapce.cz/druzina/vzdelavaci-program>

¹¹⁹ Srov. Tamtéž

Výtvarná činnost je aktivita, při které žák kreslí a maluje. Může se jednat i o činnost, při které je využito razítek, vykrajovátek a dalších pomůcek, které dotvářejí tvar předmětu či předmět samotný. Většinou se jedná o plošnou tvorbu.¹²⁰

Pracovní činnost je aktivita, při které žáci něco provádí. Může to být výroba předmětu, montování, prodej, ale i vzdělávání. Většinou se jedná o činnost, při které se něco vytvoří, vidíme tak trojrozměrný předmět, v případě vzdělávání pak to jsou vědomosti. Velmi často se pracovní činnosti spojují s výtvarnými činnostmi.¹²¹

Arteterapeutická aktivita je výtvarná činnost podporující zdraví a léčbu. Jedná se o činnost, kterou žák provádí pod vedením arteterapeuta. Aktivita je zaměřená na arteterapii a využívá její prvky tvorby.¹²²

V kapitole jsme si představili mnoho činností, do kterých se dá arteterapie zařadit. Jako příkladu jsme využili školní družinu Základní školy Pardubice–Polabiny, Prodloužená 283. Arteterapeutickou aktivitu lze zařadit i mezi další činnosti, což záleží na uvážení arteterapeuta. Tím vzniknou další zajímavé příležitosti pro žáky.

¹²⁰ Srov. Předškoláci [online]. [cit. 28.4.2021]. Dostupné z: <https://www.predskolaci.cz/vytvama-cinnost-znate-vykrajovatka/3722>

¹²¹ Srov. ZŠ a MŠ A. Kučery [online]. [cit. 28.4.2021]. Dostupné z: <https://www.zsakucery.cz/wp-content/uploads/8-ro%C4%8Dn%C3%ADk-Pracovn%C3%AD-%C4%8Dinnosti-1.pdf>

¹²² Srov. Česká arteterapeutická asociace [online]. [cit. 28.4.2021]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie>

7 Vymezení přínosu arteterapeutických aktivit pro žáky ve školní družině

Arteterapeutická aktivita má více vlastností, které žáci můžou ocenit. Jedná se o velký přínos pro žáka, který může nadále využívat v průběhu života. Ve školní družině se může jednat o poznání své osobnosti, dokázání se vyjádřit, upevnění grafomotoriky a dalších. Lze soudit, že tyto vlastnosti žákovi pomohou i ve školním vyučování. Dále je uveden přehled části těchto vlastností, které arteterapeutická aktivita žákům přinese.

7.1. Poznat svou osobnost

Žáci si mnohdy neuvědomují, kým všim jsou. Arteterapie jim může pomoci nahlédnout na svou osobu z různých pohledů a díky skupině se i dozvědí, jak je jejich osobnost vnímána druhými. Vyvozujeme, že toto zjištění může být pro některé žáky zásadní a může vést ke změně osobnosti. Aby žáci lépe poznali svou osobnost, musí arteterapeut volit vhodná témata. Tématem se může stát žákův život, jak vidí sám sebe, jak ho vidí kamarádi, přání, očekávání od budoucnosti a další.¹²³

7.2. Dokázat se vyjádřit

Spousta žáků a dalších lidí, kteří mají problém s komunikací. Lze odvodit, že problémy s komunikací zapříčinila introverze ale i výchova v rodině či zvyky. Tato vlastnost může být v životě nepříjemná a mnoho lidí ji neřeší. Berou to jako součást jejich osobnosti. Vyjádřit se člověk může slovy anebo tvorbou. Tvorba je pro děti a žáky přirozenější proto ji v mladším věku uplatňují. Lze soudit, že u žáků může tvoření ustoupit, a právě proto je vhodné je k tvorbě opět přivést. Arteterapie kromě výtvarného vyjádření poskytuje žákům i následnou diskusi. Autorka Marian Liebmann potvrzuje zkušenost mezi diskusí a výtvarným dílem. U diskuse se naučí žák mluvit, nebát se komunikovat a výtvarné dílo mu poslouží jako námět pro mluvení. Důležitá je spojitost mezi dílem a komunikací především v začátcích. Po seznámení se mezi sebou, už jsou žáci ochotnější ke komunikaci. Diskuse jim předvede, že je komunikace snadná. Arteterapie navíc vyjádří kresbou mnohdy víc, než kdyby bylo využito slov. Umožňuje vyjádřit pocity, nápady, stavy, věci, které nelze velmi snadno vyslovit.

¹²³ Srov. Učíme.cz, Portál pro učitele [online]. [cit. 19.3.2021]. Dostupné z: https://www.ucime.cz/33/naucte-se-rozpoznat-ruzne-typy-osobnosti-uniqueidmRRWSbk196FNf8-jVUh4Eh-6dt00tqNhECihpX3n1_vxCzVe2JWBKw/

7.3. Podpořit a rozvinout tvořivost v rámci harmonizaci osobnosti

Vyvozujeme, že arteterapie může pomoci v rozvoji tvořivosti, což je zapříčiněno rozvojem fantazie, která se doposud v obrázcích neprojevovala a zároveň je tvořivost podpořena použitím pro žáky neznámých technik. Žáky podporujeme v tvořivosti, aby se nebály netradičního vyjádření. Harmonizace osobnosti žáci dosáhnou při arteterapeutické tvorbě. Právě tvoření vede k uvolnění, změně činnosti, relaxaci a dalším vlastnostem, díky kterým je osobnost harmonická.

7.4. Přejít k osobnímu růstu

Osobní růst je důležitý pro všechny žáky, ale ne vždy je dostatečně podpořen. Právě arteterapeutická aktivita ho může podpořit tvorbou, ve které se žáci zlepšují, čímž si dodají odvahy. Podpora je vnímána i při diskusích, kdy se žáci osmělují a lépe se jim hovoří před skupinou. Vyvozujeme jednotlivá témata arteterapeutických aktivit pro podporu dalších stránek osobního růstu.

7.5. Podpořit vlastní psychiku a tím zmírnit úzkost

Soudíme, že při arteterapeutické aktivitě je velmi důležitá psychika žáka. Žák se s ní během sezení učí nevědomky pracovat. Na psychice žák zapracuje, pokud má tvořit se skupinou, kdy se musí se skupinou dorozumět, jak výtvar bude vypadat. Další na psychiku obtížná věc bude pro některé žáky komunikace během diskuse. Tím, že překonají předchozí překážky, se budou cítit jistěji a zmírní se tak jejich úzkost. Lze říci, že úzkost může být zapříčiněna spoluprací ve skupině, neznámou osobou, špatnou komunikací či nezvykem mluvit před lidmi.

7.6. Upevnit grafomotoriku při držení výtvarných potřeb

Při jakékoli výtvarné tvorbě či psaní jsou především menší žáci sledováni, zda správně drží tužku, pastelku a tak dále (atd.). Lze odvodit, že pokud člověk nepracuje rukama anebo s netradičními materiály, může žáky kontrolovat i z hlediska správného držení psacích potřeb. Žáky stačí upozornit jen několikrát a většinou ti starší na to začnou dbát sami.

Odvozujeme, že do arteterapeutické aktivity lze zapojit i procvičování rukou, aby si žáci uvolnili ruce před tvorbou.

7.7. Zlepšit soustředěnost při práci

Arteterapeutická aktivita je výhodná i pro tuto vlastnost. Dále je uveden přehled činností, při nichž se žáci soustředí na práci např. z toho důvodu, že se jedná o činnost, kterou ještě nedělali a vyžaduje tedy pozornost, aby ji provedli správně; daná činnost něčím zaujme natolik, že se žáci lépe soustředí; použití výtvarné pomůcky je pro ně inspirativní a soustředí se na tvorbu svou a ostatních žáků ve skupině, aby své dílo mohli ozvláštnit. Pozornost žáků může upoutat i cokoli dalšího, co se jim jeví jako zajímavé. Po pár sezeních již žáci budou umět se soustředit na sebe nebo své dílo a podle toho budou tvořit. Vyvozujeme, že soustředěnost žáků podpoří i následná diskuse, protože se budou učit dávat pozor při popisu cizího díla, aby mohli autorovi položit otázku.

7.8. Podpořit zručnost a šikovnost

Každá tvorba podporuje zručnost a šikovnost žáků. Záleží na využití předmětů při tvorbě, která z těchto vlastností se podpoří víc. Vyvozujeme, že se šikovnost více projeví např. ve správném držení pomůcky, děláním přesných tahů, kresbě přímých linií a dalších obrazců; při míchání barev, kdy autor bude přesně vědět, jaká barva vznikne a dokáže udělat takový přechod barev, který si přál. Zručnost se projeví spíše při modelování a práci s materiály. Uvidíme ji na dobrém ztvárnění postavy, množství drobných detailů, detaily budou pečlivě rozpracované, materiály žák dokáže lépe uspořádat k sobě a budou mu držet pohromadě, jak si přál. Obě vlastnosti souvisí s jemnou motorikou, která se u žáků teprve rozvíjí, a proto je vhodné ji v rámci arteterapeutické aktivity podpořit.

Po vypracování přehledu a představení hlavních přínosů arteterapeutické aktivity už by neměl nikdo pochybovat, zda arteterapii zařadit k činnostem školní družiny. Přínosy jsou rozsáhlé a prolínají se celou osobností žáka.

8 Důvody vedoucí k využití arteterapeutické aktivity ve školní družině

Jedná se o zcela jiný přístup k tvoření. Žáci si vyzkouší mnohem více výtvarných technik a materiálů, se kterými budou tvořit a díky tomu žáci poznají materiál z jiného úhlu pohledu a uvědomí si další možnosti, jak s ním pracovat. Což se může pozitivně projevit ve hrách venku i doma. Najednou se jim otevře mnohem více cest.

Využití arteterapeutické aktivity ve školní družině povede také k seznámení žáků s arteterapií. Lze soudit, že toto slovíčko žáci nebudou znát, a protože jsou žáci zvědaví, budou se chtít do činnosti zapojit a poznat nový druh trávení volného času. Vyvozujeme, že mají žáci ve své školní družině širokou nabídku, jak strávit čas, ale nový pojem/činnost, jim snáze zkrátí čekání na rodiče a pokud se zapojí do arteterapeutických aktivit, činnost je časem pohltí. Žáci budou plně soustředění a pojem čas pro ně nebude existovat.

Důvodem je fakt, že pokud žáci do arteterapie začnou docházet, budou se jí chlubit svým rodičům. I rodiče zaujme nový druh aktivity ve školní družině. Lze soudit, že některé rodiče zaujme natolik, že si budou více dohledávat informací k arteterapii.

Usuzujeme, že se zdokonalí žákův výtvarný projev. Žáci se naučí rychleji zásady míchání barev, stínování a dalších technik, které uplatní i v hodinách výtvarné výchovy. Dojde ke zlepšení vnímání barev. Žáci dovedou poznat mnohem více odstínů od dané barvy a pojmenovat je. Zlepší se jim pozitivní vnímání barev. Může se tak stát, že budou napřed oproti spolužákům ze třídy.

Pro mladší žáky bude arteterapeutická aktivita vhodná i po stránce jemné motoriky a správného úchopu psací potřeby. Správný úchop psací potřeby se upevní díky častějšímu využití psacích potřeb. Jemná motorika selepší při samotné tvorbě, kdy žáci budou chtít dělat detaily. Pokud se arteterapie zúčastní i vychovatelka, která činnost povede, budou mít žáci velkou inspiraci v ní.¹²⁴ To povede k jemnější motorice, protože se žáci budou snažit vytvořit obdobné symboly a tvary, které je samotné nenapadnou. Jemnou motoriku a správný úchop tužky lze posílit i zařazením speciálních cvičení před samotnou tvorbou.¹²⁵

¹²⁴ Srov. LIEBMANN, M., Skupinová arteterapie Nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci. Praha, 2005, s. 45

¹²⁵ Srov. Základní škola Kvíllice [online]. [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <https://www.zskvilice.cz/arteterapeuticka-reportaz-ze-zakladni-skoly-kvilicich/>

Arteterapie ve školní družině by měla přispět k psychickému odpočinku a relaxaci žáků. Pomocí arteterapeutické aktivity dojde k uvolnění žáků a k snížení jejich hladiny stresu díky čemuž zrelaxují své síly po vyučování pro další činnosti.

Vyvozujeme, že se arteterapeutické aktivity využívají i pro zcela konkrétní skupiny žáků. Tyto aktivity lze zaměřit na pomoc se specifickými poruchami učení. Lze je cíleně využít na skupině žáků, která má potíže ve společné komunikaci. Mladší žáci při výtvarných činnostech rozvíjí komunikaci prostřednictvím poděkování, zeptání se, požádáním o pomoc, nasloucháním druhým, soustředěním se. Při komunikaci se žáci učí jasně komunikovat, rozšíří si slovní zásobu a lépe vyjádří své myšlenky, názory a pocity. Žáci jsou po arteterapii i vnímavější vůči ostatním.¹²⁶

Arteterapeutická aktivita pomáhá při vyjádření emocí. Lze soudit, že se žáci naučí své emoce lépe cítit a následně dokážou své emoce vyjádřit před ostatními žáky. Vyvozujeme, že se žáci naučí jeden druhého respektovat, především během diskuse, aby vyjadřovali své názory a postřehy na svá díla, ale i na díla ostatních. Následně se žáci učí nalézt na dílu něco pozitivního, a to nejen u sebe ale i u druhých.¹²⁷

Arteterapeutická aktivita přiblíží žákům svět umění, ve kterém se nekladou žádné hranice. Žáci si tak uvědomí, že jejich fantazie je neomezená a můžou ji využívat při činnosti. Tím žáci podpoří svou fantazii, kterou při arteterapeutické aktivitě bohatě využijí.¹²⁸

Arteterapeutická aktivita ovlivní i vztahy během tvoření mezi skupinou žáků. Tyto vztahy můžou být pomoc při skupinové tvorbě, žáci si budou radit, nenechají druhého tápat. Celkově se změní postoj mezi žáky navzájem během tvoření. Vztahy budou mít dopad i na následné soužití žáků. Bude se jednat o dopady jak ve skupině, tak mezi žáky ve školní družině. Vesměs půjde o pozitivní soužití, kdy si žáci budou více uvědomovat prostřednictvím empatie, z poznání potřeb ostatních žáků.¹²⁹ To povede k pomáhajícímu chování a jednání.

¹²⁶ Srov. Metodický portál RVP.cz [online]. [cit. 30.4.2021]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/623/vyuziti-arteterapeutickyh-technik-k-harmonizaci-osobnosti-deti-v-materske-skole.html/>

¹²⁷ Srov. Tamtéž

¹²⁸ Srov. Hradecký venkov o.p.s. [online]. [cit 21.3.2021]. Dostupné z: https://www.hradeckyvenkov.cz/pro-kalendar/arteterapie-pro-ms_1

¹²⁹ Srov. Metodický portál RVP.cz [online]. [cit. 30.4.2021]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/623/vyuziti-arteterapeutickyh-technik-k-harmonizaci-osobnosti-deti-v-materske-skole.html/>

9 Praktická část

Aplikuje poznatky a zjištění uvedená v teoretické části do praxe. Zabývá se kapitolami Témata a cíle arteterapeutických aktivit pro žáka školní družiny, Určení metod, forem a prostředků k dosažení cílů arteterapeutických aktivit, Vhodná témata pro cílovou skupinu žáků družiny, Návrh programu pro případnou realizaci arteterapeutických aktivit a Návrh hodnocení arteterapeutických aktivit v prostředí školní družiny. Kapitoly odpovídají tvorbě vzdělávacího programu, aby se v nich lépe orientovalo. Každá kapitola se zabývá konkrétní problematikou arteterapeutické aktivity. V kapitole Vhodná témata pro cílovou skupinu žáků školní družiny jsou uvedeny náměty témat, která mohou být realizována. Následuje kapitola Tvorba vzdělávacího programu arteterapie ve školní družině, která se zabývá plánem arteterapeutické aktivity a konkrétními tématy. Důležitou kapitolou je Návrh hodnocení arteterapeutických aktivit, která se zabývá tím, jak lze hodnotit arteterapeutickou aktivitu. Zároveň je v ní poukázáno, že lze hodnotit různými přístupy.

10 Témata a cíle arteterapeutických aktivit pro žáka školní družiny

Téma i cíl spolu souvisí, a proto by měla být témata volena tak, aby směřovala k naplnění cílů. Témata, která využije školní družina musí být zohledněna arteterapeutem. Nelze použít jakékoli téma, protože by žáci dosahovali něčeho jiného, než je žádoucí. Proto se volí cíle, které nám pomůžou při formulaci témat. Cíle by měly být konkrétní a zvládnutelné v dané arteterapeutické skupině.

V rámci školního vzdělávacího programu Základní školy Pardubice–Polabiny, Prodloužená 283 aplikujeme rámcový cíl Rozvíjení dítěte jeho učení a poznání. Do něj náleží klíčové kompetence žáka rozvoj: tvořivosti, zručnosti a jemné motoriky, dětské fantazie, kolektivních vztahů, komunikace s dospělými, komunikace s vrstevníky a smysluplné trávení času.¹³⁰

Ve školní družině je mnoho podnětů, které nás můžou inspirovat pro zařazení tématu do aktivit. Inspirací nám můžou být sami žáci které pozorujeme při hraní. Skupina žáků, která se nedokáže domluvit na hře, nebo se přetahuje o hračky, je jasným signálem pro arteterapeutickou aktivitu. Cílem aktivity je posílení komunikační schopnosti a tohoto cíle

¹³⁰ Srov. Základní škola Pardubice – Polabiny, Prodloužená 283 [online]. [cit. 20.3.2021]. Dostupné z: <https://www.zsprodouzenapce.cz/druzina/vzdelavaci-program>

nejlépe dosáhneme při skupinové aktivitě. Žáci ve skupině se budou muset respektovat a zároveň se budou muset dokázat domluvit, co vytvoří. Téma nemusí být příliš konkrétní, postačí nám např. téma „*Lidé v parku*“. Pro žáky to bude velmi široké téma, které můžou pojmout, jak chtějí a zároveň můžou nakreslit sami sebe. Při diskusi se budou probírat činnosti, které žáci ztvárnily a zároveň se prodiskutuje co je správné a co nesprávné chování.

Ze stanovených cílů se dá velmi snadno vymyslet téma, které zvolíme pro arteterapeutickou aktivitu. Vybíráme takové okruhy témat, kde si dokážeme představit, kam by diskuse mohla dojít. Možná sám cíl nám napoví, co by bylo vhodné při diskusi probrat a podle toho vymýšlíme téma.

Vybrané cíle, kterých by mělo být při arteterapeutické aktivitě dosaženo jsou uvolnění energie, aplikování technik tvorby, posílení jemné motoriky, vnímání barevné škály, podpoření fantazie, podpoření tvorby a myšlení při výrobě předmětů či vyjmenování použitých pomůcek. Přestože jsou vybrány konkrétní cíle, žák při arteterapeutické aktivitě posílí i další stránky své osobnosti. Nelze vytvořit kompletní výčet cílů, kterých žák dosáhne, protože každý žák je individuální a dosáhne maličko jiných cílů než skupina.

Žák dokáže po skončení arteterapie vnímat barevnou škálu. K tomu lze použít témata, která podporují využívání mnoha barev. Jedním z takových témat je mandala. Barvy jsou většinou voleny kontrastní anebo naopak jednotlivé barvy přechází v jiné barvy. Dalšími okruhy témat se zaměřením na barvy můžou být pocity, nálada, podzim a další.

Témata využívající mnoho barev můžou mít i cíl uvolnění energie. Žáci zpracovávají své pocity, nebo kreslí přírodu, která sama o sobě je uklidňující. Pokud jsou žáci nabití energií, můžeme jim nechat zpracovat hrnčířskou hlínu. Při modelování budou využívat svou sílu a tím uvolní přebytek své energie užitečným směrem. Pro uvolňování energie je podstatná i hudba, při které žáci kreslí. Žáci tak vytvoří obrázky, jak vnímají hudbu.

Cíl posílení jemné motoriky můžeme podpořit použitím rozmanitých materiálů. Žáci z nich tvoří koláž, nebo se snaží vyjádřit něco zcela přesného např. postavu. Při využití neobvyklého materiálu jako jsou větvičky, kůra, mech, oblázky, suché listy, bavlnky, papír a další, pro žáky nemusí být snadné sestavit požadovaný tvar. Materiály budou muset upravovat podle potřeby, budou je hmatem vnímat a přemýšlet o nich. Tím si žáci uvědomí spoustu vlastností daného materiálu a jemnou motoriku posílí i při manipulaci s materiálem.

Cíle podpoření fantazie dosáhneme na okruhu témat, která jsou neurčitá a je třeba vynaložit fantazii na to, aby žáci dokázali svou představu vytvořit. Tématem, které každý žák bude vnímat jinak je např. chuť. Podobný účinek může mít téma emoce, oblíbené barvy, neznámá krajina, mandala a další. Fantazii podpoříme tak, že zadáme téma, u kterého žáci budou muset přemýšlet, jak daná věc vypadá.

Cíle aplikování techniky tvorby a vyjmenování použitých pomůcek spolu souvisí. Jedná se o cíle, díky nimž budou žáci schopni popsat tvoření v arteterapeutické aktivitě. Žáci se seznámí se širokou škálou pomůcek, vyzkouší si s nimi různé techniky tvorby. Některé se jim mohou hodit i v budoucnu, např. pokud budou chtít vytvořit originální obrázek do soutěže.

Cíl zaměřený na podporu myšlení a tvorbu při výrobě předmětů využívá skutečnost, že se žák při každé tvorbě zdokonaluje a více přemýšlí, co ztvární. Podpořit přemýšlení můžeme abstraktními tématy (vůně čaje), nebo tématy, které lehce určují tvar (nakreslí vymyšlený květ). Žáka tyto témata nutí přemýšlet, jak danou věc ztvární. Může se i stát, že žák bude mít o daném předmětu představu, kterou nám nakreslí. Tím odhalí část své osobnosti. Tvorbu lze podpořit nějakým zajímavým tématem. Takové téma by mělo být skupinové, protože práce ve skupině zamíchá představami jednotlivých členů skupiny. Žáci ve skupině se budou muset přizpůsobovat do určité míry tomu, co už je nakresleno. Nebo zvolíme abstraktní téma či techniku, u které si žáci nemohou být jisti, jak výtvar dopadne.

Zvolená témata by měla být pro žáky známá, zvláště na začátku tvorby nezadáváme nic, co si žáci nedovedou představit. Právě neznámé a pro žáka těžce představitelné téma, by žáka mohlo lehce od tvorby odradit. Využíváme okruhů témat, která jsou přizpůsobena věku žáků. Mezi takové okruhy patří lidé, zvířata, město, příroda, ale i pohádková postava či oblíbená knížka. Jedná se o okruhy, které žákům něco řeknou při jejich vyslovení. Pro žáka může být zajímavé znát okruhy, v kterých se bude aktivita uskutečňovat, protože mu to může pomoci při rozhodování, zdali se má i nadále tvorbou účastnit.

Až po nějakém čase setkávání a tvoření se skupinou, zařazujeme témata vyžadující představivost. Může se jednat o téma emoce, nálada, mandala a pojmy obtížně představitelné jako nemoc, přání, relaxace a další. Tyto témata žáky více odvedou od reality a budou do tvorby plně ponořeni. Nakonec i téma, které žáky nadchne, splní stejný účinek. Pro žáka je výhodné, když se u arteterapeutické aktivity soustředí jen na to, co vytváří, a sám na sebe. Tím se žák dostane do vlastního světa a může pak být pro něj snazší něco ztvárnit. Bude totiž mít svou

představu před sebou a jenom ji bude přenášet na papír. Poté při rozhovoru pouze sdělí, co vytvořil.

Byly vyjmenovány faktory, které souvisí s cíli a tématy arteterapeutických aktivit. Důležité bude jejich využití a uvědomění si, jak vše společně souvisí. Téma i cíl je volen záměrně arteterapeutem, který se může vychovatelů dotázat, co jejich skupina dětí opravdu potřebuje. To nemusí být to nejdůležitější, od čeho se tvorba začne vymýšlet. Arteterapeut většinou má dopředu připravený plán témat a cílů, kterých se dosáhne. Tím může usnadnit využití arteterapeutických aktivit ve školní družině.

11 Určení metod, forem a prostředků k dosažení cílů arteterapeutických aktivit

Metody, formy a prostředky jsou podstatné pro to, aby si terapeut uvědomil, jak bude tvořit se žáky. Jedná se o kapitolu spojenou technikami výtvarné tvorby, ale také se zabývá počtem lidí. Pokud si dotyčný uvědomí všechny aspekty, pak může počítat s tím, že zvolí vhodná témata, která budou pro danou skupinu nejvhodnější a dosáhne tím snadněji vytyčených cílů.

Pro školní družinu je vhodnou formou skupinová arteterapie. Forma individuální arteterapie v rámci školní družiny téměř nelze provést, protože pokud arteterapii vede paní vychovatelka, musí zároveň dávat pozor na dění ve školní družině a nemůže se žákovi naplno věnovat. Samozřejmě potřebný klid u formy individuální arteterapie by nešlo zajistit. Skupinová arteterapie má i tu výhodu, že skupina může být libovolně velká.

Skupinovou arteterapii ve školní družině povede paní vychovatelka, pro kterou může být ze začátku obtížné hlídat žáky ve školní družině a zároveň vést arteterapeutickou aktivitu, ale dá se předpokládat, že si i ostatní žáci zvyknou na její průběh a již nebudou skupinu vyrušovat.

V arteterapii využíváme metody imaginace, animace, koncentrace, restrukturalizace, transformace, rekonstrukce a sublimace pomocí výtvarného projevu. Při arteterapeutických aktivitách využijeme pouze omezený počet metod. Pro žáky školní družiny je zajímavá metoda imaginace, koncentrace (mandala), restrukturalizace a rekonstrukce. Ostatní metody lze také využít, ale pro žáka ve školní družině mohou být obtížné. Další metody využíváme pro ozvláštnění arteterapie.

Pro žáka je arteterapeutická aktivita zábavná, ale může pro něj znamenat i mnohem více. Zaměříme-li se na metodu koncentrace (mandala) získá žák mnoho poznatků o sobě samém. Metodu koncentrace je důležité využívat v průběhu celé délky arteterapeutických aktivit. Žáci, kteří dochází do skupiny pravidelně, uvidí pokroky ve své osobnosti právě pomocí metody koncentrace. Kresba mandal může fungovat jako relaxace, při které žák nahlédne do svého nitra. Cílem této metody je relaxace, sebepoznání a mapa žákovy vnitřní reality.

Ve školní družině při arteterapeutické aktivitě se snažíme o relaxaci a také o podporu fantazie. Mnoho žáků od určitého věku přestává kreslit a když už musí kreslit, dělají vše podle instrukcí. Arteterapeutická aktivita by měla žáka podpořit v tom, aby nakreslil věci

tak, jak je cítí a nebál se jiného vyjádření. K podpoře fantazie a tvořivosti se nejčastěji využívá metoda imaginace. V arteterapeutické aktivitě bude velmi hojně tato metoda využita. Arteterapeutická aktivita pracuje s metodou imaginace velmi často, což se do školní družiny hodí. Není žádoucí žákům diktovat, jak obrázek má vypadat, ale spíše se snažíme žáky podpořit, aby vše nakreslili tak, jak chtějí.

Metoda rekonstrukce bude mít podstatné uplatnění, především při tvorbě koláží či dokreslování. Jedná se o metodu, kterou žáci mají rádi, svým stylem je nutí přemýšlet, při výběru obrázků do koláže. Dokreslování žáci znají z výtvarné výchovy, ale při arteterapeutické aktivitě dostane jiný význam. Žáci rychle pochopí, že dokreslovat můžou podle své fantazie a pak už nebudou ovlivněni realitou druhé půlky dokreslovaného obrázku. Koláže můžeme tvořit i z materiálů, nemusí se jednat vždy o obrázky z časopisů a novin. Kreativita žáků tak vzroste a budou si schopni představit výtvarná díla i jinak.

Metodu restrukturalizace můžeme provádět i pomocí vytráženého odpadu. Pokud půjde o výstřížky z obrázků a jejich následné využití, půjde spíše o metodu rekonstrukce. K metodě restrukturalizace je potřeba více starých děl, která přetvoříme na nová. Pro žáky skupiny půjde spíše o metodu pro ozvláštnění, zároveň si procvičí představivost při sestavování díla. Tuto metodu lze využít např. při donesení starého oblečení, které následně přetvoříme na výtvarné dílo.

Na využití počtu metod se meze nekladou. Jen musí arteterapeut či vychovatel počítat s různou mírou šikovnosti žáků a podle toho vybírat vhodné metody k dosahování cílů.

K dosažení cílů arteterapeutické aktivity se nejčastěji využívá prostředku kresby, malby a modelování. Prostředek kresby je první, se kterým se žák setká. Je velmi snadné vzít do ruky tužku a něco vytvořit. Dokud jsou žáci mladí, velmi rádi kreslí, chuť ke kreslení se postupem času snižuje, a až v dospělosti téměř zanikne. Dospělý člověk už nemá tendence takto něco tvořit. Dítě se pokouší o kresbu již v útlém věku, kdy využívá čar. Později začíná tvořit i jiné tvary. Kresbou se dítě pokouší napodobit písmo, proto vznikají čáranice. Tím že dítě neumí tak dobře ovládat jazyk tak se snaží o komunikaci s dospělými prostřednictvím kresby. V pozdějším věku se děti snaží zobrazit předměty a věci, které vidí. Čím je dítě starší, tím přesněji dokáže nakreslit, co chce vyjádřit.¹³¹

¹³¹ Srov. DAVIDO, R., Kresba jako nástroj poznání dítěte Dětská kresba z pohledu psychologie. Praha, 2001, s. 27.

Kresbu můžeme označit jako nevědomé písmo. Je to tím, že autor, který kreslí, má větší volnost, než kdyby se snažil danou věc vyjádřit slovy. Písmo je jasně definované, kresba nikoli. Každá kresba něco vypovídá o autorovi.¹³² Právě to je využíváno při skupinové arteterapii, přestože se zapojí mnoho žáků, tak po každém je vidět na výtvoru nějaká stopa. To samé platí i o malbě, i ona je stylem komunikace, též se jí nevěnuje mnoho pozornosti.

Děti potřebují dostatek volnosti při kresbě. Dítě se tak otevře a nakreslí opravdu to, po čem touží. Při kreslení záměrně přibývají postavy tak, jak moc na nich dítě lpí a jaký k nim má vztah. U kreslení kolikrát dítě něco vypráví. Může se nám to zdát jako vymyšlený příběh či pohádka, ale má to svou souvislost s tím, co kreslí. Zde je někdy vhodné se dítěte na něco doptat anebo naopak pozorně poslouchat. Dost to záleží na povaze dítěte a podle toho zvolíme možnost, jak se dozvědět ještě o něco víc. Při skupinové arteterapii se s vyprávěním patrně nesetkáme, protože se žák bude soustředit na svou kresbu a kresbu ostatních.¹³³

Kresba a malba spolu úzce souvisí a záleží pouze na využití různých výtvarných prostředků. Pro žáky bude zajímavější malba, protože v ní lze lépe kombinovat barvy a tvořit různé barevné přechody, což se využije u abstraktních děl.

Modelování jako prostředek dosažení cíle bude oblíben žáky, kteří se s hrnčířskou hlinou nemají moc možností setkat. Modelování už je speciálnější technika, proto se ve školách využívá velmi málo. Využití nalezneme pouze u prvního stupně, kdy žáci pracují s modelínou. V pozdějších ročnících už se s ní nesetkají. Proto je vhodné modelování s hrnčířskou hlinou zařadit do arteterapeutické aktivity ve školní družině. Při tvoření žák přenáší do díla i část své osobnosti. Při tvoření se žák realizuje, což může dopomoci dosažení cílů aktivit. Patrně si ji žáci oblíbí a dosahování cíle tvořivosti bude hnedka snazší.

Je vidět, že pro dosažení forem, metod i prostředků vynaložíme mnoho úsilí. Je to dáno tím, že se musí arteterapeut rozhodnout, co je důležité. Pokud víme, že využijeme skupinovou práci, pak je vhodné se zamyslet, čím budeme tvořit, a nakonec jak toho dosáhneme. Další aspekty, které je třeba zohlednit, byly již řečeny a napomůžou při sestavení arteterapeutické aktivity.

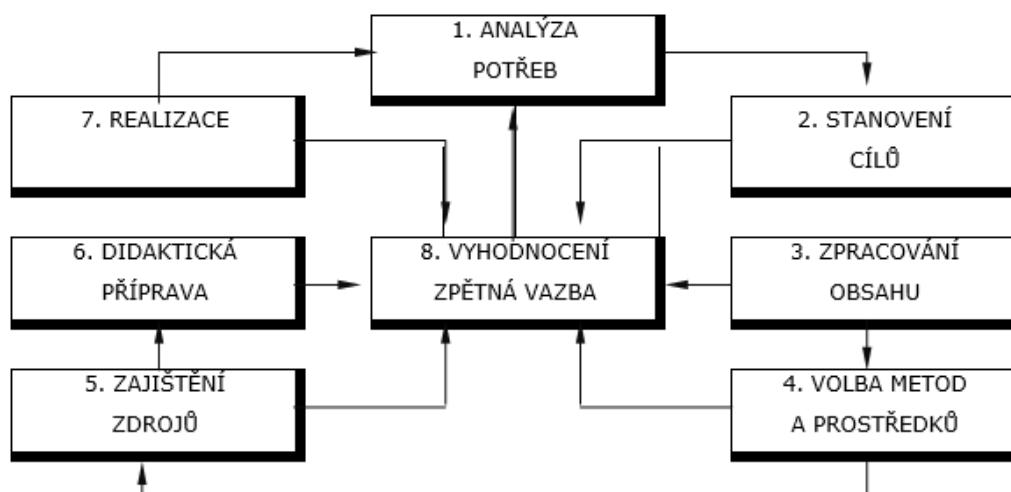
¹³² Srov. DAVIDO, R., Kresba jako nástroj poznání dítěte Dětská kresba z pohledu psychologie. Praha, 2001, s. 29

¹³³ Srov. Tamtéž, s. 30

12 Návrh vzdělávacího programu arteterapie ve školní družině

12.1. Tvorba vzdělávacího programu arteterapie ve školní družině

Arteterapeutický plán navržený v rámci této práce je nazván „*Arteterapie Malujeme s úsměvem*“ a vychází z poznatků nabytých z knihy *Tvorba vzdělávacího programu* od autorky Michaeli Prášilové. Schéma uvedené na obr. č. 1 znázorňuje postup tvorby vzdělávacího programu, uvedeném v *Metodice tvorby vzdělávacích programů* od autorů Zdeňka Palána a Martina Dobeše. Některé významné kroky postupu tvorby vzdělávacího plánu jsou blíže představeny v následujících podkapitolách.

Obrázek č. 1: Příprava vzdělávacího programu (převzato Metodika tvorby vzdělávacích programů [online].

Palán Z., Dobeš M. [cit. 27.4.2021]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/371/>

12.1.1. Analýza potřeb

Každý žák má jinou potřebu, ale ve skupinové terapii ji ne vždy lze uspokojit. Potřeby žáků se liší podle jejich zálib, vedení v rodině, nadání. Potřeby a schopnosti žáka 1. ročníku a 4. ročníku základní školy se liší, v prostředí školní družiny však není prostor pro individuální terapii, a proto je třeba volit arteterapeutické aktivity tak, aby byly přínosné pro všechny žáky navštěvující školní družinu. Arteterapeutická aktivita proto zahrnuje cíle, které jsou vhodné pro mladší žáky a zároveň mohou pomoci i žákům starším. Skupinová tvorba různě starých žáků navíc může všechny přítomné obohatit z hlediska různých aspektů (žáci si budou uvědomovat rozdíly mezi sebou, začnou si pomáhat, radit).

Analýza potřeb by měla vést k určení výkonnostních mezer žáků a na jejím základu jsou pak následně stanoveny cíle arteterapeutických aktivit. Mezery jsou spatřovány v tvořivosti a psychice, v oblasti schopnosti relaxace, komunikace, v uplatňování kreativity. Na základu určení výkonnostních mezer stanovujeme cíle jako zvládnutí komunikace (ať už s vrstevníky nebo autoritami), využití relaxačních technik, zvýšení sebevědomí (nebát se dávat najevo své city a potřeby), zvýšení tvořivosti. Žáci se dále zdokonalí v aplikování technik tvorby, ve vnímání barevné škály, v posílení jemné motoriky, ve znalosti názvů použitých pomůcek, v posílení fantazie.

12.1.2. Stanovení cílů

Arteterapie Malujeme s úsměvem má několik cílů, které vychází z potřeb žáků identifikovaných v analýze potřeb. Tyto cíle jsou zastřešeny programovým cílem, který zní: *„Po skončení Arteterapie Malujeme s úsměvem žáci dokážou uplatnit svoji úroveň tvořivosti, vyjádřit své emoce a relaxovat, aktivně se účastnit všech arteterapeutických aktivit.“* Tyto cíle jsou v rámci aktivit sdruženy do tří bloků. Každý blok se zabývá určitými potřebami a tím žákům pomáhá je zvládnout a přispět tak k celkovému rozvoji žáka.

Jednotlivé bloky aktivit vychází ze stanovených potřeb žáků, kterými jsou: rozvinutí fantazie a relaxace; aplikace kreativity a výtvarných technik; rozvinout tvořivost a posílit psychiku. Každý blok aktivit se skládá z 5 hodin. Na každou hodinu je plánována jedna arteterapeutická aktivita, která směřuje k naplnění specifických cílů.

Specifické cíle se mezi jednotlivými bloky prolínají. Specifickými cíli jsou: schopnost uvolnit energii, aplikovat techniku tvorby, posílit jemnou motoriku, vnímat barevnou škálu, podpořit fantazii, podpořit tvorbu a myšlení při výrobě předmětů, vyjmenovat použité pomůcky. V Arteterapii Malujeme s úsměvem se dále žáci naučí aplikovat kreativitu, využívat výtvarnou techniku při tvorbě, uvolnit se, odreagovat se, relaxovat, podpořit fantazii, rozvinout tvořivost, vytvořit si vztah k umění, rozvinout komunikaci, rozvinout mezilidské vztahy, vyjádřit své pocity, posílit svou psychiku a budovat vztah k umění.

12.1.3. Zpracování obsahu

Obsahem hodin jsou tedy jednotlivé aktivity, které směřují k naplnění specifických cílů. Aktivitami Arteterapie Malujeme s úsměvem jsou malování, kreslení, tvarování papíru modelování z hlíny či modelíny, výroba větrníku.

Aby šlo program realizovat, snažíme se o odstranění všech rušivých vlivů a překážek, které se mohou objevit. Pro realizaci je vhodné zvolit klidný kout ve školní družině opatřený potřebným nábytkem. Žáky, kteří se neúčastní arteterapie, se snažíme zklidnit, aby ostatní nevyrušovali. Můžeme je něčím zabavit nebo požádat, ať jsou v klidu. Úplného klidu nelze dosáhnout, ale žáci by si měli hrát společně a nechodit za ostatními, kteří tvoří. Lze využít i zapnuté tiché hudby, která pro ostatní žáky bude znamenat, že teď nemají chodit za svými kamarády. Může z toho být snadné pravidlo a zároveň ostatní žáci mohou poslouchat hudbu, která nebývá běžnou součástí pobytu ve školní družině.

Hodiny lze uvést různým způsobem v návaznosti na téma hodiny. V některé hodině je vhodné přečíst úryvek z knihy (např. vhodné pro téma Oblíbená postava z mé pohádkové knížky). Nemusí se jednat o dlouhý text, postačí dva tři odstavce. Úryvek jim pomůže přenést se do tématu hodiny a zároveň jim může být námětem co namalovat. Pro uvedení hodiny lze zvolit i básničku či říkanku. Tu můžeme žáky naučit, pokud bude krátká. Má podobný význam jako úryvek z knihy

Pro jinou hodinu bude vhodné si připravit audiotechniku a nahrávky se zvuky přírody, města, lesa. Požádáme-li žáky, ať zavřou oči a vnímají pouze to, co slyší, určitě si budou vše lépe uvědomovat a udělají si o zvucích představu. Zvuky lze využít např. pro téma smysly, ale i pro podpoření relaxace během tvorby. Lze též využít další hudbu, kterou pouštíme buď na úvod, nebo ji lze využít jako kulisu pro celou délku tvorby. Kromě hudby je možné využít i namluvených audioknih, které se k tématům hodí. Podobného efektu lze docílit, když si žáci zavřou oči a vychovatel jim sám říká, co si mají představit. Představy by měly vycházet z konkrétního zadání tématu.

Pro žáky může být velmi inspirativní vidět výtvarné výtvary vrstevníků z jiných hodin arteterapie nebo výtvarné výchovy na podobné téma. Lze je využít k uvedení hodiny anebo jako pomoc ukázat pouze žákům, kteří nevědí, jak začít a dlouho přemýšlí, co nakreslí oproti ostatním ze skupiny.

Pro rozprouzení energie a procvičení rukou, můžeme se žáky zvolit roztleskání. Pokud se tato aktivita zdá moc „živá“ a žáci by po ní byly příliš rozptýlení, můžeme zvolit alternativu, která spočívá v protahovacích a uvolňovacích cvicích pro ruce.

V neposlední řadě lze použít krátkých videí k tématu. Videá je nutné vhodně zvolit a uvědomit si, jaký účinek patrně budou na žáky mít. Pro některá témata lze zvolit legrační video, díky kterému se žáci odreagují a přenesou jinam od svých starostí. Je vhodné všechny uvedené možnosti zahájení hodin mezi sebou kombinovat, např. hudbu a nahrávky zvuků spojit s ukázkou již hotových výtvorů.

Pro zakončení hodiny lze zavést rituál jednoznačně symbolizující konec hodiny, např. puštění krátké nahrávky v závěru hodiny. Lze také zvolit potlesk, čímž můžou žáci také dát najevo, jak moc se jim hodina líbila.

Po ukončení celého programu je možné uspořádat výstavu vzniklých výtvorů. Díla pro výstavu vybíráme společně se žáky a vystavujeme je v prostorách školy. Chodby školy se tak stanou živější a obrázky s popisem tématu obohatí i ostatní žáky školy. Pro rodiče můžeme vytvořit vernisáž výstavy, kde můžou autoři představit svá díla. K vernisáži lze pro účastníky připravit i drobné pohoštění a k tomu povídání o arteterapii. Na konci výstavy je možné udělit žákům diplomy za absolvování arteterapie, které jim zůstanou na památku.

12.1.4. Volba metod a prostředků

Za vhodné metody byla zvolena imaginace (bdělé snění), rekonstrukce, koncentrace a restrukturalizace. Metoda imaginace souvisí s představami a fantazií. Můžeme ji podpořit ukázkou obrázků, které se pro dané téma hodí a komentářem k obrázku, např.: Představte si, že papírový drak z obrázku uletěl. Kam by asi doletěl? Co by cestou udělal? Tím žákům předvedeme, jak rozvíjet představivost a fantazii, kterou následně převedou na papír.

Metodu koncentrace se snažíme podpořit klidnou atmosférou, můžeme ji doplnit o relaxační hudbu. Díky hudbě se můžou zklidnit i žáci ve školní družině, vznikne tak menší ruch a žáci účastníci se arteterapie budou mít větší klid pro tvorbu. Tato metoda je zaměřená na vnímání svého těla, tudíž ji lze podpořit i povídáním, které můžeme doplnit představami. Stačí žáky požádat ať zavřou oči a dále jim říct, ať si představují déšť, louku, slunce a zaměří se, co po těle cítí. Tím docílíme relaxace a zklidnění žáků, kteří poté jsou schopni lépe vnímat sebe a nezaměřují se na okolí.

Metoda rekonstrukce se zaměřuje na dodělávání obrázku či vytváření koláží. Je vhodné tyto aktivity zahájit ukázkou děl jiných žáků. K ukázaným dílům je vhodné říct, co bylo cílem tvorby a co vzniklo v konečném důsledku. Pokud žáci budou tvořit koláž a zároveň dokreslovat, snažíme se podpořit fantazii a přemýšlení povídkám o tématu, či komentáři ke konkrétním předmětům. Pokud je žákům něco nabídnuto, velice rychle se daného námětu chytí a patrně věc rozvinou ještě do dalších rovin.

Metodu restrukturalizace uplatňujeme při výrobě nových uměleckých děl z již existujících předmětů, např. donesených vlastních starých obrázků, které žáci využijí pro následnou tvorbu. Aktivity v hodinách jsou plánovány tak, aby se metody střídaly. Dle metod jsou pak vybrány vhodné prostředky. V Arteterapii Malujeme s úsměvem je využívána zejména kresba, malba a modelování.

12.2. Arteterapie Malujeme s úsměvem

Arteterapie je naplánována na dobu 2 měsíců školního roku. Je vhodné ji zařadit do programu školní družiny v prvních měsících školní docházky. Arteterapii praktikujeme dvakrát týdně (např. úterý a čtvrtek). Pro arteterapii v daný den je vymezen čas 60 minut. Arteterapie je vhodná pro žáky školní družiny od 1. tříd. V rámci této práce byl vytvořen plán Arteterapie Malujeme s úsměvem a dále plány jednotlivých arteterapeutických aktivit.

12.2.1. Plán Arteterapie Malujeme s úsměvem

Plán Arteterapie Malujeme s úsměvem je uveden v následujících tabulkách č. 1, 2, 3 a 4.

Programový cíl: Po skončení arteterapie Malujeme s úsměvem žáci dokážou: uplatnit svoji úroveň tvořivosti, vyjádřit své emoce a relaxovat, aktivně se účastnit všech arteterapeutických aktivit		Způsob kontroly jeho ověření: pozorování, hodnocení výsledných produktů, rozhovor, hodnocení skupinou, dotazník pro žáky a rodiče						
Čas	Bloky aktivit	Cíle bloků aktivit	Specifické cíle	Způsob kontroly dosažení specifického cíle	Téma a výtvarná technika	Hlavní strategie	Lektor	Organizace
1. hodina		Žáci dokážou uplatnit svoji fantazii, relaxovat a aktivně se zapojit do arteterapeutických aktivit	Žáci po skončení aktivity podpoří fantazii	Rozhovor, hodnocení výsledných produktů	Oblíbená postava z mé pohádkové knížky - kresba gícoondami	Forma skupinové arteterapie, metoda imaginace, individuální práce	Lektor - odborník na kresbu a pohádky	Oddělení školní družiny, gícoondy
2. hodina	Rozvinutí fantazie a relaxace		Žáci po skončení aktivity aplikují techniku tvorby	Hodnocení výsledných produktů, hodnocení skupinou	Jak spolu žijí paní Zima, víla Léto, dědeček Podzim a tetička Jaro? - malba temperovými barvami	Forma skupinové arteterapie, metoda imaginace, skupinová práce	Lektor - odborník na malbu	Oddělení školní družiny, temperové barvy a příslušné pomůcky
3. hodina			Žáci dokážou po skončení aktivity vnímat barevnou škálu	Pozorování, hodnocení výsledných produktů	Cesta za hvězdami - tvorba koláže s dokreslováním	Forma skupinové arteterapie, metoda rekonstrukce, individuální práce	Lektor - odborník na kresbu	Oddělení školní družiny, obrázky pro koláž a dokreslování, pastelky

Tabulka č. 1: *Plán arteterapie Malujeme s úsměvem*

Programový cíl: Po skončení arteterapie Malujeme s úsměvem žáci dokážou: uplatnit svoji úroveň tvořivosti, vyjádřit své emoce a relaxovat, aktivně se účastnit všech arteterapeutických aktivit		Způsob kontroly jeho ověření: pozorování, hodnocení výsledných produktů, rozhovor, hodnocení skupinou, dotazník pro žáky a rodiče						
Čas	Bloky aktivit	Cíle bloků aktivit	Specifické cíle	Způsob kontroly dosažení specifického cíle	Téma a výtvarná technika	Hlavní strategie	Lektor	Organizace
4. hodina	Rozvinutí fantazie a relaxace	Žáci dokážou uplatnit svoji fantazii, relaxovat a aktivně se zapojit do arteterapeutických aktivit	Žáci po skončení aktivity dovedou vyjmenovat použité pomůcky.	Pozorování, rozhovor, hodnocení skupinou	Vnímáme svět - malba tuší a vodovými barvami	Forma skupinové arteterapie, metoda koncentrace, individuální práce	Lektor - odborník na malbu	Oddělení školní družiny, tuš, vodové barvy a příslušné pomůcky
5. hodina			Žáci po skončení aktivity podpoří fantazii.	Pozorování, dotazník pro žáky a rodiče	Pestrobarevná mozaika našich chutí - malba suchými křídami	Forma skupinové arteterapie, metoda koncentrace, skupinová práce	Lektor - odborník na kresbu	Oddělení školní družiny, suché křídly
6. hodina	Aplikace kreativity a výtvarných technik	Žáci dokážou úroveň kreativity, aktivně vytvořit svá díla, relaxovat.	Žáci dokážou po skončení aktivity podpořit tvorbu a myšlení při výrobě předmětů.	Hodnocení výsledných produktů, hodnocení skupinou	Rampouch, vločky led, okouzleme svět - dokreslování obrázku vodovými barvami	Forma skupinové arteterapie, metoda rekonstrukce, individuální práce	Lektor - odborník na malbu	Oddělení školní družiny, obrázky na dokreslování, vodové barvy
7. hodina			Žáci umí po skončení aktivity posílit jemnou motoriku	Rozhovor, hodnocení výsledných produktů	Které přání je pro vás k máni? - modelování vlastního přání	Forma skupinové arteterapie, metoda imaginace, individuální práce	Lektor - odborník na keramiku	Oddělení školní družiny, hrncířská hlína, popřípadě modelína a příslušné pomůcky

Tabulka č. 2 Plán arteterapie Malujeme s úsměvem

Programový cíl: Po skončení arteterapie Malujeme s úsměvem žáci dokážou: uplatnit svoji úroveň tvořivosti, vyjádřit své emoce a relaxovat, aktivně se účastnit všech arteterapeutických aktivit						Způsob kontroly jeho ověření: pozorování, hodnocení výsledných produktů, rozhovor, hodnocení skupinou, dotazník pro žáky a rodiče		
Čas	Bloky aktivit	Cíle bloků aktivit	Specifické cíle	Způsob kontroly dosažení specifického cíle	Téma a výtvarná technika	Hlavní strategie	Lektor	Organizace
8. hodina		Žáci dokážou uplatnit svoji úroveň kreativity, aktivně vytvořit svá díla, relaxovat.	Žáci po skončení aktivity aplikují techniky tvorby	Pozorování, hodnocení výsledných produktů	Voda v oceánech a mořích - malba temperovými barvami doplněná o tvoření z barevného papíru	Forma skupinové arteterapie, metoda restrukturalizace, individuální práce	Lektor - odborník v praktických činnostech	Oddělení školní družiny, temperové barvy, barevný papír, lepidlo a příslušné pomůcky
9. hodina	Aplikace kreativity a výtvarných technik	Žáci dokážou uplatnit svoji úroveň kreativity, aktivně vytvořit svá díla, relaxovat.	Žáci po skončení aktivity posílí fantazii	Hodnocení výsledných produktů, hodnocení skupinou	Bavlněné neposedné kaňky - kolaž s klovatinou, barevnými tušemi a bavlnkami	Forma skupinové arteterapie, metoda imaginace, individuální práce	Lektor - odborník na malbu a tvořivost	Oddělení školní družiny, tuš, barevné tuše, klovatina, bavlnky
10. hodina			Žáci po skončení aktivity dokážou uvolnit energii	Dotazník pro žáky a rodiče, hodnocení skupinou	Místo na Zemi tvořené přáními - tvorba krajiny z přírodnin	Forma skupinové arteterapie, metoda imaginace, skupinová práce	Lektor - odborník v praktických činnostech	Venku u lesa, přírodniny
11. hodina	Rozvinout tvořivost, posílit psychiku	Žáci dokážou uplatnit svoji úroveň kreativity při tvorbě, aktivně se účastní arteterapeutických aktivit a relaxují.	Žáci po skončení aktivity dovedou podpořit tvorbu a myšlení při výrobě předmětů	Pozorování, hodnocení výsledných produktů	Větrník nálad z pohody i do nepohody- výroba větrníku a jeho ozdobení kresbou	Forma skupinové arteterapie, metoda koncentrace, individuální práce	Lektor - odborník na kresbu a praktické činnosti	Oddělení školní družiny, barevný papír, gjocondy, pomůcky na výrobu větrníku

Tabulka č. 3 Plán arteterapie Malujeme s úsměvem

Programový cíl: Po skončení arteterapie Malujeme s úsměvem žáci dokážou: uplatnit svoji úroveň tvořivosti, vyjádřit své emoce a relaxovat, aktivně se účastnit všech arteterapeutických aktivit		Způsob kontroly jeho ověření: pozorování, hodnocení výsledných produktů, rozhovor, hodnocení skupinou, dotazník pro žáky a rodiče						
Čas	Bloky aktivit	Cíle bloků aktivit	Specifické cíle	Způsob kontroly dosažení specifického cíle	Téma a výtvarná technika	Hlavní strategie	Lektor	Organizace
12. hodina			Žáci dokážou po skončení aktivity podpořit fantazii	Rozhovor, hodnocení výsledných produktů	Les plný tajemství a záhad - kresba pastelkami	Forma skupinové arteterapie, metoda imaginace, individuální práce	Lektor - odborník na kresbu	Oddělení školní družiny, pastelky
13. hodina	Rozvinout tvořivost, posílit psychiku	Žáci dokážou uplatnit svoji úroveň kreativity při tvorbě, aktivně se účastní arteterapeutických aktivit a relaxují.	Žáci po skončení aktivity aplikují techniku tvorby	Pozorování, hodnocení skupinou	Mandala – kruhy od písčiny dun - tvoření pomocí barevného písku	Forma skupinové arteterapie, metoda koncentrace, skupinová práce	Lektor - odborník na praktické činnosti	Oddělení školní družiny, barevný písek a příslušné pomůcky
14. hodina			Žáci po skončení aktivity posílí jemnou motoriku	Rozhovor, hodnocení výsledných produktů	Kamarád - kresba suchými křídami	Forma skupinové arteterapie, metoda imaginace, individuální práce	Lektor - odborník na kresbu	Oddělení školní družiny, suché křídly
15. hodina			Žáci po skončení aktivity aplikují techniku tvorby	Rozhovor, hodnocení skupinou, dotazník pro žáky a rodiče	Začarovaná rostlinka - kresba akvarelovými pastelkami	Forma skupinové arteterapie, metoda imaginace, individuální práce	Lektor - odborník na kresbu i malbu	Oddělení školní družiny, akvarelové pastelky

Tabulka č. 4 Plán arteterapie Malujeme s úsměvem

12.2.2. Plány arteterapeutických aktivit

V této kapitole jsou uvedeny plány arteterapeutických aktivit navržených v rámci programu Arteterapie Malujeme s úsměvem. Jednotlivé aktivity jsou řazeny od aktivit s tématem snadno pochopitelným až k tématům abstraktním. Žáky je nutno připravit postupným přechodem k dalším tématům, která již povedou k většímu přemýšlení a rozvoji fantazie. Zadání abstraktního tématu hned v prvních hodinách, by je odradilo od činnosti, protože by nevěděli, co je od nich požadováno a nedokázali je uchopit.

Plán arteterapeutické aktivity obsahuje téma, zadání tématu žákům, další možná zadání témat a číslo hodiny. Dále je zde představena výtvarná technika, cíle arteterapeutické aktivity, cílová skupina, časová dotace spolu s časovým rozvržením.

Časová dotace přímo souvisí s věkem žáků. Protože zde máme širokou věkovou skupinu žáků, není možné dát příliš dlouhý čas pro arteterapeutickou aktivitu. Jako ideální čas bylo zvoleno 60 minut. Jelikož se jedná o aktivitu, je velmi důležité, aby žáci vnímali. Opět se jedná o bezpečnostní hledisko, ale zároveň, a to především, aby je arteterapeutická aktivita neunavila. Jejím cílem je relaxace, nikoli získat od žáků co nejzajímavější díla, která jsou tvořena několik hodin.

Rozložíme-li 60 minut na jednotlivé úseky, pak budeme potřebovat čas na zahájení, tvoření, úklid po tvorbě, rozhovor a rozloučení se. Nejvíce času zabere tvoření a rozhovor, která se časem může natáhnout. Časové rozložení pak může vypadat následovně: zahájení: 10 minut, tvoření: 35 minut, úklid po tvorbě: 5 minut, debata: 8 minut, rozloučení se: 2 minuty. Časové rozložení je velmi všeobecné, protože bude záležet s jakým materiálem a pomůckami budeme pracovat. Podle toho se časové rozmezí bude přizpůsobovat. U každého tématu bude uvedeno vlastní časové rozmezí.

V plánu je také uvedena organizace aktivity, pomůcky, hlavní strategie arteterapie a její forma, metoda a typ práce a dále poznámka k realizaci, kde je blíže popsán průběh hodiny, výtvary žáků a způsob kontroly dosažení specifického cíle, kde je navržen vhodný způsob hodnocení dané aktivity.

Následují jednotlivé plány arteterapeutických aktivit:

Téma: *Oblíbená postava z mé pohádkové knížky*

Zadání tématu žákům: Nakreslete libovolnou pohádkovou postavu třeba i vymyšlenou.

Další možná zadání tématu: -

Hodina: 1. hodina

Výtvarná technika: kresba giocondami

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci po skončení aktivity podpoří fantazii. Dále se u žáků rozvine vnímání barev.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6–10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: – přivítání a představení se navzájem: 10 minut

- četba úryvku z pohádkové knížky: 5 minut

- zamyšlení se a vlastní tvoření: 25 minut

- úklid: 5 minut

- povídání nad obrázky: 15 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: giocondy, papír

Hlavní strategie: forma: skupinové arteterapie

metoda: imaginace

typ práce: individuální práce

Poznámka k realizaci: Protože se jedná o první hodinu arteterapeutické aktivity, je potřebné se s žáky poznat. Ze začátku postačí, když se navzájem představíme jmény a případně řekneme jednu větu o své osobě. Vychovatelka by se měla představit více a zároveň žákům představit obor arteterapie.

Následně žákům řekneme, na jaké téma budeme tvořit. Přečteme úryvek z pohádkové knížky pro inspiraci. Vybereme si takovou knížku, kde se nachází hodně

postav. Může se jednat o konec pohádky, protože na koncích bývá více postav. Po četbě dáme žákům čas na přemýšlení a řekneme jim, že až budou chtít, mají začít tvořit svou oblíbenou pohádkovou postavu.

Na závěrečné povídání se žáky si vyhradíme více času. Žáci budou mít potíže s navázáním komunikace. Proto pokládáme otázky směřující na jejich obrázky. Nesnažíme se pokládat otázky směřující k jejich pocitům, to by bylo na žáky příliš obtížné. Spíše se snažíme žáky rozmluvit.

Výtvary žáků: Téma, co postihuje dobře známou oblast pro žáky. Z toho budou vycházet výtvary žáků, kdy u holčiček budou převažovat princezny, královny a princové, u chlapců spíše rytíři, králové, draci. Všeobecně se můžeme setkat s ježibabou, vlkem, Jeníčkem a Mařenkou, kůzlátky a dalšími pohádkovými postavami.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: rozhovor, hodnocení výsledných produktů

Téma: *Jak spolu žijí paní Zima, víla Léto dědeček Podzim a tetička Jaro?*

Zadání tématu žákům: Namalujte podle sebe roční období.

Další možná zadání tématu: Namalujte oblíbené roční období. Namalujte roční období, ze kterého máte nejhezčí zážitky. Namalujte všechna roční období.

Hodina: 2. hodina

Výtvarná technika: malba temperovými barvami

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci po skončení 2. hodiny aplikují techniku tvorby. Kromě toho žáci vnímají barevnou škálu, relaxují a podpoří fantazii při tvorbě.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - přivítání a povídání o ročním období: 7 minut

- převlečení do zástěr a skupinové tvoření: 30 minut

- zasychání obrázků, úklid: 13 minut

- povídání o ročním období: 10 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: temperové barvy, papír, ploché štětce, kelímky na vodu, zástěry, ubrusy, předměty na obtiskování, paleta na barvy.

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: imaginace

typ práce: skupinová práce

Poznámka k realizaci: Na začátek se snažíme zjistit, co všechno žáci vědí o ročních obdobích. Může se zavést řeč na zvířata nebo na žáky samotné, co dělají v danou roční dobu. Žákům vysvětlíme, že půjde o skupinovou tvorbu. Pokud máme hodně žáků, vytvoříme více skupin.

Žáky požádáme, aby se převlékli do zástěr a mezitím přichystáme papír, barvy, štětce a vodu, aby mohli začít tvořit. Téma tvoříme skupinově na velký arch papíru. Každý žák si nalezne svůj kousek pro tvoření a při troše snahy budou témata navzájem přecházet. Předměty a papír na obtiskování poskytneme při tvorbě temperovými barvami. Žáci přijdou na obtiskování sami anebo jim můžeme poradit, že nemusí malovat jen štětci. To využijí především v zimním období, kdy zmuchlaný papír, který obtisknou, může představovat vločky. Žáci si dále sami poradí, co se jim hodí obtisknout a co spíše namalovat.

Žákům zdůrazníme, že se můžou spolu domlouvat na díle podle potřeby. A můžou se bavit kdykoli, jak chtějí během tvorby, pokud to neruší ostatní. Vhodné je žákům barvy na paletu dávat, aby si žáci nedali příliš mnoho barvy, kterou nespotřebují, což se lehce stane. Pokud máme více starších žáků ve skupině, můžeme jim přidávání barvy svěřit na starost.

Když skupina ohlásí, že má hotovo, požádáme žáky o úklid. S úklidem jim pomáháme. Na úklid jim poskytneme dost času, aby nevznikl chaos a následně se vytvořené dílo neponičilo. Je vhodné zdůraznit, že nikam nespěcháme.

Následuje povídání, kde se žáků ptáme otázkami. Snažíme se žákům vysvětlit základní slušnost při komunikaci, kterou jim připomínáme i v následujících hodinách.

Postupně vyvoláme všechny žáky, aby každý mohl vyjádřit co vytvořil. Můžeme se zkusit ptát žáků, proč si vybrali dané místo na papíře.

Na závěr si ponecháme trochu času na hodnocení skupinou. Žákům rozdáme kartičky s čísly, necháme jim čas na promyšlenou, a nakonec se začínáme ptát na hodinu. Žáci provádí hodnocení zvednutím karty s uvedeným číslem do vzduchu. Pokládáme žákům otázky, na které žáci odpovídají pomocí kartiček s čísly. Zjišťujeme tím, jak se jim pracovalo ve skupině.

Výtvary žáků: V zimním období nalezneme sněhuláky, vločky, vánoční stromeček či dárky, bobování a lyžování. Pro jarní období žáci zvolí kvetoucí jarní květiny, louže po zimě, probouzející se přírodou. Léto bude obdobím koupáním a prázdnin, takže se na obrázku objeví tábor, slunce, pěkné počasí, rybník a možná i někdo z příbuzných, kam žáci o velkých prázdninách jezdí. Poslední podzim budou symbolizovat draci, padající listí, barevná příroda a teplejší oblečení.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: hodnocení výsledných produktů, hodnocení skupinou

Téma: *Cesta za hvězdami*

Zadání tématu žákům: Nakreslete svou představu o vesmíru.

Další možná zadání tématu: Nakreslete, co se ve vesmíru nachází. Nakreslete obrázky, jak by mohl vypadat vesmír. Vytvořte vesmírnou koláž. Vytvořte koláž, kterou ztvárníte vesmír v minulosti/ budoucnosti.

Hodina: 3. hodina

Výtvarná technika: tvorba koláže s dokreslováním

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci dokážou po skončení aktivity vnímat barevnou škálu. Žáci se v rámci hodiny naučí uvolnit energii a podpořit myšlení při tvorbě předmětů.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - přivítání puštění videa o vesmíru: 10 minut

- příprava na tvorbu a vlastní tvoření: 25 minut

- udělení pořádku: 10 minut

- rozhovor nad kolážemi: 15 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: papír, pastelky, obrázky z časopisů a letáků, nůžky, lepidlo, zástěry, ubrusy

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: rekonstrukce

typ práce: individuální práce

Poznámka k realizaci: Žáky přivítám, ptáme se, jaký měli den. Pro žáky si připravíme video s vesmírem. Mělo by to být video s obrázky, které lidským okem nelze spatřit. Žáky tak podpoříme ve fantazii, protože si uvědomí, že se nejedná jen o to, co vidí.

Následně dáme žákům prostor, aby si v letácích a časopisech našli a vystřihli či vytrhly ty obrázky, které si myslí, že použijí. Samozřejmě si můžou jít hledat obrázky i během tvorby. Žáci tvoří a my sledujeme, jak si počínají. Pokud si žák řekne, pomůžeme mu. Jinak je na uvážení vychovatelky, zda je vhodné zasáhnout a pomoc žákovi, nebo ho nechat ať si poradí sám.

Koláže necháváme doschnout a začínáme se žáky mluvit, jak se jim tvořilo. Pokládáme otázky, snažíme se, aby žáci sami se zapojovali do hovoru a dáváme jim k tomu prostor. Zaměříme se na výtvary, které se liší od ostatních, ptáme se na odlišnosti žáků a pochválíme je.

Výtvary žáků: Žáci tvoří vesmír podle vlastní fantazie. Fantazie je podpořena videem, z kterého lze čerpat pro tvorbu. Žáci se budou inspirovat znalostmi o vesmíru a zároveň využijí své představy, jak vesmír vnímají oni sami. Zároveň jim můžou být inspirací ostatní žáci ve skupině a obrázky, které budou mít na dotvoření k dispozici. Žáci se pokusí z předmětů vytvořit vesmírné lodě, planety a další pro ně známé předměty.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: pozorování, hodnocení výsledných produktů

Téma: *Vnímáme svět*

Zadání tématu žákům: Ztvárněte smysl/smysly.

Další možná zadání tématu: Namalujte smysl, který využíváte nejvíce. Namalujte smysl, který je pro vás nejdůležitější.

Hodina: 4. hodina

Výtvarná technika: malba tuší a vodovými barvami

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci po 4. hodině dovedou vyjmenovat použité pomůcky. V rámci hodiny žáci posílí jemnou motoriku.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - přivítání, nácvik vnímání: 12 minut

- uvolnění se v klidu a tvorba: 30 minut

- úklid: 8 minuty

- hodnocení obrázků: 10 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: tuš, vodové barvy, kulaté štětce, papír, ubrusy, zástěry, kelímky na vodu

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: koncentrace

typ práce: individuální práce

Poznámka k realizaci: Po přivítání žáky požádáme, aby si vybrali příjemné místo, kam si sednou či lehnou. Poté je poprosíme, aby zavřeli oči a vnímali jen to co slyší, cítí, nahmatají. Vychovatelka říká, co si mají žáci představovat. Žáci si utváří představy a snaží se i zachytit vjemy. Na konci po otevření očí je možné žákům dát na pohmat různé předměty.

Necháme žákům čas, aby vstřebali veškeré vjemy a mohli si uvědomit, co by z toho nejraději ztvárnili. Po převlečení do zástěr mohou žáci zahájit tvoření.

Na začátku tvorby řekneme názvy pomůcek, které budou využity. V průběhu tvorby žákům připomínáme jednotlivé pomůcky a dbáme, aby je nazývaly správnými názvy.

Při rozhovoru se snažíme, aby si žáci uvědomili všechny své smysly a aby chápali, proč jsou tolik důležité. Ptáme se na nejzajímavější díla a snažíme se nechat žáky volně mluvit.

Jako zakončení je zvoleno hodnocení skupinou, které probíhá pomocí otázek a kartiček s čísly.

Výtvary žáků: Žáci malují klasicky oči zprostředkující zrak, ruce pro hmat, nos pro čich, ústa pro chuť nebo se snaží vyjádřit to, co smysly cítí. Snažíme se je podpořit v druhé variantě, můžeme jim i zdůraznit, aby se pokusili vyjádřit, to, co smysly cítí. V obrázcích nalézáme jeden či více smyslů, podle toho, který má dítě rádo, či který z nich nejvíce využívá. Setkáme se i s díly, kde bude ztvárněno např. oko a v pozadí vše, co oko vidí. Tedy hlavním bodem obrázku bude analyzátor, který daný smysl zprostředkovává, smysl nalezneme v pozadí.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: pozorování, rozhovor, hodnocení skupinou

Téma: *Pestrobarevná mozaika našich chutí*

Zadání tématu žákům: Nakreslete chuti jídla, které máte rádi či nerádi.

Další možná zadání tématu: Nakreslete jakoukoli chuť a jídlo, které tak chutná.

Hodina: 5. hodina

Výtvarná technika: malba suchými křídami

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci po skončení aktivity podpoří fantazii. Naučí se vnímat barevnou škálu a podpořit fantazii.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - přivítání a promítání obrázků s potravinami: 7 minut

- přemýšlení o chutích a tvorba: 30 minut

- sklizení věcí: 8 minuty

- povídání o obrázcích: 15 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: suché křídly, papír, ubrus, zástěry

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: koncentrace

typ práce: skupinová práce

Poznámka k realizaci: Přivítáme se vyprávěním zážitků nás všech. Následně žákům promítáme obrázky jim známých potravin. Žáci se při promítání zamýšlejí, co má jakou chuť a jak ji ztvární. Může jít o debatu, kdy žáci sami budou říkat co vidí a jak jim daná věc chutná. Žákům necháme nějaký čas na přemýšlení o chutích. I při této tvorbě je vhodné mít zástěry. Žáci tvoří chuť jídla a snaží se zaznamenat veškeré aspekty chuti.

Závěrečné povídání se odvíjí podle obrázků. Snažíme se žáky nechat, ať sami mluví, aby si sami předávali slovo. Vychovatelka se doptává na drobnosti, které se jí zdají důležité. Na závěr dáme žákům dotazník, který vyplní i s rodiči a kde zhodnotí dosud proběhlé aktivity.

Výtvary žáků: Na obrázku budou plynulé či ostré přechody barev, podle toho, zda kreslí chuť příjemnou, kterou mají rádi anebo nepříjemnou, které se raději vyhýbají. Tomu bude pravděpodobně odpovídat i barva a její sytost. Na obrázcích pravděpodobně shledáme daný pokrm a v jeho pozadí bude znázorněna chuť. Určitě budou obrázky i složené pouze z chutí, kdy se děti buď snaží vyjádřit chuť slanou, sladkou, kyselou a hořkou, anebo si vyberou chuť k danému jídlu.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: pozorování, dotazník pro rodiče a žáky

Téma: *Rampouch, vločky, led, okouzleme svět*

Zadání tématu žákům: Nakreslete, co dokáže mráz.

Další možná zadání tématu: Pomocí obrázků dokreslete, co dokáže mráz. Vytvořte zmrzlou krajinu. Znázorněte mráz na vybraném obrázku.

Hodina: 6. hodina

Výtvarná technika: dokreslování obrázku vodovými barvami

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci dokážou po skončení aktivity podpořit tvorbu a myšlení při výrobě předmětů. V rámci hodin žáci také uvolní energii, podpoří fantazii, podpoří tvorbu a myšlení při výrobě předmětů.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - přivítání ukázka cizích výtvarných děl: 8 minut

- příprava a tvoření: 35 minut

- úklid: 12 minuty

- povídání nad obrázky: 5 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: obrázky, papír, lepidlo, vodové barvy, kelímky na vodu, kulaté štětce, ubrusy, zástěry

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: rekonstrukce

typ práce: individuální práce

Poznámka k realizaci: Pro žáky přineseme výtvarná díla jiné skupiny arteterapie na stejné či obdobné téma. Obrázky poslouží jako inspirace pro následnou tvorbu. Žákům poradíme, že lze pracovat různými způsoby. První způsob spočívá ve vystřihování a následném domalovávání vystřižených částí, nebo lze lepit celé obrázky, které dále domalují. Poslední variantou je namalování obrázku, do kterého následně začleníme vystřižené části. Žákům necháme delší čas na přemýšlení,

aby si ujasnili, jak budou tvořit. Budeme mít tak větší škálu obrázků mrazu, která bude vytvořena podobnými technikami. Na závěr si žáci hodnotí svou tvorbu navzájem.

Výtvary žáků: Budeme nalézat vločky, zamrzlé rybníky a řeky, jinovatku a námrazu na rostlinách, popřípadě i namrzlý sníh na zvířatech či lidech. Mrazem vznikají praskliny, nebo praskliny vytváří sami lidé při klouzání po ledu, čehož žáci využijí pro svou tvorbu a budou je napodobovat.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: hodnocení výsledných produktů, hodnocení skupinou

Téma: *Které přání je pro vás k máni?*

Zadání tématu žákům: Vytvarujte, co byste si přáli.

Další možná zadání tématu: -

Hodina: 7. hodina

Výtvarná technika: modelování vlastního přání

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci umí po skončení aktivity posílit jemnou motoriku. V hodině podpoří fantazii, podpoří tvorbu a myšlení při výrobě předmětů, uvolní energii.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - povídání o dni, sdělení tématu: 5 minut

- příprava na tvorbu, přemýšlení, modelování: 40 minut

- úklid: 10 minut

- rozhovor nad soškami: 5 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: hrnčířská hlína, popřípadě modelína, špachtle, voda, zástěry, ubrusy

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: imaginace

typ práce: individuální práce

Poznámka k realizaci: S žáky probereme, co daný den zažili. Ptáme se i na uplynulý týden a jejich zážitky. Žákům řekneme zadání a necháváme je přemýšlet či vyprávět ostatním. Mezitím připravíme hrnčířskou hlínu a vše potřebné. Žákům vysvětlíme, čím vším se dá tvořit s hlínou, ale jinak necháváme na žácích, zda využijí špachtle nebo si vše vymodelují prsty.

Po tvorbě se snažíme vše co nejlépe očistit, uschlé zbytky zameteme. Rozhovoru se žáci účastní bez většího pobízení, protože mluvit o svých přáních je snadné a zároveň zajímavé. Dozvědí se tak, co si přejí spolužáci a třeba se jimi inspiroují. Do povídání jim vstupujeme co nejméně.

Výtvary žáků: Žáci modelují svá přání zaměřená na svou osobu nebo na ostatní lidi. Pokud myslí na sebe, pak spatříme mobilní telefon, počítač, zvířátko, hračky, domácí mazlíčky. Může se stát, že se žáci zamyslí a spíše se budou snažit vymodelovat přání ostatních lidí, svět bez odpadků, lásku či lepší chování mezi lidmi.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: rozhovor, hodnocení výsledných produktů

Téma: *Voda v oceánech a mořích*

Zadání tématu žákům: Namalujte moře, oceán, nebo případně jinou vodní plochu.

Další možná zadání tématu: Namalujte a dotvořte moře či oceán. Vytvořte obrázek, co se nachází v mořích a oceánech.

Hodina: 8. hodina

Výtvarná technika: malba temperovými barvami, doplněná o tvoření z barevného papíru

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci po skončení 8. hodiny aplikují techniky tvorby. V rámci hodiny se žáci naučí aplikovat kreativitu a posílit jemnou motoriku.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - relaxační hudba, povídání: 8 minut

- malování, lepení, vystřihování: 35 minut

- úklid: 10 minuty

- debata nad obrázky: 7 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: barevné papíry, nůžky, lepidlo, temperové barvy, ploché štětce ubrusy, zástěry, kelímky na vodu, paleta na barvy

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: restrukturalizace

typ práce: individuální práce

Poznámka k realizaci: Žákům pustíme relaxační zvuky oceánu. Žáci mají za úkol pozorně poslouchat a pokusit se zvuky si zapamatovat. Můžeme si povědět, co žáci slyšeli, aby měli i ostatní námět, co vytvořit. Žáci malují a dílo doplňují o nalepené části, které mohou být plastické.

Při debatě s žáky probíráme funkce oceánu, co v něm žije, jaké moře znají a co v něm viděli, zda je obrázek daným mořem inspirován. Toto téma lze při debatě rozebírat po stránce ekologické nebo se zaměřit na relaxaci, zvuky. Lze probírat co žáci u moře zažili a co v něm žije.

Výtvořky žáků: Obrázky získají modrou barvu a bude na nich voda, vlny, vodní víry, útesy, skaliska, písek, pláž, sopky, lodě, ale i výjevy z dovolené. Pokud žák nebude mít zrovna chuť tvořit či něco vymýšlet, setkáme se právě s obrázky, které obsahují, co žáci zažily na dovolené. Žáci také ztvární živočichy pod hladinou moře. Výsledné obrázky doplní nalepením útvarů z barevného papíru, nebo vytvoří obrázek plastický ohýbáním nebo muchláním papíru k nalepení.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: pozorování, hodnocení výsledných produktů

Téma: *Bavlněné neposedné kaňky*

Zadání tématu žákům: Vytvořte koláž z bavlnek a barev.

Další možná zadání tématu: Vytvořte koláž přání. Vytvořte koláž, která má znázorňovat přírodu. Vytvořte koláž skupiny.

Hodina: 9. hodina

Výtvarná technika: koláž s klovatinou, barevnými tušemi a bavlnkami

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci po skončení aktivity posílí fantazii. Při práci se naučí vyjmenovat použité pomůcky a posílit fantazii.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - úvod, rozdáme bavlnky: 10 minut

- příprava bavlnek, promýšlení tématu, tvorba: 30 minut

- úklid po sobě: 10 minut

- rozhovor nad obrázky: 10 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: klovatina, bavlnky, nůžky, papír, zástěry, kulaté štětce, zástěry, barevné tuše

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: imaginace

typ práce: individuální práce

Poznámka k realizaci: Žákům na přivítanou dáme pár bavlnek různých barev. Necháme žáky, ať si s nimi hrají. Necháme je o nich přemýšlet. Až před tvorbou jim sdělíme, jaký smysl mají bavlnky a necháme žáky, ať si barvy bavlnek vyměňují a stříhají na libovolné kousky. Tím se připraví a následné tvoření proběhne bez stresu, že jim klovatina zaschne dřív, než si na ni bavlnky přilepí. Následně žákům představíme pomůcky pro tvorbu. Jejich názvy opakujeme a žáci se snaží je nazývat správnými názvy během tvoření.

Žáci si klovatinou potřou papír a následně dělají na klovatinu kaňky tuší, kterou mohou i kreslit. Je čistě na nich, co zvolí, tuš lze i rozfoukávat po papíře. Na klovatinu následně lepí bavlnky a tím dotváří své dílo.

V rozhovoru se ptáme, co žáci stvořili. Snažíme se docílit, aby nám sdělili vše, ke svému dílu. Je vhodné si informace zaznamenávat, pro následné hodnocení. Pokud žáci nevědí, co vytvořili, snažíme se v obrázku nacházet tvary, které se žákům budou líbit a podle toho výtvar nazveme. Následuje hodnocení skupinou. Můžeme zjistit, jaký obrázek je podle skupiny nejhezčí a proč. Jinak hodnotíme pomocí kartiček s čísly a využíváme složitějších otázek.

Výtvary žáků: Koláže mohou vznikat na základě fantazie žáků, vzpomínek nebo současné situace. Každý autor si vybere podle sebe. Toto téma má rozvinout fantazii u žáků a dát jim možnost svobodného vyjádření. Setkáme se s nedefinovatelnými čarami a kruhy až po zcela konkrétní postavy či předměty. Záleží na žákovi, zda se vyjádří pomocí známých tvarů anebo dá šanci více fantazii a ztvární tak, co ho zrovna napadne.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: hodnocení výsledných produktů, hodnocení skupinou

Téma: *Místo na Zemi tvořené přáními*

Zadání tématu žákům: Vytvořte ve skupinách (skupině) krajinu neznámou.

Další možná zadání tématu: Vytvořte krajinu, ve které byste rádi bydleli. Vytvořte krajinu pro mimozemské obyvatele. Vytvořte ideální krajinu, která by se na zemi měla nacházet.

Hodina: 10. hodina

Výtvarná technika: tvorba krajiny z přírodnin

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci po skončení aktivity dokážou uvolnit energii. V hodině žáci podpoří tvorbu a myšlení při výrobě předmětů a posílí jemnou motoriku.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - příprava na odchod do přírody: 5 minut

- přivítání, sdělení tématu: 5 minut

- hledání potřebných věcí a tvorba: 35 minut

- rozhovor nad výtvořem: 15 minut

Organizace: venku u lesa

Pomůcky: přírodniny, vše, co žáci naleznou venku

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: imaginace

typ práce: skupinová práce

Poznámka k realizaci: Podle počtu žáků vytvoříme jednu nebo více skupin. Za vhodného počasí, tvoříme venku, kde si žáci sami najdou nejvhodnější materiál pro jejich krajinu. Nepřeje-li nám počasí, můžeme zkusit krajinu vytvářet z modelíny či papíru. Venku se přivítáme během hledání vhodného místa pro tvorbu. Sdělíme, jaké téma budeme tvořit, a necháme na žácích, jaká místa si skupiny pro tvorbu zvolí.

Tvorbu si zahájí žáci sami po nalezení vhodného místa. Pokud se skupinám povede krajinu dokončit dřív, mohou tvořit dál anebo si užívat pobyt na čerstvém vzduchu. Mezitím můžeme danou skupinu vyzpovídat. Po dokončení všech skupin zahájíme debatu. Necháváme žáky představit své dílo a vysvětlit, proč ho takto vytvořili. Jaký význam by taková krajina měla, pro koho by byla. Doptáváme se na drobnosti, nebo se snažíme ujasnit, co žáci vypráví. Na závěr hodiny provedeme hodnocení skupinou. Protože jsme v přírodě, využíváme prstů a slovního hodnocení žáků. Při odchodu rozdáme dotazníky pro žáky a rodiče.

Výtvoř žáků: Žáci vytvořili různorodou krajinu, podle své domluvy a fantazie jednotlivých členů skupiny. Skupina vytvoří krajinu známou s domy, stromy, rybníkem či potokem, horou a dalšími terénními úpravami. Pravděpodobně se ve skupině nalezne člověk, který krajinu lehce pozmění, či vytvoří svou malou část neznámé krajiny. Ta bude inspirována filmem, snem či fantazií.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: dotazník pro žáky a rodiče, hodnocení skupinou

Téma: *Větrník nálad z pohody i do nepohody*

Zadání tématu žákům: Vytvoř větrník nálad a dozdob ho

Další možná zadání tématu: Vytvoř větrník pro kamaráda, rodiče, někoho

Hodina: 11. hodina

Výtvarná technika: výroba větrníku a jeho ozdobení kresbou

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci po skončení 11. hodiny dovedou podpořit tvorbu a myšlení při výrobě předmětů. V rámci hodiny žáci aplikují techniky tvorby, vyjmenují použité pomůcky.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - přivítání a shlédnutí videa: 5 minut

- příprava pomůcek, vlastní tvoření: 38 minut

- uklizení zbytků, vystavení větrníků: 7 minut

- rozhovor nad výtvary: 10 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: barevný papír, giocondy, pomůcky na výrobu větrníku (špendlík, tyčka, papír, nůžky, tužka, guma)

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: koncentrace

typ práce: individuální práce

Poznámka k realizaci: Jedná se o téma, které by si zasloužilo i více času. Proto po přivítání se, shromáždění žáků a sdělení si nových zážitků pustíme video s návodem, jak se větrník vyrábí. Video si pustíme víckrát, aby měli šanci žáci vše vysledovat. Vychovatelka si připraví různě rozdělané části větrníku, na kterém bude žákům předvádět, to, co se jim nedaří či co si nestihli zapamatovat.

Připravíme si všechny pomůcky, aby byli pro tvoření po ruce. Žáci tvoří větrník podle ukázky. Papír si vystříhneme do potřebného tvaru. Vychovatelka pomáhá žákům vytvořit větrník, šikovnější žáci pomáhají kamarádům. Pokud se výrobou nechceme zdržovat, připravíme dost větrníků dopředu a ty žákům rozdáme. Ptáme se žáků, zda vědí, jak se jednotlivé pomůcky nazývají a pokud ne, říkáme jim správné názvy. Během hodiny žáky posloucháme a opravujeme, pokud nazvou určitou pomůcku jinak. Poté provedeme základní úklid, aby žáci mohli své větrníky ozdobit barvami. Každý zdobí podle své originality.

Po dodělání větrníků o nich mluvíme. Snažíme se zjistit, pro koho je větrník udělán, jaké pocity při tvorbě žáci měli, jak se jim kreslilo na vytvořený větrník. Snažíme se, aby žáci sami vedli hovor, případně se doptáváme na výzdobu větrníků. Ta nám může mnohé napovědět.

Výtvary žáků: Žáci kreslí na každou část větrníku jinou náladu, někdy jsou to nálady, které by si děti přály, aby jimi byl zaplaven svět, jindy nakreslí svou náladu v daném okamžiku či náladu během dne.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: pozorování, hodnocení výsledných produktů

Téma: *Les plný tajemství a záhad*

Zadání tématu žákům: Nakreslete tajuplný les a bytosti, které v něm žijí.

Další možná zadání tématu: -

Hodina: 12. hodina

Výtvarná technika: kresba pastelkami

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci dokážou po skončení aktivity podpořit fantazii. V hodině se žáci naučí rozvíjet tvořivost, uvolnit energii a vnímat barevnou škálu.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - přivítání, čtení úryvku: 10 minut

- kresba: 30 minut
- úklid: 5 minuty
- povídání nad obrázky: 15 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: pastelky, papír, tužky, gummy

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: imaginace

typ práce: individuální práce

Poznámka k realizaci: Po sdělení si svých pocitů a zážitků, žákům čteme úryvek z knížky. Můžeme si vybrat knihu o lese, nebo spíše podpořit záhady a vybrat část z nějaké dětské detektivky, kdy jsou postavy v lese, popřípadě volíme knížku s bájemi a pověstmi. Volbou úryvku můžeme ovlivnit následné tvoření, proto je důležité, aby si vychovatelka rozmyslela, co přesně chce u žáků podpořit a podle toho si vybral knihu.

Žáci kreslí les s jeho bytostmi a vychovatelka zatím může hodnotit postupy děl i chování žáků. Proto se více můžeme soustředit na povídání u obrázků. Snažíme se, aby žáci již sami mluvili o pocitech při tvorbě, ale i při čtení ukázky. Můžeme se ptát, zda je ukázka ovlivnila a v čem. Důležité je, aby žáci sdělili, co nakreslili, protože se jedná o téma, kde lze mít velkou fantazii.

Výtvary žáků: Žáci tvoří práci, kdy malují samotný les a rostliny v něm, anebo vytvářejí zvířata a postavy, které v lese bydlí a žijí. Můžou k nim vymyslet i příběh. Každý vytvoří něco, co tajuplný les charakterizuje. Setkáme se s ježibabou, vílou, kentaurem, zvláště barevnou květinou či pokrouceným stromem. Můžeme se setkat s nejednoznačnými tvory či rostlinami. Je na místě, aby žáci tyto detaily okomentovali

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: rozhovor, hodnocení výsledných produktů

Téma: *Mandala – kruhy od písečných dun*

Zadání tématu žákům: Vytvořte z písku mandalu.

Další možná zadání tématu: Vytvořte v písku mandalu. Vytvořte mandalu štěstí, zdraví, spokojenosti.

Hodina: 13. hodina

Výtvarná technika: tvoření pomocí barevného písku

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci po skončení 13. hodiny aplikují techniku tvorby. Žáci si vytváří vztah k umění, vyjmenují použité pomůcky a posílí jemnou motoriku.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - přivítání, vysvětlení tématu, ukázka: 8 minut

- hraní s pískem, míchání barevného písku: 5 minut

- vlastní tvoření mandal, poslech hudby: 35 min

- zametání: 5 minuty

- rozhovor nad výtvořky: 7 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: barevný písek, krabičky, do kterých budou žáci písek sypat, trychtýře, papír, smetáček a lopatka

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: koncentrace

typ práce: skupinová práce

Poznámka k realizaci: Jedná se o nový druh tvoření, proto je dobré, žákům vše ukázat v reálu, než začnou tvořit. Tím jim můžeme předvést, co lze udělat a co už bývá problém. Vychovatelka je může upozornit na úskalí práce s pískem. Při manipulaci s pískem vychovatelka žáky učí názvy pomůcek, kterými zrovna pracuje.

Následně dáme žákům prostor, aby si práci s pískem „nanečisto“ vyzkoušeli. Tím si osvojí důležité poznatky a při tvorbě nebudou překvapeni. Následně je necháme tvořit mandalu. Žáci budou vysypávat krabičky barevným pískem. Do krabiček můžeme vytisknout vzory pro žáky, pokud by neměly žádný nápad. Patrně žáci zvolí jednu barvu jako základ a další na ni budou umisťovat. K tomuto tématu se hodí pustit tichou relaxační hudbu, která žáky převede myšlenkami jinam. Výsledné práce je třeba zakrýt sklem, aby šli vystavit. Poté mohou žáci začít s úklidem svého pracovního místa.

Hodinu končíme rozhovorem a hodnocením skupinou. Žáci už více budou využívat komunikace než zvedání kartiček s čísly. Bude pro ně snazší, zeptat se na něco kamaráda a říct mu poté svůj názor. Vychovatelka se ptá, jak se žákům tvořilo a co by příště udělali jinak.

Výtvary žáků: Jedná se o téma, kdy využívají fantazii a na závěr mohou některé barvy promíchat. Výtvary lze zachovat, pokud na ně přiložíme sklo, popřípadě je vyfotografujeme.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: pozorování, hodnocení skupinou

Téma: *Kamarád*

Zadání tématu žákům: Nakreslete portrét člena skupiny, jak ho vidíte.

Další možná zadání tématu: Nakreslete vlastnosti k portrétu člena skupiny. Nakreslete karikaturu člena skupiny.

Hodina: 14. hodina

Výtvarná technika: kresba suchými křídami

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci po skončení 14. hodiny posílí jemnou motoriku. Kromě toho se naučí uvolnit energii a posílit psychiku kamarádů.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - přivítání, ukázka výtvorů: 10 minut

- příprava a vlastní tvoření: 35 minut

- poklizení věcí: 7 minuty

- debata nad obrázky: 8 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: suché křídly, papír, zástěry, ubrusy

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: imaginace

typ práce: individuální práce

Poznámka k realizaci: Žákům přineseme na ukázkou pár děl jejich vrstevníků. Možná se setkáme s nečekanými reakcemi, protože některá díla budou abstraktní. Žákům se vychovatel pokusí vysvětlit, co je na dílech ztvárněno.

Žáci se připraví na tvorbu, vyberou si kamaráda ze skupiny a začnou tvořit. Není chybou, pokud žák ztvární pouze vlastnosti kamaráda, ale postava či portrét bude chybět. Důležitější je, aby žák dokázal své dílo okomentovat a vysvětlit svůj záměr ostatním.

Při debatě můžeme žáky požádat, ať svůj obrázek umístí před osobu, kterou kreslili. Nevadí, pokud některé osoba má u sebe více obrázků. To poukazuje i na vztahy ve skupině. Dále žáka požádáme, aby se pokusil vysvětlit, co je na obrázku před ním. Autor obrázku pozorně sleduje a na konci doplní komentář či upřesní, jak byl obrázek myšlen. Touto aktivitou žáci poznají své skryté možnosti a zjistí, jak je vnímají druzí. Pro další život skupiny je toto téma velmi obohacující.

Výtvary žáků: Na papíru uvidíme obličej, případně celou postavu člena skupiny. Některé výtvary budou popsány, aby nedošlo k mýlce, o koho se jedná. Někteří autoři ztvární vlastnosti osoby i kolem portrétu. Z těchto vlastností si můžeme udělat představu, jak autor vidí danou osobu.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: rozhovor, hodnocení výsledných produktů

Téma: *Začarovaná rostlinka*

Zadání tématu žákům: Namalujte rostlinu, která se nevyskytuje na planetě Zemi.

Další možná zadání tématu: -

Hodina: 15. hodina

Výtvarná technika: kresba akvarelovými pastelkami

Cíle arteterapeutické aktivity: Žáci po skončení poslední hodiny aplikují techniky tvorby. Po skončení hodiny žáci si vytváří vztah k umění, podpoří myšlení při tvorbě a výrobě předmětů a podpoří fantazii.

Cílová skupina: žáci, od 1. třídy základní školy (6-10 let)

Časová dotace: 60 minut

Časové rozvržení: - přivítání hudbou a následné povídání: 10 minut

- ukázka výtvarných děl: 5 minut

- kresba rostlinky, poslech tiché hudby: 30 minut

- úklid: 5 minuty

- povídání nad obrázky a hodnocení skupinou: 10 minut

Organizace: oddělení školní družiny

Pomůcky: akvarelové pastelky, papíry, kelímky na vodu, štětce, ubrus na stůl, zástěry

Hlavní strategie: forma: skupinová arteterapie

metoda: imaginace

typ práce: individuální práce

Poznámka k realizaci: Žáky přivítáme písničkou o rostlině již při jejich příchodu. Písničku necháme hrát, dokud se neshromáždí celá skupina. Poté píseň na chvíli vypneme, přivítáme se a požádáme žáky, aby se do písničky zaposlouchali. Poté písničku necháme ještě jednou přehrát. Po písničce se žáků zeptáme, zda vědí, na jaké téma se bude kreslit. Chvilí si budeme povídat o rostlinách. Následně jim ukážeme nějaká výtvarná díla rostlin. Může se jednat o známé autory, nebo výběr

děl žáků z jiné skupiny nebo si připravíme prezentaci se zvláštními rostlinami, které rostou na zemi. Zvolíme tu možnost, která se nám zdá jako nejvhodnější.

Žáky necháváme tvořit a můžeme jim přehrávat další písničky o rostlinách. Pokud necháváme hrát hudbu, dáme ji hrát potichu (žáci si můžou vybrat, zda ji budou poslouchat při tvorbě anebo si ji nebudou všímat).

Na závěr uděláme hodnocení skupinou, kdy žáci hodnotí slovně díla svých kamarádů ze skupiny. Na závěr hodiny rozdáme dotazníky, které rodiče a žáci vyplní doma ve volné chvíli.

Výtvary žáků: Žáci vytvoří celou škálu rostlin, které znají. Mezi nimi objevíme i výtvary inspirované fantazií, nebo květinami ze zahraničí. Žáci namalují stromy např. smrk, jedle, borovice, kaštan, javor; květy jim známých rostlin jako např. růže, sedmikrásky, pampelišky, kvetoucí keře či trávu. Někteří žáci se inspiroují a nakreslí podobnou rostlinu kterou viděli při ukázce děl. Jiní se inspiroují písničkou a nakreslí, jak si danou květinu z písničky představují. Hodně žáků si svou květinu vymyslí včetně prostředí, ve kterém roste. Žáci budou mít inspiraci i v květinách, které znají a někteří je přetvoří na květinu z fantazie. Vznikne tak široká paleta různorodých rostlin.

Způsob kontroly dosažení specifického cíle: rozhovor, hodnocení skupinou, dotazník pro žáky a rodiče.

13 Návrh hodnocení arteterapeutických aktivit

Arteterapeutická aktivita stejně jako další činnosti, které jsou prováděny ve školní družině, prochází hodnocením. Každé hodnocení má svá kritéria a závěrečné vyhodnocení. V arteterapeutických aktivitách sledují vychovatelé více vlastností a projevů a z nich lze sestavit výsledné hodnocení.

Pro vyhodnocování akce je zvolena metoda 3. úrovní podle autora Kirkpatricka, který využil na hodnocení akcí 4 úrovní. V rámci arteterapie jsou využity pro hodnocení první 3 úrovně, 4. úroveň porovnávání a benchmarking není zde využita.

Úrovně zní:

1. anketa, rozhovor s jednotlivci i skupinový
2. didaktický test, zkouška (hromadná, individuální, písemná, ústní), analýza výkonů, řešení případové studie
3. pozorování, hodnocení výkonu
4. porovnávání, benchmarking

První úroveň využijeme při hodnocení celou. Anketou můžeme zjišťovat, jak moc se plán žákům líbil, můžeme se zeptat na konkrétní témata, lze jim položit otázku, zda se změnili vztahy mezi účastníky a další. Anketu můžeme sestavit pomocí škálových položek, aby měli žáci hodnocení snazší. Nedáváme zde otevřené otázky, ty využijeme v rozhovoru. Anketa slouží k obecnému hodnocení. Dále využijeme skupinový rozhovor, pro který je nutno vyhradit dostatek času. Navíc po ukončení skupinového rozhovoru budou mít žáci patrně potřebu se s námi o aktivitě dále bavit. Vedení skupinového rozhovoru lze opřít o odpovědi v anketě, a tak je v rozhovoru rozvést do větších detailů. Po odpovědi žáka se lze dotazovat dalších, jak danou věc vnímají a tím rozpoutat další směr rozhovoru. Je vhodné pokládat určité otázky dvakrát. První otázka bude zaměřena na celou skupinu a druhou se lze ptát stejnou otázkou, co si myslí žáci individuálně. I tím získáváme zajímavý vzorek odpovědí. Lze klást otázky typu „Jak se vám líbil program? Byla témata pro Vás zajímavá?“ a jiné. Dále se ptáme na pomůcky – čím se žákům pracovalo nejlépe, jaké téma bylo pro ně nejzajímavější, co je v plánu zaujalo, co by si rádi vyzkoušeli znovu, co jim plán umožnil

zlepšit, kde vnímají změnu? Rozhovor poskytuje nejobsáhlejší odpovědi a tedy nejvíce informací.

Druhá úroveň bude využita ve formě hromadné zkoušky. Tu sestavíme tak, aby žáci chápali otázky a dokázali na ně odpovídat. Otázky budou typu: co vznikne po smíchání bílé a červené barvy? Jak se nazývá vyobrazená pomůcka? Kde využijeme plochý a kde kulatý štětec? Některé otázky v testu je vhodné vymyslet tak, aby žáci odpovídali podle sebe a jejich odpověď byla správná za každých okolností. Tím žákům můžeme dodat sebevědomí. Důležité je na začátku testu žákům zdůraznit, že test nebude mít žádný dopad na jejich prospěch ve škole a jde jen o zábavu.

Třetí úroveň pozorování a hodnocení výkonu provádíme již během hodin. Během hodin vidíme, jak žáci pracují, zda je hodina zajímavá a jsou do tématu ponořeni, nebo ho dělají jen proto, že si chtějí zakreslit, ale nevidí v tom nic jiného. Všimáme si zaujetí žáků, jak žáci spolupracují, jak moc si povídají při tvorbě. Pro hodnocení využijeme jakékoli interakce mezi žáky během tvorby a povídání.

Aktivitu hodnotíme na konci každé hodiny. Samozřejmě jsou žáci chváleni za pilnou práci a pokud se povede dosáhnout cíle aktivity, je vhodné tuto skutečnost vyzvednout během hodiny i v závěru hodiny.

Zpětnou vazbu můžeme provádět dotazníky, které dáme žákům, jejich rodičům, dalších vychovatelům, kteří měli šanci sledovat alespoň pár hodin aktivit. Zpětnou vazbou hodnotíme, jak vnímají celý program, co se žáci naučili, k čemu dovednosti a vědomosti využijí, jak vnímají arteterapii po absolvování programu a co o ní věděli před programem. Zpětnou vazbou zjišťujeme, zda by se žáci opět přihlásili do takovéto akce a zda je akce společností vyžadována, nebo zda jim přišla prospěšná pro žáky a jejich okolí. Pokud získáme kladné stanovisko, již nic nebrání tomu, aby se arteterapie zařadila mezi trvalé činnosti ve školní družině, nebo vznikl arteterapeutický kroužek.

Dotazníky pro rodiče a žáky můžeme tvořit dvojím způsobem. První varianta je rozdělit dotazník na jednu část pro žáky a druhá půlka dotazníku je zaměřena na jejich rodiče. Vychovatelé a další pedagogičtí pracovníci sledující arteterapii mohou vyplnit stejný dotazník jako rodiče. Otázky se pro skupiny musí lišit. Lze zařadit i otázky stejné např. znali jste arteterapii před jejím vyzkoušením ve školní družině? Jak se vám práce líbila? Jaká jste měli očekávání od arteterapie? Další otázky směřující k žákům budou jak na témata,

celou skupinu, čeho docílili v arteterapii, zda by si ji chtěli zopakovat, co se jim líbilo nejvíce (téma, technika tvorby), jaké vztahy vznikly mezi členy skupiny.

Žáci v dotazníku své odpovědi mohou zaznamenávat i obrázky, nebo jsou požádáni jejich rodiče, aby žákům pomohli s doplněním dotazníku. U dotazníku pro rodiče a ostatní sledující/ zúčastněné osoby by měl být vytvořen dotazník s otázkami typu: znali jste arteterapii, sdělovali žáci své poznatky a pocity po jednotlivých hodinách, jak často žáci o arteterapii mluvili, pozorujete nějaké změny u Vašeho žáka, jakou máte představu o arteterapii nyní (po skončení kurzu u žáků), zjišťovali jste si nějaké informace o arteterapii, zúčastnili byste se jí, kdyby jste měli tu možnost, jak žák mluvil o skupině, co si o skupině myslíte Vy a další.

Druhou variantou je dotazník, který vyplňují rodiče a žáci dohromady. Snažíme se zařazovat více otázek, u kterých se musí u odpovědi rodiče s žákem shodnout. Tímto typem dotazníku nám odpadá problém se žáky, kteří ještě neumí psát a jejich část by rodiče museli vyplňovat za ně a zároveň tím rodiče mnoho nezdržíme, protože vyplní jen jeden dotazník.

V dotaznících uvádíme různé typy otázek. Využíváme otázky s odpověďmi zaměřené na výběr možností, škálového typu, doplňovací. Na závěr u obou dotazníků by měl být volný prostor, aby žáci i rodiče mohli sdělit další informace, pokud chtějí.

Pokud dáme prostor žákům samotným pro hodnocení svých hodin, musíme počítat, že čas na hodnocení se promítne přímo do aktivity. Pokud hodnotí aktivitu skupina, pak je vhodné jí pokládat konkrétní otázky. Můžou to být otázky typu: jak se ti líbila hodina, líbilo se ti dnešní téma, chtěl bys opět pracovat s těmito pomůckami, líbí se ti výtvořky kamarádů nebo výtvořky skupiny, pracuješ radši sám nebo ve skupině a další. Hodnotit lze pomocí kartiček, které žákům připravíme. Kartičky jsou označeny čísli od jedné do pěti. Před hodnocením kartičky rozdáme a žákům vysvětlíme, že pokud se jim daná věc líbila, zvednou číslo jedna a pokud se jim věc nelíbila zvednou číslo pět, tedy podobně jako je hodnotí paní učitelky při výuce. Také jim vysvětlíme, že další čísla mají pro vyjádření, jak moc se jim daná věc líbila či nelíbila. Pokud na kartičky zapomeneme, lze toto hodnocení provést i ukazováním čísel na prstech žáků. Ještě je nutné žáky požádat, aby kartičky či ruce drželi zdvižené delší dobu, aby bylo možné výsledky zaznamenat. Popřípadě lze mít připravený fotoaparát a výsledky fotit pro urychlení i lepší zaznamenání výsledků. Pokud se uchýlíme k této možnosti, je nutné mít otázky připravené a očíslované dopředu. Aby později nedošlo k mýlce

Další možností, jak hodnotit žáky je např. vybrat 3 nejhezčí či nejpovedenější obrázky žáků a žáky odměnit na konci hodiny. Toto hodnocení může provést vychovatelka, nebo ho můžeme nechat na žácích. Pokud hodnocení necháme na žácích, pak jim zdůrazníme že si každý má vybrat jeden, kamarádův, pro něj nejhezčí obrázek. Pak ukazujeme obrázky a žáci zvedají ruce, pokud se jim daný výtvar líbí. Počty přihlášených si zaznamenáváme na tabuli. Pokud by toto hodnocení vedlo k odměňování stále stejných žáků, pak je lepší odměnit jednou za pár hodin všechny žáky.

Hodnocení potleskem. Jedná se o rychlé celkové zhodnocení hodiny žáky. Žáky požádáme, aby tleskali tolik, jak moc se jim hodina líbila. Čím větší hluk, tím kladnější hodnocení od žáků získáme.

Žáci mohou hodnotit i pomocí obrázků. Obrázky žákům dopředu představíme, můžeme jim udělat tabulku s obrázky. Můžou se využít klasičtí smajlíci, od usměvavého až po zamračeného smajlíka nebo jiné obrázky (např. slunce, mrak, déšť až bouřka).

Veškeré hodnocení vnímáme tak, zda byl cíl splněn nebo nesplněn. Hodnocení splnění či nesplnění cíle provádíme u celé aktivity, jejích bloků a specifických cílů. Proto může nastat i situace, kdy blok aktivity byl splněn, ale některé konkrétní cíl se již nepodařilo naplnit.

Cíle je možné splnit i částečně. U žáků 1. ročníku je možné považovat cíl za splněný i přesto, že se přeřeknou nebo něco popletou, protože pro ně to může být velmi obtížné si vše zapamatovat.

Z výše zmíněného vyplývá, že lze určitý cíl hodnotit pomocí více kritérií. Vychovateli to dává možnost, ohodnotit cíl jako splněný i tehdy, pokud se splní jen jedna jeho část. Vychovatel také může některé cíle hodnotit s menším důrazem.

14 Závěr

Tématem této bakalářské práce je Využití poznatků arteterapie v prostředí školní družiny. Tato práce měla poukázat na možné využití arteterapie v prostředí školní družiny a dále se zabývat využíváním arteterapie v současnosti a představením účinků, které arteterapie na žáky má.

Práce se skládá z teoretické a praktické části. V úvodu byly uvedeny cíle práce a nastíněn její obsah. V první kapitole se práce zabývala aktuálností řešené problematiky a byly představeny pojmy arteterapie a artefiletika, jakožto příbuzné úzce provázané obory. Dále byla vysvětlena definice profese arteterapeut, a to z hlediska jeho profesního zakotvení v legislativě. V závěru této kapitoly byly zmíněny organizace zabývající se aktuálně arteterapií a autoři publikací o arteterapii na českém trhu. Následující kapitola představila klíčové pojmy vztahující se k bakalářské práci a další termíny spojené s arteterapií a školním prostředím.

Kapitola Popis forem a metod arteterapeutických aktivit pro žáky školní družiny se zabývala formami a metodami využívanými v arteterapii. Formy zahrnovaly individuální, skupinovou, rodinnou a partnerskou arteterapii a každá z těchto forem byla stručně představena. Dále byly představeny jednotlivé metody arteterapie (konkrétně imaginace, animace, koncentrace, restrukturalizace, transformace, rekonstrukce a sublimace prostřednictvím výtvarného projevu) a bylo uvedeno, jak se jednotlivé metody využívají, co je jejich podstatou a jak by se tyto formy a metody daly využít pro arteterapii v prostředí školní družiny.

Následující kapitola se zabývala vymezením vhodného prostředí pro arteterapeutickou aktivitu v podmínkách školní družiny. Dále bylo poukázáno, do kterých činností školní družiny je možné arteterapeutické aktivity začlenit.

Další kapitola se zabývala možnostmi uplatnění arteterapeutických aktivit v prostředí školní družiny na příkladu školní družiny Základní školy Pardubice–Polabiny, Prodloužená 283. Byly představeny činnosti této školní družiny a nastíněny možnosti, jak do nich začlenit arteterapeutickou aktivitu.

V závěru teoretické části práce byl zdůrazněn přínos arteterapeutických aktivit pro žáky účastníci se programu, jako např. poznání své osobnosti, umění se vyjádřit, podpoření tvořivosti či harmonizace osobnosti. Následně byly uvedeny důvody vedoucí k využití arteterapeutické aktivity ve školní družině.

Praktická část se nejprve všeobecně zabývala možnými tématy, které může arteterapeutická aktivita využít. Poté byly vyjmenovány cíle, kterých je vhodné arteterapeutickou aktivitou dosáhnout. Následovala kapitola o metodách, prostředcích a formách arteterapie, které může arteterapeutická aktivita využít a byly vyzdviženy ty, které se nejvíce hodí pro prostředí školní družiny. Dále bylo nastíněno, jaký vliv jednotlivé metody na žáky mají.

Následující kapitola Tvorba vzdělávacího programu arteterapie ve školní družině byla rozdělena na dvě podkapitoly představující teoreticky problematiku tvorby vzdělávacího programu arteterapie ve školní družině a na návrh programu nazvaného Arteterapie Malujeme s úsměvem. V první podkapitole bylo uvedeno schéma přípravy vzdělávacího programu a byly blíže představeny některé významné kroky tohoto procesu.

V druhé podkapitole pak byl představen návrh plánu Arteterapie Malujeme s úsměvem ve formě tabulky. Následně jsou uvedeny plány jednotlivých arteterapeutických aktivit zahrnutých v Arteterapii Malujeme s úsměvem. V poslední kapitole byly představeny různé způsoby hodnocení žáků arteterapeutem a dále hodnocení hodin a celého programu žáky a jejich rodiči pro získání zpětné vazby.

Přestože má arteterapie velký potenciál přispět k rozvoji osobnosti i schopností člověka a zejména dítěte, v České republice dosud stojí spíše na okraji zájmu a není běžnou součástí činnosti školských zařízení. Tato práce by mohla posloužit jako inspirace a zdroj informací pro zavedení arteterapie do činnosti školních družin a přispět tak k rozšíření jejího využívání.

Sezam použitých zkratk:

např. – například

tj. – to je

tzv. - takzvaně

atd. - a tak dále

č. – číslo

ZŠ – základní škola

HV – hudební výchova

TV – tělesná výchova

VV – výtvarná výchova

Seznam obrázků a tabulek

Obrázek č. 1: Příprava vzdělávacího programu	46
Tabulka č. 1 Plán arteterapie Malujeme s úsměvem	54
Tabulka č. 2 Plán arteterapie Malujeme s úsměvem	55
Tabulka č 3 Plán arteterapie Malujeme s úsměvem	56
Tabulka č. 4 Plán arteterapie Malujeme s úsměvem	57

Seznam použité literatury

Odborné publikace

- LIEBMANN, M.: *Skupinová arteterapie* Nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci. Praha: Portál s.r.o, 2005. ISBN 80-7178-864-3
- DAVIDO, R.: *Kresba jako nástroj poznání dítěte* Dětská kresba z pohledu psychologie. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-449-4
- ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 1. Praha: Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-616-0
- SLAVÍK, Jan. *Od výrazu k dialogu ve výchově*, Artefiletika. Praha: nakladatelství Univerzity Karlovy, 1997. 190 s. ISBN 80-7184-437-3
- SLAVÍKOVÁ, Vladimíra, Jan SLAVÍK a Helena HAZUKOVÁ. *Výtvarné čarování* (artefiletika pro předškoláky a mladší školáky). V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2000, 179 s. ISBN 80-7290-016-1.
- ČERYCH, L. a j.: *České vzdělávání a Evropa* (Strategie rozvoje lidských zdrojů v České republice při vstupu do evropské unie: Program Phare, projekt č. CZ 9405-01-03-01), Praha, Sdružení pro vzdělávací politiku, 1999. 88 s. ISBN 80-211-0312-4
- PRÁŠILOVÁ, Michaela. *Tvorba vzdělávacího programu*. Olomouc: Katedra pedagogiky s celoškolskou působností PdF UP. Olomouc: TRITON, 2006. 191 s. ISBN 80-7254-712-7

Články

- Netinbug. Co je léčebný proces? In: *Netinbug.com* [online]. Copyright © NetinBag All rights reserved. [cit. 27.3.2021]. Dostupné z: <https://www.netinbag.com/cs/medicine/what-is-the-therapeutic-process.html>
- HÁDÍKOVÁ Barbora. Využití arteterapeutických technik k harmonizaci osobnosti dětí v mateřské škole. In: *Metodický portál RVP.cz* [online]. ©2020 Národní pedagogický institut ČR, 27.6.2006. [cit. 30.4.2021]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/623/vyuziti-arteterapeutickytech-technik-k-harmonizaci-osobnosti-deti-v-materske-skole.html/>
- HOLÁ, Michaela. Arteterapie – cesta do duše prostřednictvím tvůrčí činnosti. *Terapie*. In: *Zdravě.cz* [online]. 1.10.2009 [cit. 19.3.2021]. Dostupné z: <https://terapie.zdrave.cz/arteterapie/>
- Inna K. Výtvarná činnost-Znáte vykrajovátka? *Předškoláci Magazín pro učitelky i rodiče, předškolní i mimoškolní vzdělávání. Aktivity, náměty pro dospěláky a děti v mateřské škole, škole* [online]. 2007-2021 Předškoláci – Pedagogický magazín – rozvoj a výchova dětí, 6.10.2018 [cit. 28.4.2021]. ISSN 1804-3615. Dostupné z: <https://www.predskolaci.cz/vytvarna-cinnost-znate-vykrajovatka/3722>
- HEGAROVÁ, Eva. Arteterapie. Umělecké terapie. In: *MAUT Mezinárodní asociace uměleckých terapií* [online]. © 2015 Všechna práva vyhrazena [cit. 20.3.2021] Dostupné z: <https://www.maut.cz/umelecke-terapie/arteterapie/>

Časopisy

- KULAŠOVÁ, Martina. Objevme společně kouzlo Arteterapie, Omalovánky, nebo mandaly? In: *Montessori pro rodinu. Časopis o Montessori pro rodinu a odborníky. Snoubíme lásku s vědomostmi a životem* [online] Praha: Pro rodinu – rodinné a vzdělávací centrum mateřská a základní škola, o.p.s., leden 2014, 58 (38-40) [cit. 19.3.2021]. Dostupné z: <https://montessori-zlin.cz/att/2014/02/06/e10.web.pages/montessoriprorodinuleden2014-11qtojo.pdf>
- SLAVÍK, Jan. Tvorba jako způsob poznávání ve výtvarné výchově In: *Kultura, umění a výchova*, 1 (1). Odborný recenzovaný časopis [oline]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 2013 [cit. 27.3.2021]. ISSN 2336-1824. Dostupné z: http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=3&clanek=14

Webové zdroje

- Česká arteterapeutická asociace. *Arteterapie*. [online]. Česká arteterapeutická asociace, © 2021 [cit. 2021-03-07]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie>
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Školní družiny*. [online]. MŠMT, ©2013-2021 [cit. 2021-03-07]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mladez/skolni-druziny>
- Základní škola, mateřská škola a praktická škola Vsetín. *Arteterapie* [online]. Mgr. Vlasta Březovská. Vsetín: © 2015 Všechna práva vyhrazena [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <https://www.zsms-turkmenska.cz/odpoledne-ve-skole/arteterapie/>
- Základní škola při zdravotnickém zařízení a mateřská škola při zdravotnickém zařízení Klimkovic. *Základní škola* [online]. Klimkovic [cit. 28.8.2020]. Dostupné z: <http://skola-jsk.cz/old/zakladni-skola.php>
- Mezinárodní asociace uměleckých terapií z. s. *Umělecké terapie* [online]. MAUT. © 2015 Všechna práva vyhrazena [cit. 12.8.2020]. Dostupné z: <https://www.maut.cz/umelecke-terapie/>
- Základní škola Kvílice. *Arteterapeutická reportáž ze Základní školy v Kvílicích* [online]. Lenka Tottová. Copyright © 2021 Základní škola Kvílice, 19.5.2017 [cit. 8.3.2021]. Dostupné z: <https://www.zskvilice.cz/arteterapeuticka-reportaz-ze-zakladni-skoly-kvilicich/>
- Barvitý svět. *Arteterapie pro dospělé* [online]. © 2020 Bc. Iva Pasková [cit. 8.3.2021]. Dostupné z: <https://www.barvitysvet.cz/arteterapie/arteterapie-pro-dospeli/>
- Log Arte centrum. *Arteterapie pro dospělé* [online]. Praha: Copyright © 2014–2021 LogArte CentrUm [cit. 8.3.2021]. Dostupné z: <https://www.logarte.cz/arteterapie-dospeli>
- Asociace dětské a dorostové psychologie. *ADHD* [online]. Mudr. Michal Goetz. ©Copyright 2019, Asociace dětské a dorostové psychologie, z. s. [cit. 8.3.2021]. Dostupné z: <https://www.addp.cz/dusevni-poruchy/adhd/>
- Česká a slovenská psychiatrie. *Rozdílné dimenze subtypů ADHD* [online]. Ivana Drtílková, Adam Fiala. Psychiatrická klinika LF MU a FN Brno [cit. 8.3.2021]. Dostupné z: <http://www.cspsychiatr.cz/detail.php?stat=1097>
- ADYD. Centrum pro rodinu a sociální práci. *Co je ADHD* [online]. Brno: © 2021 ADHD neklidné děti – All rights reserved [cit. 9.3.2021]. Dostupné z: <https://www.neklidne-deti.cz/co-je-adhd/>
- Česká arteterapeutická asociace. *Arteterapie*. [online]. Česká arteterapeutická asociace, © 2021 [cit. 2021-03-07]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/arteterapie>
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Školní družiny*. [online]. MŠMT, ©2013-2021 [cit. 2021-03-07]. Dostupné z <https://www.msmt.cz/mladez/skolni-druziny>
- Základní škola speciální Blansko, příspěvková organizace. *Arteterapie – práce ve výtvarném ateliéru a keramické dílně* [online]. © 2018 Základní škola speciální

- Blansko, příspěvková organizace [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <https://www.zssblansko.cz/arteterapie-prace-ve-vytvarnem-atelieru-keramicke-dilne>
- Diakonie. Speciální škola Hradec Králové. *Arteterapie* [online]. © 2021 VIZUS [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <https://specialniskolahradeckralove.diakonie.cz/nabizime/Terapie/arteterapie/>
 - DDM Jihlava. *Arteterapie* [online] Copyright ©2016 Dům dětí a mládeže Jihlava, příspěvková organizace [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <http://www.ddmjihlava.cz/krouzky/799-arteterapie>
 - Základní a mateřská škola Svinov. *Kurikulum školní družiny* [pdf]. [cit. 13.3.2021] Dostupné z: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://portal.csicr.cz/Files/Get/35a41292-323b-4dbe-a316-93660c0d341a&ved=2ahUKewjbpnXpK3vAhVCmIsKHQYYDwoQFjAAegQIARAC&usq=AOvVaw3Gpw9zMaPjvbB3vX6ffU-h>
 - Adpontes. *Využití arteterapie v sociálních službách* [online] [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <https://adpontes.cz/vyuziti-arteterapie-v-socialnich-sluzbach/>
 - Psychiatrická léčebna Šternberk. *Arteterapie* [online] [cit. 13.3.2021]. Dostupné z: <https://www.plstbk.cz/arteterapie>
 - ZŠ a MŠ Těšany. *Program zájmového vzdělávání ve školní družině Mozaika*. Konkrétní cíle vzdělávání [online]. Jana Ostřížková, 1.9.2014. 1.1.2016 [cit. 14.3.2021]. Dostupné z: <http://zsamstesany.cz/wp-content/uploads/2015/01/%C5%A0KOLN%C3%8D-DRU%C5%BDINA-%E2%80%93-%C5%A0VP.pdf>
 - Táborské soukromé gymnázium a základní škola s.r.o. *Arteterapie* [online]. © 2021 Táborské soukromé gymnázium a Základní škola, s. r. o. , 11. 2. 2020 [cit. 17.3.2021]. Dostupné z: <https://tabsg.cz/2020/02/11/arteterapie/>
 - Základní škola Slavičín-Vlára. *Kroužky*. Relax [online].c Copyright © Základní škola Slavičín – Vlára [cit. 17.3.2021] Dostupné z: <https://www.zsslavicin.cz/skolni-druzina/krouzky>
 - Základní škola Trávníky Otrokovice. *Školní psycholog*. Snoezelen [online] Mgr. Bc. Vendula Bednaříková, © 2021 ZŠ Trávníky Otrokovice, příspěvková organizace [cit. 17.3.2021]. Dostupné z: <http://www.zsotrtrav.cz/skolni-psycholog-id-258.html>
 - Akademie Alternativa. *Vzdělávání. Diplomovany terapeut* [online] © Akademie Alternativa s.r.o. [cit. 17. 3. 2021]. Dostupné z: <https://www.akademiealternativa.cz/diplomovany-terapeut#rozumim>
 - Národní soustava povolání. *Povolání Vychovatel* [online]. © 2017 Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 17.3.2021]. Dostupné z: <https://nsp.cz/jednotka-prace/vychovatel>
 - Výtvarný ateliér. *Co je to artefiletika?* [online]. Malování kreslení, z. s. © 2010-2020 Všechna práva vyhrazena, 12.9.2015 [cit. 19.3.2021]. Dostupné z: <https://www.malovanikresleni.cz/news/co-je-to-artefiletika/>

- Základní škola Pardubice – Polabiny. Družina. *Školní vzdělávací program* [online] Copyright © 2021 Základní škola Pardubice – Polabiny, 1.9.2007. 1.9.2015 [cit. 20.3.2021]. Dostupné z: <https://www.zsprodlouzenapce.cz/druzina/vzdelavaci-program>
- LogArte centrum. *Arteterapie* [online]. Praha 9 – Libeň: Copyright © 2014–2021 LogArte CentrUm [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.logarte.cz/>
- Lenka Hrůzová. Porozumění beze slov. *Střes třes* [online]. © 2021 PP2017 Lenka Hrůzová, 18.12.2017 [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <http://lenkahruzova.cz/stres-tres/>
- Mendelova střední škola. Zdravotnictví. Akce školy. Tradiční školní aktivity. *Arteterapie* [online]. Nový Jičín: © 2012 WebConsult.cz – redakční systém Ibis CMS [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.mendelova-stredni.cz/soucast-zdravotnictvi/akce-skoly/tradicni-skolni-aktivity/arteterapie.html?foto=394#gal>
- Hradecký venkov o.p.s. *Arteterapie pro mateřské školy* [online]. © Hradecký venkov o.p.s. 26.1.2021 [cit. 26.1.2021]. Dostupné z: https://www.hradeckyvenkov.cz/pro-kalendar/arteterapie-pro-ms_1
- Huptych.cz. *Dvouletý akreditovaný kurz v artefiletice a arteterapii* [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <http://www.huptych.cz/arteterapie/kurzy/dvoulety-akreditovany-kurz-v-artefiletice-a-arteterapii>
- *Ateliér Arteterapie JU PF* [online]. Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/arte/>
- Centrum duševního rozvoje a rovnováhy. CEDRr. *Arteterapie v Českých Budějovicích* [online]. CEDRr České Budějovice, 9.9.2020 [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.cedrr.cz/terapeuticke-sluzby/arteterapie/>
- Creativity Academy. *Arteterapie alias terapie uměním* [online] Creativity Academy.eu Olomouc [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.creativityacademy.eu/cz/arteterapie>
- Amelie. z. s. psychologická pomoc pro onkologicky nemocné a jejich blízké. *Arteterapie* [online]. ©2021 Amelie [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.amelie-zs.cz/pomoc-pro-zivot-s-rakovinou/arteterapie/>
- Databazeknih.cz. *Jan Slavík. Životopis* [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/jan-slavik-22165>
- Knihy Dobrovský. *Autoři. J. Šicková-Fabrici* [online]. © 2001-2021 DOBROVSKÝ s.r.o. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.knihydobrovsky.cz/autori/j-sickova-fabrici-175581> ©
- Kosmas. *Kresba jako nástroj poznání dítěte: Dětská kresba z pohledu psychologie* [online]. [cit. 21.3.2021]. Dostupné z: <https://www.kosmas.cz/knihy/126359/kresba-jako-nastroj-poznani-ditete/#pos=300>
- Psychologove. *Výklad pojmů. Psychoterapie* [online]. © 2021 Psychoterapeutické centrum s.r.o. Pardubice [cit. 26.3.2021]. Dostupné z: <https://psychologove.cz/vyklad-pojmu/>

- Psychoterapeutické centrum Jihlava. Odbornost, respekt ke klientovi. *Jak vypadá psychoterapeutické sezení?* [online]. 2021 © Psycholog Jihlava s.r.o., Mrákotín 329, 588 54 Mrákotín, IČ: 05130549 [cit.26.3.2021]. Dostupné z: <https://psycholog-jihlava.cz/jak-vypada-psychoterapeuticke-sezeni>
- Terapie, koučink. Arteterapie. *Zážitková kresba, malba* [online]. Mgr. Klára Rudolfová. © Klára Rudolfová (Říčany, Praha–východ) [cit. 26.3.2021]. Dostupné z: <https://www.terapie-koucink.cz/arteterapie/>
- Dětská psychiatrická nemocnice Opařany. *Arteterapie jako součást léčby* [online]. Mgr. Helena Válečková [cit. 28.3.2021]. Dostupné z: <https://www.dpnoparany.cz/verejnost/arteterapie/>
- ArteSvět. Arteterapie. *Metody arteterapie* [oline]. © 2019 eStránky.cz [cit. 2.4.2021]. Dostupné z: <https://artesvet.estranky.cz/clanky/arteterapie/metody-arteterapie/>
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Metodický pokyn k postavení, organizaci a činnosti školních družin* [online]. PaedDr. Ladislav Malý, v.r. Praha: © 2013–2021 MŠMT, 10.6.2002. 5.5.2009 [cit. 15.3.2021]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mladez/metodicky-pokyn-k-postaveni-organizaci-a-cinnosti-skolnich-druzin>
- MŠ a ZŠ Spořice. *Info o školní družině* [online]. © 2021 · ZŠ a MŠ Spořice [cit. 3.4.2021]. Dostupné z: <https://zssporice.cz/skolni-druzina/info-o-sd/>
- Rajče.net. *Školní družina*. Základní škola Pardubice–Polabiny, Prodloužená 283 [online]. Provozovatelem webu rajce.idnes.cz je společnost MAFRA, a. s., Karla Engliše 519/11, Praha 5, 150 00, IČO: 45313351 [cit. 4.4.2021]. Dostupné z: <https://sdprodlouzenapce.rajce.idnes.cz/>
- Zákony pro lidi. Školský zákon. *Zákon č. 561/2004 Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání* [online] © AION CS, s.r.o. 2010-2021 | [cit. 6.4.2021]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561/zneni-20050101#Top>
- Sociologická encyklopedie. *činnost, společenská činnost* [online]. Zdeněk Strmiska. Sociologický ústav AV ČR, V.V.I., hlavní editor: Zdeněk R. Nešpor. 10.11.2018 [cit. 6.4.2021]. Dostupné z: [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/%C4%8Cinnost,_spole%C4%8Densk%C3%A1_%C4%8Dinnost_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/%C4%8Cinnost,_spole%C4%8Densk%C3%A1_%C4%8Dinnost_(MSgS))
- Národní ústav pro vzdělávání, Dokument ke stažení, *Metodika tvorby vzdělávacích programů* [online]. Palán Z., Dobeš M. copyright 2011-2021 NÚV – Národní ústav pro vzdělávání. 18.6.2013 [cit. 27.4.2021]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/371/>
- ZŠ a MŠ A. Kučery. 8. ročník. *Pracovní činnosti* [online]. Ostrava [cit. 28.4.2021]. Dostupné z: <https://www.zsakucery.cz/wp-content/uploads/8.-ro%C4%8Dn%C3%ADk-Pracovn%C3%AD-%C4%8Dinnosti-1.pdf>
- Učíme.cz. Portál pro učitele. *Naučte se rozpoznat různé typy osobností* [online]. Mgr. Ludmila Třeštíková. Copyright © 1997-2021 by Dashöfer Holding, Ltd. 20.2.2017 [cit. 19.3.2021]. Dostupné z: <https://www.ucime.cz/33/naucte-se-rozpoznat-ruzne-typy->

osobnosti-uniqueidmRRWSbk196FNf8-jVUh4Eh6dt00tqNhECihpX3n1vxCzVe
2JWBKw/

- Marketing vzdělávacích potřeb institucí poskytujících další vzdělávání. *Metodika tvorby vzdělávacích programů* [word]. Marin Dobeš, Zdeněk Palán. 31.3.2011 [cit. 27.4.2021] Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/371/>